

zarez

DVOTJEDNIK ZA KULTURNA
I DRUŠTVENA ZBIVANJA

Zagreb, 11. listopada 2012., godište XIV, broj 343

RAZGOVOR: SINDIKALISTI M. IVEKOVIĆ I T. KIŠ
M. VALENT: NIVES, NOĆ, OBOJENA SVJETLOST
TEMAT: DUG

12 kn (HR), 2,5 km (BIH), €1,6 (SLO)

ODJAVE

Boris Postnikov 2

DRUŠTVO

Pošto kila znanja? *Akademski solidarnost* 3Razgovor s Alexisom Tsiprasom
Eduardo Febbro 4-5Grčka poruka Angeli Merkel
Alexis Tsipras 5Španjolsko selo na svjetskoj karti
ljevice *Guilherme Kolling*
i *Naira Hofmeister* 6Razgovor s Juanom Manuelom
Sánchezom *Guilherme*
Kolling i *Naira Hofmeister* 7Razgovor s Mariom Ivekovićem i
Tomislavom Kišem *BRID* 8-10Digitalni mediji, analogni problemi
Luka Ostojić 11Razgovor s Milenom Dragičević-Šešić
i Ivom Žanićem
Omer Karabeg 40-41SOCIJALNA I KULTURNA
ANTROPOLOGIJAO bajkovitim zlim i pasivnim ženama i
uvijek dobrim muškarcima
Andrea Dworkin 12-13

FILM

Fantastični gospodin *Višnja Pentić* 14

VIZUALNA KULTURA

Zastarijevanje tehnologije kao vid
zaborava *Irena Borić* 15Razgovor s Brankom Kostelnikom
Suzana Marjanić 16-17Umjetnik prošet vatrom
Barbara Vujanović 18

TEMA BROJA: Dug

*Priredio Srećko Horvat*Razgovor s Maurizioom Lazzaratom
Agnès Rousseaux 21Pravo na insolventnost
Franco Berardi Bifo 22-23Razgovor s Petrom Rodik
i Vladimirom Cvijanovićem
Neven Svilar 24-25Duga tradicija otpisa duga
Éric Toussaint 26-27Može li dug upaliti iskru revolucije?
David Graeber 28

GLAZBA

Od mornarice bez mora do rušenja
četvrtog zida *Trpimir Matasović* 29Ozbiljno dobra glazba
Karlo Rafaneli 30Hrabra hipnoza *Karlo Rafaneli* 30

KAZALIŠTE

Akcija "Tražim posao!" ili rod i rad
Suzana Marjanić 31Razgovor s Ivanom Kraljem
Nataša Govedić 32-33"Beskućništvo se može dogoditi
svakome" *Nenad Obradović* 34

KNJIGE

Drukčija perspektiva *Lea Horvat* 36Nosi li feminizam tange?
Nada Kujundžić 37Mediteran i što je nekad bilo
Višnja Pentić 38

ESEJ

O konceptu i ulozi komunističke
partije (I.) *Darko Suvin* 39

PROZA

Nives, noć, obojena svjetlost
Milko Valent 42-43

POEZIJA

Stereorama *Bojan Savić Ostojić* 44

NATJEČAJ

1/5 *Luka Mataković* 45Reci mi hakeru *Jaka Primorac* 45

KOLUMNA

Brzina *Neven Jovanović* 46

NAJAVE

Jelena Ostojić 47IN MEMORIAM
ERIC HOBSBAWM

Jedan od najznačajnijih povjesničara i lijevih intelektualaca dvadesetog stoljeća, Eric Hobsbawm, umro je 1. listopada, u devedeset i petoj godini. Rođen u Aleksandriji 1917., s obitelji se već u djetinjstvu preselio prvo u Beč, potom u Berlin. U predavanju *Life in History*, održanom 2002., evocirao je školske dane: "Moji prvi kontakti s nekim profesionalnim povjesničarom, još dok sam bio učenik, nisu obećavali. Bio je to malen, debeljuškast čovjek koji je jurio razredom berlinskog Gymnasiuma upirući ravnalom dok je ispitivao studente o datumima vezanima uz njemačke vladare. Naučio sam ih napamet, ali sam ih, naravno, u međuvremenu zaboravio. (...) Sve me to zamalo zauvijek odbilo od povijesti. Na sreću, u školskoj sam knjižnici otkrio *Komunistički manifest*."

Komunističkoj partiji Britanije Hobsbawm se pridružio ubrzo po dolasku u London, sredinom tridesetih godina, nakon Hitlerova uspona na vlast. Ostatak će njenim članom sve do početka devedesetih, nakon pakta Staljin-Hitler, nakon otkrića masovnih zločina staljinističkog sistema, nakon svih pobuna u istočnoj Europi pedesetih i šezdesetih... a pitanje o tome zašto je toliko dugo ustrajao u mladalačkom političkom odabiru postat će neizbježnim motivom svakog intervjua koji je dao u posljednjih dvadesetak godina života. Njegovi su odgovori pritom uglavnom naglašavali važnost osobne dosljednosti, što nipošto ne znači da je Hobsbawm bio zadržat, tvrdoglav intelektualac; naprotiv, poznat je (i) po tome što je bez ustezanja priznavao vlastite znanstvene i ideološke zablude. Napisao je tridesetak knjiga, baveći se nizom tema, od marksizma i nacionalizma pa do društvenih marginalnih skupina i jaza, ali daleko je najutjecajnije tetralogija koja prati povijest kapitalizma. Prva su tri naslova (*Doba revolucije*, *Doba kapitala* i *Doba imperija*) posvećena onome što je nazivao "dugim devetnaestim stoljećem", razdobljem od Francuske revolucije do početka Prvog svjetskog rata, a četvrti, *Doba ekstreme*, govori o tzv. kratkom dvadesetom stoljeću, periodu od 1914. pa do sloma komunizma 1991. Skoro

sve knjige dostupne su na hrvatskom ili srpskom jeziku, kao i Hobsbawmova autobiografija *Zanimljiva vremena*.

Među brojnim govorima i tekstovima izrečenima i napisanima u povodu Hobsbawmove smrti, izdvajamo riječi njegova kolege s Londonskog sveučilišta, povjesničara Davida Feldmana: "...kao komunist, bio je na gubitničkoj strani povijesti. Kao povjesničar, pokušao je očuvati ono što je politički izgubio. Pobjednici, sugerirao je, rijetko postavljaju zanimljiva pitanja. Kako bi i mogli? Njihova im se pobjeda tako često čini ispravna, ili neizbježna. Ili ispravna i neizbježna. U posljednjim desetljećima, kada sam ga poznao, Eric je bio sposoban postaviti pitanje: kako su se to stvari odvale baš ovako kako su se odvale?"

IZBORI U
VENEZUELI I BIH

Hugo Chávez osvojio je u nedjelju, 7. listopada, nakon četrnaest godina vlasti, i treći uzastopni predsjednički mandat. Pobjedio je tješnje nego prva dva puta, ali i dalje s relativno uvjerljivih 54 posto glasova naspram 45 posto, koliko je osvojio protukandidat Henrique Capriles. Neizvjesnost izbora uvelike je uzrokovala iznimno visoku stopu izlaznosti – oko 80 posto – a pridoda li se tome posebno razrađen sustav glasanja, koji ozbiljno smanjuje mogućnost manipulacija poput, recimo, onih na predsjedničkim izborima u SAD-u 2000., Chávezovo trijumfalno postizborno naglašavanje naprednosti venezuelanske demokracije ne čini se pretjeranim. U idućih će šest godina, najavio je, nastaviti razvijati socijalističku alternativu kapitalističkom sistemu; ono što je prešutio, međutim, borba je koja mu tek predstoji: nužan obračun s ekonomskim problemima zemlje i sve višom stopom kriminala. A dok Venezuelom očekivano nastavlja vladati lijevica, u Bosni

i Hercegovini jednako očekivano slave nacionalne stranke. Na lokalnim izborima glasalo je oko 56 posto birača – najviše je načelničkih mjesta, 36, osvojila Stranka demokratske akcije. Srpska demokratska stranka imat će 27 načelnika, dok je Samostalna demokratska srpska stranka spala s 41 na 15 mjesta. HDZ BiH ima ih 14, Socijaldemokratska partija 11...

BEOGRADSKA
PARADA PONOSA

Drugu godinu za redom, beogradska Parada ponosa objavljena je prije nego što se održala. Brutalni ulični sukobi njenih protivnika sa sudionicama, sudionicima, policajkama i policajcima 2010., na posljednjem srpskom Prideu, i dalje su glavni argument u prilog otkazivanja. Pa je premijer Ivica Dačić još jednom ustvrdio da su red, mir i sigurnost građanki i građana važniji od manjinskih prava. Da im država tu sigurnost ne može garantirati. I da se, u skladu s tim, otkazivanje Pridea ima smatrati pobjedom države.

Ovaj bizarni *non sequitur*, u kojem državni aparat trijumfira priznajući da je slabiji od ujedinjenih nacionalističkih organizacija, mladih nacifašista, Delija, Grobara i ostalih navijačkih skupina, sasvim je primjereno okončao žestoku kampanju glasnijeg i zadržijeg dijela srpskog društva. Navijači beogradskog Rada poručili su tjedan dana unaprijed transparentom da neće doći na utakmicu zakazanu za 6. listopada, kada se trebala održati parada, jer imaju, eto, nekog važnijeg posla u gradu. Konzervativni pokret Dveri objavio je "ozbiljnu znanstvenu studiju" *Globalno zaGEJavanje* koja se bavi "totalitarnom ideologijom homoseksualizma", sugerirajući usput Vladi da redovna prepućavanja oko (ne)održavanja Parade ubuduće eliminiira tako što će slijediti svijetli primjer Rusije i Pride zabraniti na okruglih 100 godina. Patrijarh Srpske pravoslavne crkve Irinej izdao je službeno priopćenje u kojem Pride naziva "paradom srama" i traži zaštitu tradicionalnih vrijednosti. I tako dalje, i tome slično... Reakcija članica i članova LGBTQ udruga na novu pobjedu desnice bila je ironična "Parada između četiri zida" u beogradskom Medija centru. Tamo je izvješten i transparent

s natpisom "28. 09. 2013.": datum održavanja idućeg beogradskog Pridea.

GLAMUROZNI
ŽIVOT PAULA
KRUGMANA

Najutjecajniji ekonomist među globalnim opinion makerima, Paul Krugman, navratio je u sklopu mini-turije po istočnoj Europi i do Rovinja, održavši u petak, 5. listopada, ekskluzivno predavanje za vodeće hrvatske poduzetnike i političare. Bilo je dovitljivih šala, izvještavaju mediji, bilo je načelnih kejnzijskih savjeta o nužnosti poticanja potrošnje u vremenu krize, bilo je kritike eura. Gostovanje je predstavljeno kao intelektualni događaj mjeseca i tek se ponegdje – u emisiji 5. dan Trećeg programa HTV-a, recimo – ukazalo na činjenicu da ga je organizirala vodeća hrvatska duhanska korporacija, a netko je spomenuo i podatak o honoraru od 200 tisuća dolara za kratak, rutinski nastup nobelovca.

Sve što treba znati o Krugmanovom gostovanju u Hrvatskoj, međutim, moglo se pročitati i na njegovom blogu *Savjest liberala*, koji redovito apdejeta na stranici *New York Timesa*. U dva dana koja je proveo u Rovinju objavio je sedam postova. Četiri se bave američkom predizbornom kampanjom, dva britanskom ekonomijom. Samo posljednji i najkraći tiče se, makar posredno, Hrvatske: "Hej, ovdje gdje sam sada je noć, što je na neki način i poanta ovog videa – vrijeme je za pakiranje kofera". Uz to je prikazao Youtube-klip s izvedbom songa *Glamurozni život* iz mjuzikla Stephena Sondheima *Mala noćna muzika*, u kojem se ironično pjeva o nekada popularnoj glumici, koja sada mora putovati po malim, zabitim gradićima i održavati tamo svoje predstave... Pametnome dosta, Krugmanu lijep honorar, duhanskoj korporaciji dašak intelektualnog PR-glamura. ■

POŠTO KILA ZNANJA?

Izjava sindikata Akademska solidarnost povodom Vladine odluke o punoj subvenciji participacije u troškovima studija za redovite studente

Akademska solidarnost

Posljednja u nizu MZOS-ovih najava "besplatnog obrazovanja" ovih se dana sasvim očekivano pokazala kao primarno marketinški projekt kojem je cilj relativno ujednačavanje i ograničavanje visina studentskih participacija uz njihovo istodobno horizontalno širenje na što veći broj studenata.

Vlada Republike Hrvatske odlučila se, umjesto za besplatno obrazovanje u smislu ukidanja svih oblika studentskih participacija, tek za reprogramiranje postojeće ukupne mase studentskih participacija. Pravni, socijalni i etički imperativi pritom su još jednom degradirani u nebitne kolateralne žrtve cijeloga projekta. Recentna odluka Vlade (kao i s njom povezane odluke senatâ hrvatskih javnih sveučilišta) otvara, naime, pitanje ustavnosti. Promjena uvjeta neposredno prije isteka roka za ispunjenje tih uvjeta, odnosno u tijeku ispunjavanja uvjeta (u slučaju Sveučilišta u Zagrebu, pri kraju ispitnih rokova), daleko je od Ustavom zajamčene vladavine prava i načela pravne sigurnosti, te faktički onemogućuje normalno funkcioniranje fakulteta na samom početku nove akademske godine. Ova je odluka, kao i drugi pravni akti iz lada MZOS-a, klasičan primjer ucjene koja se i ovoga puta odvija daleko od očiju javnosti pa čak i akademske zajednice. Dakako, sve dok doslovno ne dođe na naplatu. Njezine posljedice danas osjećaju prvenstveno studenti, sutra će je osjetiti profesori i znanstvenici, a vrlo brzo i svi drugi građani. Ona je generirala neočekivani financijski udar na najugroženiju populaciju u sustavu – studente. Sasvim sažeto, ova je odluka nastavak – a s obzirom na brojnost onih koji su njima zahvaćeni, možda i novi zamah – sustavne politike deregulacije jednog ministarstva, dosljedno imunog na razrade modela socijalno uključivog i javno dostupnog visokog obrazovanja.

Stoga Sindikat Akademska solidarnost, podržavajući studentske zahtjeve i argumentaciju Plenuma Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu (izjava od 25. rujna 2012.), odbacuje predloženi model koji je Vlada donijela 2. kolovoza 2012. u obliku jednostrano oktroirane "Odluke o punoj subvenciji participacije", koja hotimice nije prošla ni kroz kakvu demokratsku proceduru javne rasprave.

SLABOVIDNOST NADLEŽNIH Unisono prihvaćanje predloženog modela od strane senatâ hrvatskih sveučilišta još je jedan dokaz o sistemskoj slabovidnosti ključnih dionika hrvatskog visokoobrazovnog i znanstvenog sustava. Dok se diljem svijeta, uključujući i zemlje koje su nam tobožnji uzor, poput SAD-a, odvijaju borbe oko sveučilišta i za sveučilište, a najeminentnije izdavačke kuće objavljuju studije koje analiziraju novonastalu situaciju, hrvatskoj se javnosti kao spas nudi upravo tim studijama osporen i dokazano problematičan koncept "menadžerijalizma", čime bi se, navodno, doskočilo svim defektima sustava.

Nimalo slučajno, uvjeti pod kojima se Odluka Vlade provodi na hrvatskim sveučilištima nisu uvažili specifičnosti pojedinih znanstveno-nastavnih jedinica te

Sveučilište izgrađeno isključivo prema ekonomskim načelima te imperativima svakodnevnog promjenjive dinamike tržišta odriče se značajki javnog dobra i postaje vlasništvo manjine podređeno interesima te iste manjine

izvedbe njihovog programa, otvarajući mogućnost različitih interpretacija koje će se po ovom modelu te skorim prihvaćanjem programskih ugovora voditi jedino financijskom računicom sastavnice ili sveučilišta općenito. Sveučilište izgrađeno isključivo prema ekonomskim načelima te imperativima svakodnevnog promjenjive dinamike tržišta odriče se značajki javnog dobra i postaje vlasništvo manjine podređeno interesima te iste manjine.

Utoliko moramo upozoriti da niz pripremljenih i razrađenih mehanizama regulacije (zakonskih i podzakonskih akata) – poput *Nacrta prijedloga Zakona o izmjenama Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju*, (u međuvremenu povučenog iz saborske procedure, op. ur.), ili programskih ugovora i novih pravilnika vezanih uz znanost i visoko obrazovanje, koje od pravovaljanosti dijeli tek potpis ministra Jovanovića – ima za cilj u potpunosti deregulirati sustav znanosti i visokog obrazovanja i time ga isporučiti sferi financijskih i marketinških eksperimenata, spekulacija i prijetećih "balona".

CJENIK "BESPLATNOG OBRAZOVANJA" Sindikat Akademska solidarnost se, u svojoj izjavi o spomenutom *Nacrtu prijedloga Zakona* (20. travnja 2012.), već osvrnuo na sistemske tendencije koje ugrožavaju cjelokupnu sferu znanosti i visokog obrazovanja: 1) povlačenje države iz javne sfere i prepuštanje zajedničkih dobara i područja znanosti i visokog obrazovanja hirovitosti tržišta s ciljem svodenja čitavog sustava na njegovu kratkoročnu isplativost; 2) tretiranje znanosti i visokog obrazovanja kao nepotrebnog troška u strukturi javnih financija i u skladu s tim reduciranje kadrovskih potencijala i socijalnih prava, dobna i rodna diskriminacija, čime se pokušavaju sanirati posljedice višegodišnje katastrofalne politike u području visokog obrazovanja i znanosti; 3) nastavak komercijalizacije visokog obrazovanja i znanosti očuvanjem školarina koje se u postojećim uvjetima podrazumijevaju kao znak prijeko potrebne "poduzetničke klime" na obrazovnim i znanstvenim institucijama te jedini siguran izvor financijskih sredstava potrebnih za prividno funkcioniranje sustava. Ukratko, ni u slučaju aktualnog zakonskog prijedloga, ni u slučaju drugih Vladinih odluka nisu posrijedi konkretna

rješenja nego zlokoban model koji se pokušava ozakoniti na sve moguće načine. Restriktivna odluka o trogodišnjoj subvenciji u participaciji studija te naplaćivanju ECTS bodova samo je prvi korak u provedbi tih ciljeva.

Kao i do sada, Sindikat Akademska solidarnost suprotstaviti će se takvim tendencijama koristeći sva raspoloživa sredstva te će ustrajati u radikalnoj analizi i kritici negativnih tendencija i zalagati se za dubinsko preslagivanje vrijednosti i prioriteta u sustavu obrazovanja i u društvu općenito. Pritom ćemo se fokusirati na rješavanje akutnih problema onih koje sustav najviše ugrožava, ali ćemo adresirati i dublja proturječja koja generiraju takve probleme, a koja se redovito zaboravljaju.

Potaknuti još jednom grubom eksploatacijom sintagme "besplatno obrazovanje", ovom prilikom pozivamo javnost, a osobito studente, na suradnju u izradi *Cjenika "dodatnih usluga" javnih fakulteta u Republici Hrvatskoj*, koji će biti osnova za procjenu realnih troškova studija u RH. Radi se o cjeniku koji će obuhvaćati brojne vrste (molbe, naknade za ispise, upise itd.) i nerijetko četveroznamenkaste iznose studentskih participacija mimo školarina i "otkupa bodova". S obzirom na to da vrste i iznosi tih oblika studentskih participacija variraju ovisno o institucijama (sveučilištima i fakultetima) te uglavnom nisu javno dostupni, ovom prilikom pozivamo studente da se uključe u izradu Cjenika te da putem mrežne stranice <http://tinyurl.com/as-anketa> distribuiraju informacije o iznosima i vrstama izdataka na vlastitim fakultetima u prošloj akademskoj godini.

Time namjeravamo, pored kvalitetnijeg i sustavnijeg informiranja javnosti o realnim troškovima studiranja, ukazati i na one dimenzije problema kojih se Vladini prijedlozi ni ne dotiču, skrivajući se, taktički elegantno, iza prazne fraze o autonomiji sastavnica da o tim stvarima odlučuju samostalno. **E**

Unisono prihvaćanje predloženog modela od strane senatâ hrvatskih sveučilišta još je jedan dokaz o sistemskoj slabovidnosti ključnih dionika hrvatskog visokoobrazovnog i znanstvenog sustava

ALEXIS TSIPRAS

EURO JE BURE BARUTA KOJE ĆE EKSPLODIRATI

Razgovor s čelnikom grčke Syrize Alexisom Tsiprasom o euru kao valuti, Grčkoj kao pokusnom kuniću, iskustvu Latinske Amerike, otporu i strategijama ljevice

Eduardo Febbro

Euro ili ne euro? Usred te velike dileme našla se Grčka i osobito pokret Syriza koji vi predvodite. Kako analizirate razdoblje krize kroz koju trenutno prolazi Europa i koja, čini se, dovodi u pitanje mnogo više od nepovredive stabilnosti eura?

— Vjerujem da europski model treba obnoviti odozdo. Ne možemo biti zadovoljni onime što se danas naziva Europom. Sadašnja kriza nije europska kriza, nego svjetska. Europa danas nema mehanizme za suočavanje s njome ni za kontrolu nad globalnim financijskim napadom na svoje narode. Zbog toga je Europa postala kontinent na kojem je napad globalnog financijskog sustava bio osobito surov. Mi nemamo obranu.

ARHITEKTURA EURA

Je li stvar u tome da je zajednička valuta euro neodrživa valuta, što znači da on ne predstavlja stvarnu razinu 17 zemalja koje čine eurozonu i da stoga nameće žrtve mnogim nacijama koje ne mogu ispuniti zahtjeve nužne za opstanak eura?

— Euro nije jedini razlog krize, ali je njezin dio. Kriza proizlazi iz arhitekture eura unutar Europe. Treba nam zajednička valuta, ali ne kontrolirana valuta od koje koristi imaju samo krupni kapital i bogataši. Treba nam valuta koja je u skladu s potrebama ljudi. Imamo zajedničku valutu, ali trebali bismo imati mogućnost osmišljavanja političkih mjera za svaku zemlju, osobito za zemlje periferije koje su trenutno u problemima. Euro je jedinstven fenomen u svjetskim razmjerima: imamo zajedničku valutu, dakle monetarnu uniju, ali nedostaje nam politička unija i Europska središnja banka sposobna osigurati pomoć za svaku zemlju u Europi.

Nije li vaše stajalište kontradiktorno: na ljevici ste, a u isto vrijeme branite euro?

— Kontradikcije bi bilo kad bismo branili način na koji euro funkcionira, ono što on predstavlja, njegovu arhitekturu i hegemoniju unutar te zajedničke valute. Problem nije u zajedničkoj valuti, već u politikama koje prate tu valutu. Euro je postao zatvor za narode Europe, osobito za najslabije ekonomije na periferiji koje proživljavaju krizu. Kontradikcija leži u osnovi na kojoj je sagrađen euro. Euro je bure baruta koje će eksplodirati nastavimo li ovim smjerom. Politike prilagodbe koje idu ruku pod ruku s neoliberalnim modelom unutar eura dovest će nas do uništenja eura. Ali za tu situaciju platit će narodi, a ne banke koje će spasiti ili pokušati spasiti sebe. Dogmatsko sektaštvo europskih elita koje brane ovaj model vraća Europu desetljećima unatrag.

GRČKA KAO EMBRIO NADE

Vi i ljevica postavili ste sjajnu dijagnozu problema. Ali toj učinkovitosti nema traga u načinu na koji se suprotstavljate liberalnom sustavu. Kako, dakle, ostaviti iza sebe poeziju dijagnoze i ozbiljno započeti silovit proces reformi?

— Jedan dobar put započeo bi promjenom međudnosa društvenih snaga. U svibnju i lipnju stranka Syriza došla je vrlo blizu prekidu međudnosa postojećih snaga. Grčka je postala ultraliberalni eksperiment, pokusni kunić. Ovdje je testirana politika šoka sa svrhom njezina proširenja na ostatak Europe. Ali društvo reagira. Ljudi više ne vode svakodnevn život kakav su vodili prije i ti isti ljudi reagirali su kako bi se stvari promijenile. Društvo je kroz svoju mobilizaciju zaprijetilo elitama u našoj zemlji. To znači da mijenjamo međudnos snaga kroz kritično ponašanje masa. Moramo upamtiti da je 1958., nekoliko godina nakon nacističke i fašističke okupacije naše zemlje, ljevica bila na rubu uspona na vlast. Izgubili smo posljednje izbore za nekoliko tjednih postotaka. Ali moramo imati na umu da protivnici

Naši neprijatelji tvrde da Syriza želi pretvoriti Grčku u europsku Kubu. Naš odgovor glasi da oni žele stvoriti Kubu u Europi, ali Kubu prije 1960. Tamo nas žele odvesti

s druge strane nisu bile samo političke snage, nego i vrlo moćan globalni i europski financijski sustav koji nam se svirepo suprotstavljao svim raspoloživim oružjima. Ali, da smo pobijedili na izborima, Grčka je mogla postati slaba karika sposobna raskinuti lanac koji veže Europu. Možda bi Grčka tako mogla načiniti pomak od pokusnog kunića do bebe budućnosti, embrija nade. Još nismo izgubili tu povijesnu priliku. Narodi nisu izrekli svoju zadnju riječ.

Je li Grčka bila nešto kao čileanska paradigma u Europi?

— Da smo pobijedili na izborima, postali bismo europski Čile. Ali to danas ne znamo. Latinoamerička iskustva posljednjih godina vrlo su nam dragocjena. Ono što se dogodilo u Čileu nakon pada diktature, ono što se danas događa u Venezueli, što se dogodilo prije deset godina u Argentini kad je MMF napustio zemlju, sve su to iskustva koja nas znatno obogaćuju i pomažu nam usavršiti i konkretizirati svoju strategiju, kako u Grčkoj tako i u Europi.

U kojem smislu događaji iz Čilea, Venezuele ili Argentine doprinose radikalno lijevim pokretima Starog kontinenta?

— Najvažnija pouka leži u činjenici da ljevica ne može uložiti sve adute u puki zahtjev za promjenom političkog sustava – ne. Ljevica mora svoju nadu i svoj rad temeljiti na narodnom ustanku. Narodi ustaju i bore se. Ako u budućnosti mi iz Syrize završimo na čelu vlade, s ciljem da moć moćnih prenesemo na narod, taj proces mora biti popraćen sudjelovanjem masa kako bi se situacija preokrenula.

Sama vlada to nije u stanju. Nužne su i nove demokratske institucije. Ne možemo se presvući i navući odijelo koje su nosili prethodni moćnici. To nam odijelo ne pristaje. Stoga moramo stvoriti nove društvene i političke institucije kako bismo ojačali snage naroda, koje su u ovom trenutku marginalizirane unutar sustava i nemaju ni pravo sudjelovanja ni moć. Moramo prenijeti tu moć na sve ljude.

POUKA ARGENTINE

Mnogi događaji iz Argentine 2001. uspoređuju s onime što se sada događa u Grčkoj. Ljudi se sjećaju onog argentinskog slogana koji je glasio: "Van sa svima njima" (que se vayan todos). Odnosi li se to u ovom trenutku i na Grčku?

— Ovdje se još čuju glasovi koji govore: "Van sa svima njima". Najveći mediji podržavali su taj slogan koji u stvarnosti nema političkog sadržaja. Ali što je bio rezultat toga: u zemlji poput Grčke, gdje je rođeno ono što nazivamo demokracijom, sada se ponovo rađaju fašističke ideje kroz neonacističku stranku Zlatna zora koja sjedi u Parlamentu. Zlatna zora čak pronalazi podršku u nižim klasama. Mnogo je sličnosti između događaja u Argentini i današnje Grčke. Politika liberalnog šoka koja je provedena u Argentini 1990-ih godina po nalogu MMF-a primijenjena je i ovdje. Nalazimo se usred tog procesa, sporog ali destruktivnog, procesa koji vrlo nasilno djeluje na narode i marginalizirane: planovi prilagodbe, napadi na plaće, nezaposlenost. Ali budući da smo u eurozoni, MMF-u ne ide onako lako kao s Argentinom. Ako nas napuste, posljedice bi mogle biti vrlo značajne za druge zemlje Europe. Naša ekonomija zauzima 2,5% europskog zbroja. Osim toga, euro je druga rezervna valuta u svjetskim bankama.

Kakve pouke izvlačite iz argentinske katastrofe 2001.?

— Argentinsko iskustvo vrlo je važno za izvlačenje političkih zaključaka. Rekao bih da najvažniji zaključak leži u činjenici da je politika neoliberalizma cinična i nehumana. To je slijepa ulica. No, s druge strane, Argentina nam je pokazala kako narod može stati na kraj tom sustavu i iznova sagrađiti njegove temelje kako bi živio bolje, kako bi reorganizirao državu i društvo. U Parlamentu sam morao

Imam mnogo povjerenja u politiku Syrize jer mi imamo taj fantastičan nogomet, argentinski nogomet

odgovoriti grčkom ministru financija kad je vrlo rasistički napao Argentinu. Ministar je rekao: "Mi nismo kao Argentinci", a ja sam mu odgovorio da smo mnogo gori od Argentine. To je istina.

Argentinska demokracija revitalizirana je s krizom. U Grčkoj je, međutim, došlo do uspona vrlo jakog neonacističkog pokreta. To navodi na pretpostavku da bi u budućnosti mogla postojati neonacistička većina sa snažnom radikalno lijevom opozicijom, ili obrnuto.

— Mislim da u konačnici nećemo dobiti vladu krajnje desnice. Grčki narod nasljednik je velike antifašističke povijesti. Ovaj narod ima povijesno sjećanje i neće to dopustiti. Ali nešto treba jasno reći: neonacizam i Zlatna zora nisu protusustavna sila, ne, oni su snaga sustava unutar sustava. To je najjača poluga sustava koja će biti upotrijebljena ako on osjeti da je u opasnosti. Jedina opasnost za našu zemlju su neoliberalne politike, trojka (MMF, ESB, EU) i neonacistički pokret koji je njihov saveznik u kretanju sadašnjim smjerom.

DVOJAKA FRONTA

Nedavno ste prekinuli tišinu predloživši u grčkom Parlamentu da se Grčka pozabavi sudbinom Grka nestalih u Argentini. Što se dogodilo s tim pozivom?

— Među 30 000 nestalih u Argentini tijekom 1970-ih godina bilo je oko 17 slučajeva ljudi koji su bili potomci Grka. Njihovi roditelji još uvijek ne znaju što se dogodilo njihovoj djeci. Postavili smo to pitanje u Parlamentu kako bismo pokušali ustanoviti, uz pomoć argentinske vlade, što se dogodilo tim mladim ljudima. Ne možemo zaboraviti kako je autokratski režim koji je vladao Argentinom gotovo cijeli jedan naraštaj izložio genocidu. Nasilje, nestanci i ubojstva tolikih ljudi od ruke tih autokratskih režima ne smiju pasti u zaborav. U modernoj povijesti postoji paralela između Grčke i Argentine jer su i ovdje postojale diktature koje su podupirala velika carstva. Demokracijom moramo zaštititi buduće generacije od tih diktatura.

Neonacisti su vrlo snažni. To dijelom proizlazi iz društvenog rada koji obavljaju, njihovih uličnih akcija, sigurnosti koju nude. Je li moguće da ljevici nedostaje sposobnost da porazi desnicu u konkretnim situacijama?

— Ljevica bi trebala stvoriti ideološki front i u isto vrijeme sagraditi model društva zasnovanog na otporu i solidarnosti. Solidarnost nije čovjekoljublje, već način zajedničkog otpora. Ne možemo dopustiti tim skupinama da se predstavljaju kao pročišćene dok u stvarnosti predstavljaju povijest najvećeg nasilja koje je čovječanstvo pretrpjelo. Naša ulična borba zahtijeva drugačiji model razrade tog ideološkog fronta za zaštitu naroda. Riječ je o dvojakoj fronti: protiv neoliberalnih snaga i protiv fašizma.

Takozvana radikalna ljevica ima mnoštvo neprijatelja, počevši s onima koji bi joj u najmanju ruku trebali biti djelomični saveznici: socijaldemokratima.

— Socijaldemokracija je u Europi i u svijetu posljednjih godina prošla nevjerojatnu mutaciju. Socijaldemokracija djeluje poput nekakve plastične kirurgije kojom želi promijeniti nešto što se ne mijenja. Ovaj kockarski financijski kapitalizam ne može promijeniti svoju sliku na koliko god operacija bio. Socijaldemokracija je nesposobna iznaći rješenja za realne društvene probleme s kojima se narodi suočavaju. U Grčkoj, stranka PASOK koja je zastupala socijaldemokraciju nije se razlikovala od desnog krila. Oni su dvojnici. Zato naša ljevica može postati stožer saveza s istinskom društvenom i narodnom bazom.

FANTASTIČNI NOGOMET

Koji bi bio vaš idealni model: Chávez u Venezueli, Castrovi na Kubi, Lula u Brazilu ili Kirchneričin peronizam u Argentini?

— Latinska Amerika oduvijek je bila nevjerojatan društvenopolitički laboratorij koji je davao rezultate. Svaka zemlja

i svaki pokret imaju vlastite specifične osobine. Zanima nas koja je najbolja vizija socijalizma za 21. stoljeće za cijeli planet. Unatoč specifičnim osobinama, trebaju nam zajednička vizija i isti neprijatelji. Vrlo pomno pratimo proces integracije u Latinskoj Americi. Taj proces nije teoretski, on se provodi u praksi i daje odgovore na neoliberalni dogmatizam. Ali grčkom modelu najbliži su Argentina i Brazil. Po društvenim realnostima i povijesnim paralelama imamo mnogo više zajedničkoga s događajima iz Argentine i Brazila. Naši neprijatelji tvrde da Syriza želi pretvoriti Grčku u europsku Kubu. Naš odgovor glasi da oni žele stvoriti Kubu u Europi, ali Kubu prije 1960. Tamo nas žele odvesti.

Predstavnik ste generacije obilježene erom velike depolitizacije. Koja bi mogla biti formula ponovnog uvođenja politike i, preciznije, interesa za politiku ljevice?

— U ovom trenutku proživljavamo posljednji stadij kapitalizma, a ne socijalizma. Nalazimo se u jeseni kapitalističkog sustava i to nas kao generaciju navodi na drugačiju analizu društvenog ponašanja, pogotovo uzmemo li u obzir uvjete u kojima danas živimo. Moj naraštaj ušao je u politiku kao vrlo malena sila na fakultetima i u školama u doba gotovo potpune prevlasti neoliberalizma, kad su stope gospodarskog rasta bile ogromne, ali istodobno apstraktne, i kad su primjeri dobrog života bili ujedno i primjeri superkonzumerizma. Sada je stvarnost drugačija. Danas u Grčkoj polovica mladih ljudi između 24 i 35 godina nema posao. Ta generacija osuđena je na život daleko lošiji od svojih roditelja, osuđena na život bez snova. Ono što mi možemo dati i reći toj generaciji jest da u svojoj svijesti mora iznova otkriti nadu usred borbe. Kako bi se obnovili ti uništeni životi potrebno je vjerovati u bolju budućnost, drugog načina nema. Socijalna pravda i dostojanstvo dvije su vrlo važne stvari za naraštaj koji kani ponovo osvojiti vlastitu budućnost.

Igrate nogomet i okruženi ste ljudima iz Argentine, od kojih je jedan navijač Independientea. Uskoro ćete otputovati u Argentinu. Koji vam se klub sviđa? Spomenimo tri: Boca, River ili Independiente?

— Odlučit ću se za Boca jer je ondje igrao Maradona. Imam tu mitsku predodžbu stadiona La Bombonera koji sam vidio na fotografijama i u filmovima. Imam mnogo povjerenja u politiku Syrize jer mi imamo taj fantastičan nogomet, argentinski nogomet. **E**

S engleskoga i pomalo španjolskoga prevela Diana Robaš / izvorno objavljen 19. rujna u argentinskim novinama Página/12, a preuzeto s Greek Left Review

GRČKA PORUKA ANGELI MERKEL

UOČI DOLASKA NJEMAČKE KANCELARKE U GRČKU

ALEXIS TSIPRAS

Kada Angela Merkel u utorak posjeti Atenu, pronaći će Grčku u petoj uzastopnoj godini recesije. Tijekom 2008. i 2009. godine, recesija je bila posljedica globalne financijske krize. Otada je ona uzrokovana i produbljena mjerama štednje koje Grčkoj nameće Trojka – Međunarodni monetarni fond, Europska Unija, Europska Centralna Banka – i grčka vlada.

Te politike uništavaju grčki narod, posebice radnike, umirovljenike, male poduzetnike i žene, te dakako mlade ljude. Grčka je ekonomija pala za više od 22%, radnici i umirovljenici izgubili su 32% svojih prihoda, a nezaposlenost je dosegla neviđenih 24%, s nezaposlenošću među mladima od 55%. Mjere štednje dovele su do rezanja u doprinosima, deregulacije tržišta rada i daljnjeg demontiranja ograničene države blagostanja koja je preživjela neoliberalni napad.

Vlada tvrdi da samo mjere štednje mogu dovesti do održivosti grčkog duga. Ali istina je upravo suprotna. Mjere štednje onemogućuju da ekonomija ponovo raste. Mjere štednje stvaraju začarani krug recesije i povećavaju dug koji i Grčku i njene zajmodavce dovodi u nezgodan položaj.

Sve je to poznato europskim i grčkim političarima i elitama, uključujući Merkel, koja slične programe nastoji implementirati u svim drugim europskim državama suočenima s problemima duga, poput Španjolske, Portugala i Italije. Zašto oni tako dogmatski insistiraju na tom katastrofičnom političkom i ekonomskom putu? Mi vjerujemo da njihova namjera nije riješiti dužničku krizu, nego stvoriti novi regulativni okvir diljem Europe koji se temelji na jeftinoj radnoj snazi, deregulaciji tržišta rada, niskoj javnoj potrošnji i niskom oporezivanju kapitala. Da bi uspjela, ta strategija koristi svojevrsnu političku i financijsku ucjenu koja nastoji uvjeriti ili primorati Europljane da prihvate mjere štednje bez otpora. Politika straha i ucjena koje se koriste u Grčkoj najbolja su ilustracija te strategije.

Moja stranka, Syriza – Ujedinjeni socijalni front, poštuje prosječnog europskog poreznog obveznika od kojega se traži da pruži ruku državama u nevolji, uključujući Grčku. Europski građani bi, međutim, trebali znati da se zajmovi Grčkoj isplaćuju na "posebne" račune i koriste isključivo da bi se otplatilo stare zajmove i rekapitaliziralo privatne banke na rubu bankrota. Taj se novac ne može iskoristiti za isplaćivanje plaća i mirovina, ili da se kupe osnovni lijekovi za bolnice i mlijeko za škole. Preduvjet je za te zajmove još više mjera štednje, koje paraliziraju grčku ekonomiju i povećavaju mogućnost "defaulta". Ako postoji rizik da europski porezni obveznici izgube svoj novac, onda je on stvoren upravo mjerama štednje.

To sada mora prestati. Europa treba novi plan da produbi europske integracije. Takav plan mora u pitanje dovesti neoliberalizam i europske ekonomije ponovo dovesti do oporavka. On na prvo mjesto mora staviti potrebe radnika, umirovljenika i nezaposlenih, a ne interese multinacionalnih korporacija i bankrotiranih bankara. Syriza-USF posvetila se tom zadatku. Znamo da je on težak. Ali to je jedini plan koji može iznova uspostaviti europsku viziju društvene pravde, mira i solidarnosti.

Taj će plan uspjeti samo ako narodne borbe radikalno promijene ravnotežu snaga. Te su borbe već počele i dovele do rasta ljevice i pokreta otpora diljem Europe. Oni demokraciju, jednakost, slobodu i solidarnost, najvažnije vrijednosti europske političke tradicije, održavaju na životu. Te vrijednosti moraju opstati. Inače će Europa utonuti u mračnu prošlost za koju smo smatrali da je nestala zauvijek.

S engleskoga preveo Srećko Horvat / objavljeno 8. listopada u Guardianu.

ŠPANJOLSKO SELO NA SVJETSKOJ KARTI LJEVICE

Mjesto Marinaleda privlači novinare i znatiželjnike sa svih strana svijeta, koji žele upoznati sustav upravljanja utemeljen na skupštinama, podjelu rada na okupiranom imanju El Humoso, podjelu javnih stanova kojom se izbjegava špekulacija oko nekretnina

Guilherme Kolling i Naira Hofmeister

U baru Sindikata poljoprivrednih radnika (SOC) u Marinaledi nijedan posjetitelj ne obraća pažnju na zabranu pušenja u zatvorenim prostorima. Ova općina s juga Španjolske, koja broji svega dvije tisuće stanovnika, ima svoja vlastita pravila, koja se u mnogome razlikuju od pravila što su ih nametnuli Nacionalni parlament ili kralj Juan Carlos. Njegovo veličanstvo, primjerice, ne visi u uredu načelnika Marinaleda, Juana Manuela Sáncheza Gordille.

Umjesto njega, na zidu se nalazi Che Guevara, dok su preko puta načelnikova stola redom barjaci Republike Španjolske, općine te Andaluzije, autonomne pokrajine u kojoj je općina smještena. "Naš grb nema krunu iz jednostavnog razloga što smo mi republikanci, stoga ovdje nitko ne slika simbole monarhije", objašnjava tekst sa službene stranice Marinaleda.

ŠTRAJK GLADU Ako bi se dva stranca zatekla u baru SOC-a, nitko ne bi pitao što traže ovdje, kako to već obično biva u manjim gradovima koje presijeca cesta A-388 i u kojem nema nikakvog dvorca, palače ili slavnog vrta koji bi privlačio turiste. "Iz koje ste vi zemlje? Novinari, ne?" rešeta nas pitanjima poljoprivrednik Pepelo Cordejo, dobrohotno nam dajući na znanje kako primjećuje privlačnost koje mjesto izaziva kod novinara i ostalih znatiželjnika.

U stvari, posjet ekipe Carte Maior potrefio se s dolaskom francuskog reportera

Na skupštini se također odvija posljednja etapa rasprave o participativnom proračunu - koji je u Marinaledi na snazi od 1979. - i gdje se odlučuje, primjerice, o eventualnom povećanju poreza ili o sindikalnim putovanjima

iz časopisa *L'Humanité Dimanche*. Prošlog su se mjeseca općina i njezin načelnik našli u američkom časopisu *Time* i u engleskim novinama *Financial Times*. Druge londonske novine, *The Guardian*, predstavile su Sáncheza Gordilla kao "jedan od pet primjera građanskog neposluha", povezujući ga u posljednje vrijeme s predvodnikom borbe za indijsku nezavisnost Mahatmom Gandhijem.

Istina je da su obojica rabila istu metodu - štrajk gladu - kako bi ostvarili svoja prava. Ta je strategija u Marinaledi po prvi put upotrijebljena 1980., u prvim godinama demokracije nakon duge diktature generala Francisca Franca. Općina je pribjegli štrajku gladu kako bi postigla eksproprijaciju jednog imanja, kojim sve do danas upravlja zadruga lokalnog stanovništva.

ZAJEDNIČKO ODLUČIVANJE Dovoljno je spomenuti borbu za zemlju za šankom bara SOC-a pa da se privuku razni posjetitelji koji su, bar na neki način, sudjelovali u eksproprijaciji El Humosa. Neki su od njih bili tek djeca kad su se njihovi roditelji pobunili protiv zemljoposjednika koji nisu ništa proizvodili na svojoj zemlji.

Predvođeni Sánchezom Gordillom, koji je već tada bio načelnik, a izbore nije izgubio od 1979., mještani su pokrenuli pokret okupacije ogromnog zemljišta, koji je trajao šest godina. Prvo su zauzeli močvaru u susjednom gradu Cordobilli kako bi spriječili državno navodnjavanje posjeda El Humoso, koji je onda pripadao vojvodi od Infantada, a na kojem se nije proizvodilo ništa.

Ubrzo je uslijedio veliki pritisak, sve u svrhu eksproprijacije posjeda. Junta da Andaluzia (svojevrсна vlada Andaluzije, sastoji se od andaluškog parlamenta, predsjednika i vijeća; op. prev.) kupila je veliko područje od 1200 hektara, koje je kasnije podijeljeno radnicima.

Danas se, nakon što je prošlo dvadesetak godina od osvajanja zemljišta, upravo to pokazuje pravim razlogom Marinaledina preživljavanja ekonomske krize koja je pogodila Španjolsku, gdje se uspio održati malen postotak nezaposlenosti, mnogo niži od nacionalnog prosjeka. Sezonski je rad podijeljen tako da svatko od zainteresiranih sudjeluje s jednakim brojem sati rada na polju, za koji svi primaju jednaku plaću.

Možda stoga što su bili traumatizirani od strane vladinih snaga sigurnosti za vrijeme okupacije zemlje, stanovnici su Marinaleda odlučili dići ruke od usluga takve službe u mjestu. Nema niti jednog policajca na ulicama.

Bar SOC-a, ujedno i središte sindikata, je zapravo jedan kat kuće s prozorima i vratima što su obojani zeleno, a u njega se povlači auditorij cijele skupštine Marinaleda, koja je savjetodavni organ i u sazivu koje svaki stanovnik ima svoje mjesto.

Na tim se okupljanjima dijele poslovi na El Humosu i Humar Agroindustriji, koja je također vlasništvo zadruge. Među ostalim, odlučuje se i o smještaju u javne stanove koje su stanovnici zajedno sagradili na zemljištu koje im je dodijelila općina,

Možda stoga što su bili traumatizirani od strane vladinih snaga sigurnosti za vrijeme okupacije zemlje, stanovnici su Marinaleda odlučili dići ruke od usluga takve službe u mjestu. Nema niti jednog policajca na ulicama

kako bi se izbjegla špekulacija oko nekretnina i kako bi se svima omogućilo dostojno stanovanje.

Na skupštini se također odvija posljednja etapa rasprave o participativnom proračunu - koji je u Marinaledi na snazi od 1979. - i gdje se odlučuje, primjerice, o eventualnom povećanju poreza ili o sindikalnim putovanjima. "U svakom slučaju, bilo koja tema ili problem koji je vezan za mjesto uvijek se rješava na skupštini. Smatramo da je najbolji način odlučivanja upravo zajednički", potvrđuje načelnik.

TIHA OPOZICIJA U baru SOC-a svi su ljevičari, uključujući i one koji, poput Pelelea, nešto posjeduju u privatnom vlasništvu. On, međutim, ne sudjeluje u skupštinama jer misli kako bi ga zemljaci ružno gledali.

Juan Manuel Sánchez Gordillo je osobno vodio svaku javnu raspravu, zbog čega mu nekolicina stanovnika predbacuje pretjeranu personalizaciju lokalne političke scene.

Pripadnici se ove pretpostavljene opozicije skupljaju na jednom drugom mjestu, gdje ispijaju piva i pijuckaju aperitive dok snuju protiv trenutne situacije. Njihov je lokal, međutim, za našeg prisustva tri dana bio zatvoren. Rijetki se javno usuđuju prozivati sustav koji je uspostavio načelnik, jer riskiraju da se zamjere čitavom mjestu.

Zanimljivo je to što je i opozicija u Marinaledi također lijeva opcija. Od jedanaest vijećnika, dvojica se protive Gordillovoj vladi. Oni su iz Socijalističke partije i smatraju da je skupštinski sustav nepotreban te brane pravo svaku osobe "na slobodu da ne pristupi marševima i prosvjedima".

Od konzervativne Narodne stranke, čiji je član i španjolski premijer Marian Rajoy, nema ni traga ni glasa. Baš kao konzervativci, mladi su ljudi i žene također rijetka vrsta u lokalnoj upravi.

Ambijent sindikalnog bara jednak je većini španjolskih kafića: prigušeno svjetlo, poprilično glasan televizor, gospoda igraju domino i ispijaju "chupito", "cañu" ili kavu. Ovdje, međutim, pažnju posjetitelja privlači izložba fotografija naslovljena *Palestinska muka i masakr*.

Borba Palestinaca za svoj teritorij nešto je što se ovdje konstantno prati. To je bila i tema godišnjeg mjesnog festivala 2008., a ističe se i na pojedinim javnim zgradama u Marinaledi. Murali tvore galeriju političkih slika u čast komunizmu, a naslikale su ih međunarodne delegacije koje su posjetile općinu. To je svojevrсна obrnuta verzija East Side Galerije Berlinskog zida.

Ovdje se nalaze crteži koje potpisuju Španjolci iz raznih gradova, Europljani iz zemalja pogođenih krizom - iz Grčke, primjerice - i, naravno, posjetitelji iz Kube i Venecuele, koje su u toliko tijesnoj vezi s Marinaledom da se, kad prestane emitiranje mjesnog programa, pušta program TeleSura i Cubavisióna. ■

S portugalskoga preveo Ivan Tomašić. Objavljeno u *Carta Maior*, 27. rujna 2012. / Oprema teksta redakcijska.

JUAN MANUEL SÁNCHEZ GORDILLO

BORBA ZA ZEMLJU NE SMIJE IMATI GRANICE

Gradonačelnik Marinalede Juan Manuel Sánchez Gordillo, "španjolski Robin Hood" i najpoznatije ime među tamošnjim pobornicima agrarne reforme, prevodio je kolovoški marš radnika, a na sebe skrenuo pozornost kad je iz jednog supermarketa uzeo namirnice i podijelio ih siromašnim obiteljima

Guilherme Kolling i Naira Hofmeister

Postao je poznat u Španjolskoj početkom osamdesetih, kada je predvodio radnike Marinalede u zauzimanju neproduktivnog posjeda. On je općinski načelnik i zastupnik u andaluškom vijeću, ali prije svega važan aktivist u agrarnoj reformi. U dnevne se vijesti vratio u kolovozu, kada je predvodio marš Andaluškog radničkog sindikata za podjelu javnih zemljišta malim proizvođačima, protiv rezova javnih troškova te za kažnjavanje bogataša odgovornih za krizu. Grupa je okupirala bankarske agencije, palače i međunarodne supermarkete, odakle su bez plaćanja uzimali namirnice koje su dijelili potrebitim obiteljima.

Iscrpljen cjelomjesečnim putovanjem po jugu Španjolske, Gordillo je primio u svojoj kući 9. rujna ekipu Carte Maior. U intervjuu brani potrebu građanskog neposlušna i objašnjava kako načini borbe za zemlju ne bi trebali imati granica. I dalje smatra da je danas u Španjolskoj agrarna reforma potrebnija nego u devetnaestom stoljeću, drži da se mladima na selu mogu pružiti jednake prilike kao u gradu te veliča brazilski Pokret seljaka bezemljaša (MST) koji je, prema njemu, trenutno najvažniji masovni pokret na svijetu. Izražava vjeru u pokret Ogorčenih (*Los Indignados*, op. ur.), priča o Svjetskom socijalnom forumu i komentira sustav građanske participacije u općini kojoj je načelnik tri desetljeća.

BORBA ZA AGRARNU REFORMU

Okupacija neproduktivnih posjeda je strategija koja se prije više desetaka godina koristila u Brazilu u borbi za agrarnu reformu. Je li ovaj tip akcije i dalje validan ili postoje drugi, bolji načini za postizanje pravedne podjele zemlje?

— Mislim da zemlja, poput zraka i vode, čini sastavni dio prirode i da, kao takva, ne služi privatnom bogaćenju, nego zajednici koja obitava na nekom određenom području. Zemlja, voda i sjeme moraju biti sastavni dio te zajednice, i to prvenstveno u svrhu proizvodnje hrane, ali na tu proizvodnju onda valja gledati kao na pravo, a ne kao na biznis. To bih ja nazvao prehrambenom neovisnošću.

A idealan način borbe za stavljanje zemlje u službu zajednice je pokretanje marševa i prosvjeda i otimanje iz supermarketa, kao što ste i vi nedavno učinili?

— Vjerujem da način borbe ne bi trebalo ograničavati. Uvijek se nade onih s dovoljno imaginacije za nove metode borbe protiv sustava. To je važno stoga što sustav uvijek nade način da klasične načine borbe upije i izvrne u nešto što ne odgovara našim interesima. Stoga je nužno biti maštovit u metodama borbe, imati jasne ciljeve i ustrajnost u bitkama.

Kolika je danas važnost agrarne reforme u Španjolskoj?

— U Andaluziji (zajednica koja ujedinjuje pokrajine s juga zemlje), 2% posjednika posjeduje 50% obradive površine. Ta je struktura gotovo feudalna, nije proizvod naših dana. Rekao bih da je agrarna reforma u 21. stoljeću važnija od one u 19., zato što hrana mora ispuniti strateški cilj. U budućnosti će onaj tko kontrolira hranu kontrolirati planet. Vjerujem da će se, kao što se sada vode zbog nafte, u budućnosti ratovi voditi zbog pitke vode i hrane. Svaki čovjek mora jesti, dakle, nije razborit onaj sustav u kojem je tri četvrtine čovječanstva gladno dok se netko razbacuje hranom.

Potrebna je reforma koja će staviti osnovne prirodne potencijale u službu ljudskog bića. Stari je poljoprivredni kapitalistički sustav oslabio: povećala se glad u svijetu, pojavila se transgencična hrana, financijeri monopolistički kontroliraju cijelu svjetsku trgovinu. Zato je agrarna reforma nužna, to je borba koju vodimo već dugo jer vjerujemo da će budućnost slobodne i neovisne Andaluzije teško biti dosegnuta bez agrarne reforme i svih njezinih posljedica.

Postoji li rupa u španjolskom zakonu koja bi omogućila provedbu takve agrarne reforme?

— Ne. U Drugoj je Republici postojao jedan zakon o agrarnoj reformi, ali ga je Franco derogirao. Kasnije, 1984., bilo je pokušaja agrarne reforme putem sindikalnih pritisaka, ali to je rezultiralo zakonom koji je bio tek retorika, a ne stvarnost, i koji nije izvlastio niti jednu pesetu (španjolska valuta koja je bila na snazi prije eura). Imao je toliko preduvjeta i toliko birokratskih zavrzlama da naposljetku nije služio apsolutno ničemu. Poslužio je jedino tome da veliki zemljoposjednici ("coroneli") prepišu zemlju na nekog drugog, skrivajući tako činjenicu da su veliki zemljoposjednici.

Što se tiče prosvjeda nekolicine zadnjih godina, čini se da su upravo andaluški marševi u kolovozu i rujnu skupili najviše pristaša. Kako trenutno napreduje borba za agrarnu reformu?

— To je mobilizacija koja ide odozdo. Država tvrdi da je agrarna reforma pojava iz 19. stoljeća. Za nas, to je stvar 21. stoljeća, i potrebna je nego ikad, naprosto je nužna. To je tema koja ne bi trebala zanimati samo zemljoradnike, nego i potrošače. Ono što jedemo svaki dan bi trebala biti opća stvar. Upravo je marš spojio seosku i gradsku zabrinutost i, na neki način, dao odlučni poticaj pokretanju agrarne reforme u Europi koja je okrenula leđa zemlji.

MEĐUNARODNA PERSPEKTIVA

Ima li to u ovom trenutku pozitivan utjecaj na krizu u Europi?

— Agrarna bi reforma bila vrlo važna za Andaluziju, Portugal... Iznad svega, ona bi označila početak jednog novog svijeta u kojem se prirodna bogatstva stavljaju u službu ljudskog bića i u kojem ekonomija služi čovjeku, a ne obratno.

U Brazilu borbu za agrarnu reformu vodi Pokret seljaka bezemljaša. Kako vi gledate na taj pokret?

— To je trenutno jedan od najvažnijih masovnih pokreta u svijetu. Smatram da bi trebao još ojačati i produbiti se kako bi se izborio za drugačije društvo, koje zasigurno neće biti kapitalističko. MST je pokret koji je Brazilu nužan jer je ondje zemlja jako loše raspodijeljena. Navijam za to da ga nijedna birokracija ne upropasti i da se uvijek vodi svojim primarnim ciljem.

A propos pokreta i borbi na selu i u gradu, svijet je upoznao i Ogorčene, ili M-15, kako ih zovu u Španjolskoj (referenca na 15. svibnja 2011., kad se pokret pojavio).

— M-15 je bio jedno vrlo zanimljivo spontano buđenje. I ima jednu veliku vezu s nama. Naime, u tom se trenutku pa čak i nakon zadnjih zbivanja, mogla naslutiti mogućnost ujedinjenja velikog dijela javnog mnijenja i proizvodnog sektora, kako bi se potakla realna promjena diljem svijeta.

Jedan je od slogana M-15 "prava demokracija sada", jer aktualni sustav nije ni reprezentativan niti demokratski. Skupštine u Marinaledi, na kojima se raspravlja o proračunu i općinskim problemima, pokušaj su ostvarenja ideala za koje se zalažu Ogorčeni?

— Na skupštinama raspravljamo o bilo kojem problemu ili temi vezanoj za općinu. I o svim pitanjima – sindikalnima, političkima... Imamo participativni proračun o kojem se prvo raspravlja u svakom kvartu, a na završnom se sastanku svih susjeda donosi odluka o tom proračunu. Kad smo u pravu, skupa smo u pravu, a kad griješimo, skupa griješimo. U svakom slučaju, najbolji je način odlučivanja upravo zajednički. Direktna je demokracija nužan put prema novoj ljevici i novom svijetu.

Kako ocjenjujete Svjetski socijalni forum?

— Taj mi se skup čini jako zanimljivim. Možda mu je nedostatak to što se mnogo teoretizira, a malo konkretizira. Uvidi su zbilja duboki i potrebni jer najavljuju bolji svijet. No nije dovoljno samo najavljivati kako je drugačiji svijet moguć, već je potrebno pretvoriti taj drugačiji svijet u stvarnost.

MLADI I SELO

Svijet uvelike ovisi o mladima. Postavlja se pitanje kako privući te mlade životu na selu, ako uzmemo u obzir sve gradske privlačnosti, mogućnosti za obrazovanje... Hoće li selo zauvijek biti druga opcija?

— Moguće je da postane prva opcija mladih ako se počne razmišljati kako su mogućnosti razvoja ljudskog bića jednake u bilo kojem dijelu zemlje. To jest, ako ruralni i urbani svijet postanu slični po prilikama koje nude. I kad poljoprivreda i agroindustrija budu igrade presudnu ulogu, mnogo veću no danas.

MST je u nekim brazilskim zadrugama osnovao škole i sveučilišta. To bi bio primjer onoga o čemu ste pričali?

— Da. Posjetio sam u Brazilu neke zadruge koje su imale vlastite metode poučavanja te vlastita zvanja. To je jedna od velikih pobjeda MST-a. Kad netko iskusan može poučavati svoj narod o njihovim vlastitim zajedničkim vrijednostima, o svom načinu poimanja života, a da bi ta zadruga na njegovom primjeru gradila budućnost. Ako postoji jaz između ulice i društva, nemoguće je napredovati prema idealu drugačijeg modela poljoprivrede, koji ima drugačije vrijednosti.

Je li današnja mladež otvorena prema tome?

— Mladi nose ogroman teret konzumerističkog društva i svjetlucavog grada. Bila bi dovoljna samo jedna revolucija vrijednosti – solidarnosti, drugarstvo... Ovdje u Marinaledi pokušavamo putem skupština, manifestacija, radija i televizije povezati te nove vrijednosti, koje bi otvorilo mjesto jednom novom ljudskom biću. Ako želimo drugačiji svijet, ne trebamo samo mladež, nego drugačiju mladež. Bilo bi zanimljivo kad bi se u zemlji pokrenuli pilot-projekti u kojima bi se preispitivale sve mogućnosti za razvoj koje se nude na sveučilištima. Potom bi se trebalo pokazati ljudima kako se može napredovati na selu. Bio bi to dobar primjer kako postići veći povratak mladih na selo. ■

S portugalskoga preveo Ivan Tomašić. Objavljeno u *Carta Maior*, 27. rujna 2012. / Oprema teksta redakcijska.

Bilješke:

1 Igra riječi. Na portugalskom *teratenente* znači zemljoposjednik, dok samo *tenente* označava, među ostalim, poručnika, dok je *coronel* pukovnik.

MARIO IVEKOVIĆ & TOMISLAV KIŠ

SOLIDARNOST NETKO MORA ORGANIZIRATI

Razgovor s Mariom Ivekovićem, predsjednikom Novog sindikata udruženog u HUS i voditeljem županijskog ureda HUS-a u Zagrebu te s Tomislavom Kišem, glavnim tajnikom Novog sindikata

Igor Livada, Nikolina Rajković, Iva Ivšić / BRID

ODNOS S VLADOM: REFERENDUM

Možete li komentirati odluku sindikata da se ne inzistira na provođenju referenduma nakon što je bio skupljen dovoljan broj potpisa građana?

— **M.I.** Sindikati su, skupivši 800 000 potpisa za referendum, nakon dugo godina dobili novu priliku. Smatram da su u tom trenutku imali mogućnost postati nekakav, uvjetno rečeno, kontrolni mehanizam u državi. Međutim, vrlo brzo su se u sindikalnim središnjicama počeli braniti argumentom kako ne smiju rušiti ustavnopravni poredak RH, što je najveći apsurd. Onaj tko to nije spreman raditi, ne treba se baviti sindikalnim poslom.

Mi smo dobili mandat od ljudi, ali bi isto tako dobili i pendrekom po glavi. Sve je to dio ovog posla. Po meni je trebalo probati sve, a ukoliko se uvidi da ne ide drugačije, onda radikalno krenuti na vlast.

Sindikata je po definiciji borbena organizacija koja može legalnim putem mijenjati zakon kad joj postane prepreka

Zašto do toga nije došlo?

— **M.I.** Naši predsjednici tvrde da su imali odličan socijalni dijalog s Jadrankom Kosor. Međutim, činjenica je da ključne stvari u državi nisu rješavali niti ih je itko mogao riješiti. Meni se čini da se od referenduma odustalo iz dva razloga. Jedan je vezan uz politički, a moguće i neki drugi pritisak koji se vršio na ljude iz središnjica, a drugi je strah. Jer ipak, kad krećeš u nekakvu akciju gdje može pasti Vlada i gdje objektivno može doći do anarhične situacije u društvu, treba donijeti čvrstu odluku i biti spreman poslije kreirati vlast. Sindikati bi uvijek trebali imati nekakvu nezavisnu poziciju. Da smo bivšu vlast tada srušili, sindikati bi u Hrvatskoj postali snaga i institucija iza koje stoji narod. Nažalost, mi smo zbog par ljudi koji su iz raznih razloga tome pristupili drugačije, izdali narod i sad smo u situaciji u kojoj se moramo skrivati.

— **T.K.** U ključnom momentu, kad je trebalo nešto materijalizirati, vrh sindikata to nije bio u stanju, nije znao i nije se usudio učiniti. I to je problem. Nisu znali, nisu smjeli i nisu se usudili poentirati.

— **M.I.** A svi oni u paketu imaju tu neku manu veličine. Donijeli su odluku o skupljanju potpisa za referendum, a nas su obavijestili samo par dana ranije. U takvim situacijama vidim da su nezreli. Samo u gradu Zagrebu nam je, uz puno natezanja s gradskim poglavarstvom, trebalo tri dana da dodemo do dozvole za skupljanje potpisa. A da ne govorim o nekoliko stotina potpisnih mjesta i isto toliko aktivista koje je trebalo organizirati. U Zagrebu smo na kraju skupili tristo i nešto tisuća potpisa, što nisam vjerovao da je moguće. A oni misle da je to palo s neba.

I usprkos svemu tome, nakon što su potpisi predani, oni su se sastali i donijeli konačnu odluku. A mi smo, ne oni, ljudima na štandu obećali da ih ovaj put nećemo razočarati i da se ide do kraja. Sad se može svašta pričati, ali činjenica je da smo ljude izdali.

— **T.K.** Činjenica je da su se i oni aktivirali i negdje oko desetog dana su zaista dali svoj puni doprinos, to im nitko ne može osporiti. Međutim, nisu poznavali situaciju na terenu. Vrh sindikalnog pokreta je bio potpuno nesvjestan. Mi smo davali preko sto posto svojih mogućnosti, a znali

smo da ni to nije dovoljno. A u onom trenutku kad je bilo izvjesno da smo dobili čak puno više od onoga što smo u startu očekivali, jednostavno nas se isključilo iz donošenja odluka koje su bile po meni ključne, čak ako hoćete povijesne i sudbonosne za razvoj hrvatske demokracije.

PRETVORBA I PRIVATIZACIJA - SLUČAJ UNIKONZUM

Sindikata se predbacuje neadekvatna reakcija na proces pretvorbe i privatizacije. Obično se kao opravdanje navodi kaotična situacija ranih 1990-ih vezana uz promjenu društvenog sistema, ratna zbivanja i slično. Jesu li sindikati mogli napraviti više te ako jesu, koje su bile ključne greške sindikalnog vodstva i što im je uzrok?

— **M.I.** Premda nemam pisanih dokaza, sa sigurnošću mogu reći da je dio sindikalaca bio u sprezi s privatnicima od prvog dana. U Sindikatu trgovine je Ana Knežević, koja je na sreću napustila sindikalni pokret, imala zaduženje pratiti taj segment privatizacije i držati pod kontrolom sindikalnu scenu. Udruga dioničara Unikonzuma, u kojem sam radio i bio sindikalni povjerenik, približila se značajnom paketu dionica od 25 posto. Zapravo se već u to vrijeme počeo pripremati teren za Todorića. Posebno je u tome prednjačila jaka politička struja kojoj je na čelu bio tadašnji direktor Jozo Petrović, kasnije član uprave INE i Sanaderov prijatelj. Kad je postalo jasno da pokret otpora privatizaciji jača, Todorić je otvoreno reagirao nazvavši me da mi priopći da je zainteresiran za kupnju dionica. Rekao sam mu da smo upravo оформili sindikat i da organiziramo udrugu dioničara te da nam treba još vremena da riješimo unutrašnje probleme i smijenimo upravu koja trenutno ne štiti interese firme. Todorić je pitao što će biti ako se on bez obzira na sve pojavi kao kupac. Odgovorio sam mu da se svaki građanin ove države ima pravo javiti, ali da će to biti, s obzirom na trenutnu situaciju u firmi, "neprijateljsko preuzimanje". Otprilike u to vrijeme je donesena odluka da se sve dionice u portfelju Fonda za privatizaciju moraju javno objavljivati. Međutim, naše su dionice bile skinute s javne ponude i nisu nigdje bile jedno mjesec dana da bi se nakon tog mog razgovora s Todorićem dionice ponovno vratile na listu i Todorić se odmah drugi dan pojavio kao kupac. Zašto su bile skinute? Očito je Todorić čekao da mu Jozo Petrović pripremi teren. Do mene je došao zapisnik u kojem sam vidio što predlaže Jozo Petrović. Ukratko, plan je bio smanjivanje i zatvaranje malih dućana te smanjivanje zaposlenih u našoj firmi na 600. Unikonzum je bio gradska firma, špecerajska trgovina u kojoj ljudi mogu kupovati kruh i mlijeko u susjedstvu. Todorićeva zamisao od prvog dana bili su veliki šoping centri, velike samoposluge, superkonzumi, odnosno način prodaje koji omogućava bolje zarade. Kad se Todorić pojavio kao kupac naših dionica, mi smo isprva ljude savjetovali da ne prodaju dionice. Pružali smo otpor dan-dva, ali je već prvi dan preko 2000 ljudi stajalo u redu da mu proda dionice. Vidjeli smo da nemamo šanse parirati mu, mi nismo imali novce, a kriza je već tada bila velika. Ljudi su za dionice mogli dobiti po par tisuća maraka, tad je plaća bila oko 200 maraka. Bila je i pomalo paranoična situacija jer smo savjetovali ljude da ne prodaju, a moglo se dogoditi i da Todorić sutra više ne želi kupovati jer je postao većinski vlasnik. Tad sam napravio veliku grešku što sam otišao Ani Knežević. Nikad joj nisam vjerovao, ali sam pomislio da će nam pomoći s obzirom da je predsjednica sindikata. Došli smo joj reći da smo protiv Todorićeve kupnje Unikonzuma i da tražimo

pomoć. Ona je uzela list papira, napisala broj telefona i ime Josipa Gucića i rekla da ga nazovemo. Kolega i ja smo ostali u šoku. Mislim, dodemo joj kao radnici koji žele zaštititi svoju firmu, a ona nam nudi pomoć drugog tajkuna.

SINDIKALNA IMOVINA I IDEOLOGIJA SOCIJALNOG PARTNERSTVA

Imovina nekadašnjeg Saveza sindikata Hrvatske (čiji je SSSH direktni nasljednik) procjenjuje se na 30 000 kvadrata u vrijednosti od pola milijarde kuna i privremeno je podržavljena temeljem Zakona o udrugama 1997. Dogovor sindikalnih središnjica o raspodjeli imovine, što zakon predviđa kao uvjet za povrat imovine, postignut je tek 2010., ali do danas sporazum nije realiziran. Koliko je po vašem mišljenju neriješena situacija oko sindikalne imovine utjecala na manjak radikalizma kod sindikata koji tu imovinu koriste?

— **M.I.** Može se reći da je utjecala na manjak radikalizma, ali ne u mjeri u kojoj se to misli.

Čak je u jednom dijelu to imalo pozitivan ishod u smislu što su mnogi sindikati koji imaju interes i motivaciju za razbijanjem sindikalnog pokreta, ostajali u središnjicama jer su zakoni uvijek predviđali da će se imovina prvo dijeliti središnjicama. To je sindikate držalo lojalnima središnjicama. Međutim, jasno je i to da je svaka vlada tu neriješenu situaciju koristila kao sredstvo ucjene.

— **T.K.** U tom trenutku je to čak i djelovalo na radikalizam manjinskih sindikata jer ulaskom u veće središnjice to mogu iskoristiti za određene pritiske u smislu podizanja rejtinga i sukladno tome dobivaju više imovine jednom kad se ona počne dijeliti.

Rekli ste da je imovina jedan od faktora koji je utjecala na manjak radikalizma. Je li moguće da je i konstantna priča o socijalnom dijalogu utjecala na isto?

— **M.I.** Socijalni dijalog i partnerstvo je nešto što je po sebi pozitivno, kao ideal. Problem je što se kod nas pod socijalnim dijalogom prodaje nešto što to nije. Kod nas nema dijaloga između Vlade, poslodavaca i zaposlenika. Socijalno partnerstvo podrazumijeva da se odluke zajednički kreiraju, međutim to se ne događa, čak ne postoji niti ozbiljna namjera Vlade. Zapravo, niti jedna vlada nije ozbiljno njegovala partnerstvo sa sindikatima osim kad im je ta suradnja pomagala ostvariti nekakve interese.

— **T.K.** Vaša je teza zapravo točna. Inače su sindikati prihvatili priču oko socijalnog dijaloga i popuštali onda kad nije trebalo. Upravo zato što je socijalni dijalog važan i potreban, sindikatima su često prodavana kukavičja jaja

U Tvornici duhana Zagreb prije par godina lokalna zajednica nije maknula prstom. Svi su nas zaobilazili u širokom luku. Mi sada, nakon šest godina, postavljamo pitanje što znači 300-400 odlično plaćenih radnih mjesta u gradu Zagrebu i što znači gradu Zagrebu firma koja je u godini zatvaranja imala pedeset milijuna kuna čiste dobiti

pod prava. To je bio i još je uvijek problem. Kad ti netko kaže "ajmo se dogovoriti", što znači "ajmo se dogovoriti da bude sve po mom", upitno je koliko je to socijalni dijalog. — **M.I.** Plod takvog pristupa je jedna velika zamka u koju su mnogi sindikalci upali. Vlada gleda socijalni dijalog kao način da nešto riješi pa privlači neke sindikalce koji postaju bitni kad treba amortizirati ključne situacije. Iz vlastitog primjera mogu navesti situaciju 1990-ih kad sam, neopterećen stranačkom prošlošću, uspio izgraditi poziciju u Savezu i podići razinu ozbiljnosti sindikalnog rada u Zagrebu. U vrijeme kad je HDZ bio čvrsto na vlasti dobivali smo masovnu potporu od SDP-a. Moja snaga je bila što nisam bio manipuliran niti stranački čovjek, ali sam krajem devedesetih, dobivši otkaz u Savezu jer sam odbio ući na SDP-ovu listu i uživati njihovu potporu, shvatio da me žele zgzaziti. Nakon toga me ni Bandić nije htio pozdraviti, a Linić je intervenirao da se zabrani štrajk u Zagrepčanki što je dugoročno bilo vrlo opasno budući da je to značilo da vodim nezakoniti štrajk.

RADNIČKI OTPOR

U svojstvu sindikalnog povjerenika Saveza od '95 do '99 aktivno ste radili na povezivanju radnika firmi u stečaju, štrajku ili obrani poduzeća. Osim Zagrepčanke i Zagrebačkih transporta, aktualni su bili i prosvjedi radnika zagrebačkih firmi u stečaju Šavrić, Sintal, Komercijalna banka, Astra, Gortan stolarija čiji ste prosvjed u rujnu 1999. osobno predvodili istaknuvši: "Nisam više spreman na mirne šetnje gradom. Ako ubuduće s nekim krenem u prosvjed, ili ćemo pobijediti ili ćemo izgubiti. Više ne može biti neriješenoga rezultata." Možete li nam reći nešto više o Vašim iskustvima iz tog perioda?

— **M.I.** Zagrebačke transporte je uništavala Kutlina ekipa, a mi smo organizirali da 20-ak zaposlenika kojima je prijetila deložacija zauzmu firmu. Nakon prvog neuspješnog deložiranja, stečajni upravitelj je drugi put došao s policijom. Igrom slučaja su se na dan deložacije, sat vremena prije, sastajali radnici Zagrepčanke. Poslao sam kolegu na taj sastanak i rekao mu da objasni ljudima što se događa i da dovede što više ljudi, a ja sam otišao ravno u Zagrebačke transporte. Tamo smo pregovarali sa stečajnim upraviteljem sve dok u daljini nismo vidjeli kolonu od 300-400 mesara iz Zagrepčanke. Rekao sam ljudima da se pridruže radnicima Zagrebačkih transporta i zatim upitao upravitelja želi li još uvijek razgovarati. Nakon pet minuta donesena je odluka da se deložacija odgoda.

Negdje u to vrijeme mi smo osnivali Mrežu solidarnosti pomoću koje smo organizirali udruživanje radnika iz tri firme Marijane Olujić. Radilo se o radnicima tvornice iz Koprivnice, Tvornice obuće Zagreb i Astra trgovine, koji su naizmjenično dobivali plaće. Napravili smo zajednički sastanak u Domu grafičara na koji je došlo 700 radnika, a pozvali smo i Marijanu Olujić da im svima objasni kad će dobiti plaće. Ja sam ubrzo dobio dojavu da u Zagrebačkim transportima kreće treća deložacija, ovaj put u ponoć. Granski sindikati su nastojali minirati Mrežu solidarnosti pozvavši sindikalne povjerenike da se ne priključuju otporu deložacije, ipak je to bio otpor režimu. Ja sam iz

neslužbenih kanala dobio obavijest da će do deložacije doći pa sam organizirao pet najbližih suradnika da dođemo tamo. Klasična postava, dvadesetak ljudi iz Zagrebačkih transporta, pet povjerenika i ja dočekali smo suca i policajca. Budući da je Mreža solidarnosti u to vrijeme dospjela u medije, zaprijetio sam mobilizacijom ljudi iz Mreže. Moram reći da sam blefirao, ali odgodili su deložaciju na neodređeno.

Zanimljivo je da se 1998. godine javlja Krizni stožer kojeg pokreću radnici kutinske Petrokemije koji postaje izuzetno prihvaćen i popularan način borbe protiv uništavanja firmi i očuvanja radnih mjesta. Iako se krizne stožere smatra metodom na rubu legalnosti, o njoj se, u intervjuima krajem 1990-ih, pohvalno izražavaju i Ana Knežević i Davor Jurić. Smatrate li da je takav oblik djelovanja ono što je nedostajalo hrvatskom sindikalnom pokretu 1990-ih i da je trebalo inzistirati na aktivnoj obrani radnih mjesta umjesto priče o dijalogu i socijalnom partnerstvu?

— **M.I.** Jurić i Knežević su pričali jedno, a radili drugo. Za očekivati je da sindikalac neće javno govoriti protiv nečega što su radnici masovno podržavali. Znam da je Davor Jurić osobno minirao akciju u Šavriću samo da ne uspije akcija koju ja vodim, dok je Knežević svjesno pomagala uništavati firme. Krizni stožeri su u takvoj situaciji bili nužni, bez njih bi mnogo više radnika bilo zgaženo. Kad sam se počeo baviti sindikalizmom, gurala se teorija da se sve moralo raditi po zakonu. Uloga sindikata nije i ne može biti da radi po zakonu, već da zakone kreira, poboljšava i suprotstavlja im se ako su loši. Ako se misli da se može nešto izboriti putem zakona, onda treba angažirati odvjetnike, a ne sindikat.

— **T.K.** Sindikat je po definiciji borbena organizacija koja može legalnim putem mijenjati zakon kad joj postane prepreka. To nam se dogodilo s akcijom u NIK-u, odnosno, Naprijed u stečaju. Mi smo legalnim putem promijenili tada legalnu odluku stečajnog upravitelja Naprijed u stečaju za neisplaćivanjem otpremnine radnicama, u protuzakonitu.

STRATEGIJA ORGANIZIRANJA: SOLIDARNOST

Govorili ste o Mreži solidarnosti i povezivanju radnika različitih firmi. Radnici Petrokemije su u više navrata naglašavali važnost potpore lokalne zajednice u ostvarenju radničkih zahtjeva. Je li moguće povezati lokalnu zajednicu i sindikate pojedinih poduzeća na način da podrška bude uzajamna? Mislite li da se sindikat treba angažirati na pitanjima koja su važna za zajednicu; borba za javni prostor, zajednička dobra poput vode, ili se treba koncentrirati na problematiku radnih mjesta, plaća i radnih uvjeta u širem smislu?

— **M.I.** Područje djelovanja sindikata je daleko šire od borbe isključivo za zaštitu radničkih prava. Za razliku od pojedinačnih građana i udruga, sindikat ima materijalne resurse koje dobiva putem članarina te mu oni omogućuju i nameću odgovornost da se svuda petlja i da mijenja postojeće uvjete. Ukoliko bi sindikati savjesno ispunjavali svoju ulogu, ta bi suradnja bila daleko snažnija. Trenutno je situacija šarolika. Podrška lokalne zajednice varira od velike do potpunog ignoriranja. U Tvornici duhana Zagreb prije par godina lokalna zajednica nije maknula prstom. Svi su nas zaobilazili u širokom luku. Mi sada, nakon šest godina, postavljamo pitanje što znači 300-400 odlično plaćenih radnih mjesta u gradu Zagrebu i što znači gradu

Zagrebu firma koja je u godini zatvaranja imala pedeset milijuna kuna čiste dobiti? Što to znači za proračun grada i za radna mjesta u Zagrebu? Da je Tvornica duhana u Zagrebu opstala, ona bi dalje uspješno radila, kao i ona u Rovinju. Ne bi nigdje bilo nekakve značajne štete. Vlasnici bi imali nešto manju zaradu, ali i to je značajno manje od koristi po cijelo društvo. Moje mišljenje je da društvo ne smije dozvoljavati vlasnicima da zatvaraju profitabilne firme. To bi trebalo uvrstiti u kazneni zakon. Ukoliko ne žele raditi, moraju je prodati. Nama je tada u TDZ-u bilo iznimno teško. Imali smo posla s izrazito jakim protivnikom koji financira gotovo sve medije i u šaci drži sve političare. Pod kontrolom drži šverc duhana i u sprezi je s policijom, carinom i slično. Naravno da je vlast u konačnici stala na stranu jačega, na stranu kapitala, i mi smo izgubili. Međutim, da smo imali podršku lokalne zajednice, odnosi snaga bi bili značajno drukčiji. S druge strane, imamo slučaj tvornice tekstilne industrije Konfekcija Novska, koju je Gucić uništio. Da bi sačuvali tekstilnu industriju i radna mjesta, mi smo osnovali tvrtku čiji je vlasnik bio sindikat. Možemo reći da nas je lokalna zajednica u tome djelomično podržala. Međutim, takvo što je izvjesno u manjim mjestima, ali u Zagrebu suradnja između sindikata i lokalne zajednice potpuno izostaje.

— **T.K.** Da, u Novskoj se to jako dobro vidjelo. Tamo se u danom momentu nalazilo između 50 i 200 žena koje su u tvornici egzistirale na ovaj ili onaj način. Gradonačelnik ih je gledao kao 50 do 200 birača. Predsjednici mjesne zajednice su ih također tako gledali. Gledali su ih kao osobe kojima se mora dati da prežive i kao osobe koje će svojim radom zaraditi toliko da će čitava zajednica od toga imati koristi.

Sve više američkih i europskih sindikalista iz javnog sektora upozorava da radi solidarnosti, ali i samoobrane, radnici u privatnom sektoru trebaju znatno veću podršku javnog sektora. Kod nas je takav tip solidarnosti rijetkost (primjerice u cijeloj priči oko Diokija nije reagirao niti jedan sindikat javnih službi). Budući ste organizirali radnike i u javnom i u privatnom sektoru, možete li nam reći kakvi su vaši stavovi i iskustva po tom pitanju?

— **M.I.** Inače su pitanja solidarnosti i organiziranosti sindikata jedna od ključnih pitanja koja rješavamo na našim seminarima. Ideja sindikalizma je ujedinjavanje, a ne zasebno tretiranje radnika. Osobno smatram da je ključna prijelomnica koja je oslabila sindikate u Hrvatskoj pojava Matice sindikata javnih službi i sindikata državnih službenika koji su izašli iz Saveza. Tu se postavlja pitanje što sindikat treba raditi? On treba, između ostalog, sudjelovati u izradi proračuna jer se sindikati državnih službi doživljavaju kao ljudi koji troše proračun. Sasvim je normalno da se oni moraju boriti da se proračun puni i da se ljudima uzmu porezi u gospodarstvu da bi oni mogli dobiti svoje plaće. A radnicima u privatnom sektoru je apsolutno svejedno da li će ovi radnici imati plaću ili ne, uvijek će ih tretirati kao štetočine. Naravno, i jedni i drugi su radnici i zapravo se njihovim odnosima manipulira. Uloga sindikata bi bila da razotkrije tu vrstu manipulacije i da istovremeno štiti interese javnih službi i interese radnika u privatnom sektoru. Podijeljenost ne može sprečavati ujedinjavanje sindikalnog pokreta. Jedan od novijih primjera je raskol koji se događa na nižim razinama. Uzmimo za primjer Vladino potenciranje strukovnih sindikata u zdravstvu. Kako su sindikati u zdravstvu organizirani? Postoji Sindikat liječnika, Sindikat medicinskih sestara (koji nikad nije zastupao spremačice premda ih ima u članstvu), zatim Sindikat radiologa, anesteziologa, hitne pomoći... to je idiotizam. U teoriji sindikalizma oduvijek je bilo da moraju svi djelovati jedinstveno. Samo, podjele su napravljene, a one nisu došle odozdo, već su bile nametnute. Tada to kod nas nije bilo teško. Devedesetih su se svi gubili. Kad govorite o solidarnosti, na primjer slučaj s DIOKI-jem. Nema to veze sa solidarnošću. To je upravo ovo što mi pokušavamo raditi. Solidarnost netko mora organizirati. Ljudi neće spontano doći. Čovjeku kojeg zoveš, moraš nešto ponuditi. To je ta umjetnost organizacije.

Koliko je izostanak aktivnije potpore akademske zajednice u smislu proizvodnje analiza, definiranja uloge privatizacije i položaja radnika utjecao na ishode radničkih i sindikalnih borbi?

— **M.I.** Strahovito! Akademska zajednica je apsolutno podbacila. Oni su mirno gledali kako se društvo ruini. Ne sjećam se da je itko ozbiljnije reagirao. Akademska zajednica je znala da se krade i pritom je ismijavala ljude koji su bili lijevi teoretičari i isticali neke radikalnije stvari. Mi smo pokušali dobiti znanstvenu podlogu za ono što

Uloga sindikata nije i ne može biti da radi po zakonu, već da zakone kreira, poboljšava i suprotstavlja im se ako su loši. Ako se misli da se može nešto izboriti putem zakona, onda treba angažirati odvjetnike, a ne sindikat

radimo. Da su stavovi sindikata imali podršku akademske zajednice, to bi onda imalo svoj background i težinu u borbi za javnost. Međutim, akademska zajednica je u potpunosti zatajila.

RADNICI KAO VLASNICI: KONFEKCIJA NOVSKA I JEDINSTVO ZAGREB

Na konferenciji za tisak 2003. na temu Konfekcija Novska rekli ste da se vaš sindikat nakon podrške radnicima odlučio poslužiti argentinskim iskustvom u spašavanju tekstilne industrije što znači da će vlasnici nove tvornice biti radnici, da nema privatnog vlasnika koji ubire profit, već svu dobit, osim u plaće, radnici ulazu u poboljšanje uvjeta rada i novu tehnologiju. Spomenuli ste i tvornicu Jedinstvo u kojoj su radnici u stečaju osnovali vlastitu firmu. Zanima nas koliko je po Vama model radničkog dioničarstva, radničkog (su)odlučivanja i vođenja pogona, primjenjiv?

— **M.I.** Prije svega moram reći da naše iskustvo iz Novske nije dobro. Konfekcija Novska je preopterećena Gucićevim kreditima otišla u stečaj. Raiffeisen banka je postala hipotekarni vlasnik. Ideja je bila relativno novu tvornicu u centru grada prodati nekome tko će se baviti trgovinom. Na mjestu tvornice bi izgradili trgovački centar i otvorili trgovinu s tridesetak radnih mjesta u kojoj se ništa ne proizvodi. Naša ideja je bila osnovati firmu koja će se baviti tekstilnom industrijom i na taj način sačuvati radna mjesta. To je uvjetno rečeno postignuto jer u firmi je, i nakon što je preuzima Amadeus koji se bavi proizvodnjom tekstila, i dalje zaposleno 200 žena. Danas i oni imaju problema, ali u onom momentu, taj dio je uspio.

Mi smo osnovali tvrtku čiji je vlasnik bio sindikat. Tako smo nakon otvaranja stečaja, bez i jednog dana prekida, osigurali ljudima nastavak rada. Na računu nismo imali ništa novaca i osigurali smo isplatu plaća nakon četrdeset dana od naplate poslova. Međutim, radnice tada nažalost nisu shvatile vezu između rada i plaće. Nisu shvatile da one mogu istovremeno biti vlasnice firme i radnice. Gledale su na sindikat kao novog vlasnika koji će sve voditi, a one će sigurno dobivati plaću. I ono što je bilo fantastično, prva dva-tri mjeseca su zaista izvrsno radile, stvorila se jaka baza i zaposlenost je s 20 ljudi porasla na 100. Međutim, nakon prvih par mjeseci počeli su se pojavljivati problemi. Stvorili su se klanovi, a žene su počele doma uzimati materijale, šivati i privatno prodavati. Firma je sve lošije poslovala i mi smo nakon godinu dana zaključili da se moramo povući jer u takvim uvjetima nismo mogli radnicima osigurati plaće, a nismo htjeli ostati dužni. Inače, stečajni upravitelj, Šket, se poslije zajedno s nama izborio da se Raiffeisen banci ne dozvoli prodavanje firme nekome tko bi je pretvorio u trgovinu, već je uvjetovano da novi vlasnik mora doći iz tekstilne industrije.

Imamo i primjer tvornice Jedinstvo. Iskustvo iz te firme je dobro, ali je i tamo izrazito prisutna neosvijestjenost radnika. Ideja je bila da radnici osnuju svoju firmu, a da se daljnje odluke donose ovisno o tome kako se stvari razvijaju. Pretpostavljalo se da će ili nekakav strateški partner preuzeti firmu te radnicima od prodajne cijene isplatiti jednak dio, ili će svi radnici biti dioničari. Borba za firmu je bila iznimno žestoka. Doslovno smo se tukli sa stečajnim

upraviteljem jer je odvezio i prodavao strojeve u staro željezo. Jedan dan smo saznali da će upravitelj doći pa su radnici strojeve zabetonirali u zemlju i napravili obrambeni zid tako da ih teoretski nisu mogli uzeti. Također, viljuškari je bio naš glavni povjerenik i bivši predsjednik Stožera za obranu Jedinstva, što stečajni upravitelj i njegova ekipa nisu znali, pa je palete koje su odabrali prebacivao iza obrambenog zida. Borba je trajala cijeli dan, međusobno smo si prijetili policijom, ali smo na kraju dobili.

Međutim, kako smo nakon toga imali puno posla oko organizacije i otkapanja strojeva, radi jednostavnosti smo se dogovorili da se firma registrira na dvije osobe. Jedan je bio taj povjerenik, a drugi čovjek koji je bio predsjednik radničkog vijeća. Oni su samo formalno upisani kao vlasnici, ali radnici su ih otpočetak počeli gledati kao gazde. Firma je krenula od nule zbog čega je određeno vrijeme trebalo raditi bez plaće. Rokovi plaćanja su bili 60, 90 ili čak 120 dana. Da bi se posao završio, ponekad je trebalo ostati par sati duže i doći subotom, a radnici to nisu shvaćali. Od formalnih vlasnika su tražili da im se za prekovremene sate odmah isplati plaća. To je sasvim razumljivo jer su ti radnici prije prevareni milion puta, ali sada su praktički sami vlasnici koji odlučuju, a to nikako ne shvaćaju. Činjenica je da firma koja je prije propala, danas relativno uspješno radi u vlasništvu radnika, bez i jednog inženjera, međutim, problema je napretek i jednostavno ćemo morati ostaviti nekom drugom da ih rješava.

BRODOGRADNJA

Možete li za kraj reći kako vam se čini situacija u kojoj se nalazi naša najveća proizvodna grana, brodogradnja, i što mislite o pokušaju privatizacije putem radničkog dioničarstva?

— **M.I.** Ne mislim da se tu radi o brodogradnji, već o državnoj politici. Brodogradnja nije djelatnost od koje očekuješ visoke prihode, već visoku zaposlenost. Brodogradnja je naša tradicija, ima neospornu kvalitetu, a najveći problem hrvatske brodogradnje je to što je sve bilo u državnom vlasništvu pa je problem upravljanja bio neprestano prisutan. Nije loše to što je brodogradnja u državnom vlasništvu, već to što smo mi dvadeset godina imali bitange na vlasti koje nije bilo briga i zbog kojih su firme propadale. Neosporno je da je ovo što se događa brodogradnji posljedica iznimno loše vanjske politike i pristupanja Europskoj uniji. U interesu je poslodavaca iz Njemačke, Velike Britanije i Francuske da brodogradnju unište.

Što se tiče ESOP modela, radi se u principu o dobrom modelu, međutim on zahtijeva određene kontrolne mehanizme koji su izvedivi ako ih prati okruženje. Bilo bi jako loše kad bi se za propast poduzeća optužilo takav model, a ne banda kriminalaca. Kontrolni mehanizmi su uvijek ključni, i kod državnog, i kod ESOP modela i privatnog vlasništva. ▣

BRID: Nedavno osnovana udruga Baza za radničku inicijativu i demokratizaciju bavi se problematikom radničkih prava i aktivne solidarnosti, uvođenjem demokratskih procesa u ekonomsku sferu te s time povezanim organizacijskim pitanjima. Jedan od bitnih aspekata spomenutih aktivnosti je i upoznavanje s iskustvom proteklih radničkih borbi u Hrvatskoj. S tim ciljem pokrenut je projekt istraživanja radničkih borbi od početka 90-ih do danas, kojeg je ovaj intervju dio.

OGLAS

Libra Libera #30

9 771331 986004

Un Sureno Morbo

DIGITALNI MEDIJI, ANALOGNI PROBLEMI

Izveštavamo s konferencije "Sloboda izražavanja i raspravljanja u javnoj sferi u procesu digitalizacije - izazovi pred javnim medijskim servisima i neprofitnim medijima"

Luka Ostojić

"Dabogda živio u zanimljiva vremena!"
— kineska kletva

Nalazimo se u iznimno zanimljivom vremenu za hrvatske medije. S jedne strane, HRT je posljednjih mjeseci prošao kroz niz velikih promjena među kojima su kompletna smjena uprave, smjene urednika, novi zakon po kojem Sabor odabire novog direktora HRT-a, te uvođenje televizijskog Trećeg programa namijenjenog sadržaju od javnog značaja. Uz to, Sabor uskoro odabire nova upravna tijela državne televizije, a o toj odluci ovisne ne samo filozofija i način funkcioniranja javne televizije u budućnosti, nego i radna mjesta većeg dijela HRT – ovih djelatnika. S druge strane, tzv. "neprofitni mediji" (kako elektronski, tako i tiskani) posljednjih se mjeseci bore s gradom i državom oko potpore: osim nedavne svinjarije koju je zagrebačka vlast napravila tijekom dodjele sredstava elektronskim publikacijama, neprofitni mediji suočavaju se i s činjenicom da od 2014. neće postojati kontinuirana i sistemska javna financijska potpora neprofitnim medijima. Premda se konferencija u organizaciji Kuće ljudskih prava (i pod pokroviteljstvom udruge Otvoreno društvo i Norveške) nominalno bavila "javnom sferom u procesu digitalizacije" općenito, zapravo su javni medijski servis (u ovom slučaju, HRT) i neprofitni mediji bili glavne točke rasprave.

Tehnologija sama po sebi ne može donijeti značajnu promjenu medijskog stanja i sadržaja. Medijski sadržaj određen je cjelokupnim društvenim kontekstom

DVA ZNAČENJA DIGITALIZACIJE
"Digitalizacija" je na konferenciji označavala dvije stvari: prvo, prijelaz s analognom na digitalni televizijski signal (dio projekta u koji je uključena cijela Europa). Taj prijelaz trebao je omogućiti veći broj televizijskih kanala, potaknuti nastanak novih komercijalnih televizija i tako povećati konkurentnost koja bi urodila kvalitetom. Jednostavna logika pokazala se pogrešnom, budući da su u Hrvatskoj novi kanali uglavnom iskorišteni od postojećih komercijalnih mreža koje su napravile nove programe i iskoristile ih kao deponij za vlastiti suvišni sadržaj. Ispostavilo se da televizijski biznis naprosto nije dovoljno profitabilan da bi tržište izrodilo nove igrače – stoga smo odustali od tržišta i vratili se natrag pitanju može li javno financirani televizijski servis stvoriti kvalitetni sadržaj koji se može smatrati javnim dobrom.

Drugo značenje "digitalizacije" obuhvaćalo je internetske, uglavnom neprofitne medije. Otvaranje internetskih portala pokazalo se kao daleko jeftinija varijanta od održavanja tiskanog medija, te samim time idealna za uvijek siromašne politički angažirane i kulturne medije. Međutim, uz pristojan broj i odličnu kvalitetu regionalnih neprofitnih medija, ipak je pitanje budućeg financiranja bilo u samom žarištu rasprave o neprofitnim medijima.

Oba primjera pokazuju ono što je slovenska znanstvenica Sandra Bašić Hrvatinić, rekla već u prvom predavanju konferencije: tehnologija sama po sebi ne može donijeti značajnu promjenu medijskog stanja i sadržaja. Medijski sadržaj određen je cjelokupnim društvenim kontekstom, zbog čega "nove", digitalne medije prate stari problemi iz doba analognih medija (kao što su monopol, politikanstvo, konzumerističko shvaćanje uloge medija itd.). Tako je i cjelokupna rasprava o domaćoj medijskoj sceni bila više fokusirana na probleme koji nisu vezani uz tehnologiju.

JAVNA TELEVIZIJA U LIMBU Ovdje dolazimo do opasnosti koju ovakve konferencije uvijek donose sa sobom. S jedne strane, potrebno je informirati slušatelje i artikulirati vlastiti stav o navedenim problemima, pogotovo s obzirom na to da su na konferenciji sudjelovali i ljudi koji rade u medijima i koji će pokušati utjecati na buduću medijsku politiku. S druge strane, uvijek je moguće da se konferencija u jednom trenutku pretvori u larparlartističko ponavljanje vječno istih problema uz lijepe, ali posve neodređene fraze o tome kako bi, recimo, "trebalo poboljšati ljudska prava" ili "uvesti kvalitetne i jasne kriterije", bez dodatnog pojašnjenja. Doduše, procijeniti je li konferencija uistinu bitno političko djelovanje ili tek pucanj u prazno dobrim dijelom je i stvar osobnog stava: i ova konferencija tako se može promatrati kao polupuna / poluprazna čaša.

U tom smislu, konferencijska rasprava o HRT-u ipak se pokazala nešto praznijom čašom od one o neprofitnim medijima. O problemima i perspektivi HRT-a glavnu riječ vodile su djelatnice HRT-a, urednica Tena Perišin i bivša direktorica televizije Marija Nemčić. Perišin je navela kako HRT godinama nema jasnu ideju o svojoj ulozi, kao ni strategiju. HRT pritom proizvodi daleko manje sadržaja nego što bi mogao, a o letargiji javne televizije govori podatak da Treći program već pet godina stoji u ladici, spreman za početak prikazivanja. HRT se trenutno nalazi u limbu, budući da se čeka nova uprava koja će po svom nahodjenju definirati ulogu javnog medija. Međutim, zašto nije moguće i bez amena uprave govoriti o ulozi javnog medija? I što je točno uzrokovalo navedene probleme na HRT-u? Malo toga smo mogli saznati u prilično općenitoj raspravi koja je uslijedila. Cijela rasprava može se svesti na priznanje Marije Nemčić kako smo "mi sami krivi za sve to", pri čemu nije jasno na koga to Nemčić misli kada kaže "mi" (na građane, novinare, djelatnike HRT-a ili bivše direktore televizije?), kao ni što bi točno ta "krivica" trebala podrazumijevati. Samim

HRT proizvodi daleko manje sadržaja nego što bi mogao. O letargiji javne televizije govori podatak da Treći program pet godina stoji u ladici, spreman za početak prikazivanja

time, ne čude ni prilično općeniti zaključci koji su izloženi zadnjeg dana konferencije: "javna televizija ne smije biti pod političkim pritiskom", "novinari trebaju biti odgovorni", "novinare treba educirati" itd. Sve je to lijepo i krasno, ali politička nezavisnost televizije i odgovornost novinara su idealni ciljevi, a ne konkretne metode rješenja navedenih problema. Što je točno svih ovih godina uzrokovalo probleme? I kako će konkretno buduće djelovanje HRT-a poboljšati stvar? Neobično, ali više direktnih odgovora na ta pitanja dobili smo od trenutne uprave HRT-a (kao npr. u razgovoru s Deanom Šošom u prošlom broju Zareza) nego što smo ih dobili od znanstvenika i novinara koji su trebali nepristrano procijeniti stanje u ovom kaotičnom javnom servisu.

PROFESIONALNA GERILA Razgovor o neprofitnim medijima isprva je djelovao kao neugodni déjâ vu budući da se govorilo o frustrirajućim i konstantno istim problemima u odnosu između neprofitnih medija i države. Ipak, kroz razgovor i radnu skupinu uloženi su trud u definiranje neprofitnih medija te je došlo do kvalitetne komunikacije između regionalnih djelatnika koji dijele iste profesionalne vrijednosti i probleme. U razgovoru su sudjelovali predstavnici *H-altera*, *Kulturpunkta*, banjalučke *Buke* i srpskog *seecult.org*-a, a u radnim skupinama su sudjelovali i drugi djelatnici neprofitnih medija iz regije. Svi su se složili da neprofitni mediji kojima se bavimo ipak nisu amaterski portali, nego angažirani projekti koji održavaju prilično visok profesionalni standard, te su kvalitetniji i od profitnih medija (što govori o kvaliteti neprofitnih medija, ali i o tragikomičnom stanju većine domaćih profitnih medija). Premda bi bilo krasno kad bi ti mediji bili posve nezavisni od privatnih korporacija ili državne politike, mediji ipak trebaju biti financirani kako bi održali barem donekle normalne uvjete profesionalnog novinarstva. Zbog toga što neprofitni mediji predstavljaju javni interes, država je logična instanca koja bi trebala potpomagati funkcioniranje tih medija. Stoga veliki problem predstavlja činjenica što ne postoji zaseban javni fond za financiranje neprofitnih medija. Jedinu kontinuiranu javnu financijsku podršku daje Nacionalna zaklada za razvoj civilnog društva (koja je to radila posljednjih godina jer nitko drugi nije), a i to financiranje prestaje 2014.

Trenutno predstavnici neprofitnih medija pregovaraju s Ministarstvom kulture koje sljedeće godine donosi medijsku strategiju. Neke od ideja su osnivanje navedenog fonda ili preusmjeravanje manjeg postotka od televizijske pristojbe neprofitnim medijima. Pritom treba nekako definirati kriterije kojima bi se odredili ti kvalitetni neprofitni mediji, budući da "neprofitnost" nije dovoljno specifičan kriterij (i časopis o npr. konjima je neprofitni časopis, ali ne spada u istu kategoriju s kritičkim neprofitnim medijima). Ipak, u nedostatku pravog termina, nekakve zgodne kovanice, zasad se ostaje kod termina "neprofitni mediji".

Cijela konferencija mogla je poslužiti kao mala slika hrvatske medijske situacije. S jedne strane, mogli smo čuti izlaganje snažne udruge Otvoreno društvo koja je provela istraživanje *Mapping digital media* u 60 zemalja (rezultati dostupni na stranici mediapolity.org) na temelju kojeg će lobirati kod državnih i međunarodnih institucija te zagovarati određene medijske politike. Uz velike igrače, imamo i male neprofitne medije koji pokušavaju artikulirati zajedničku platformu i barem nekako izboriti priznanje države (hrvatska država dosad nije jasno regulirala ni status neprofitnih medija, ni status elektronskih publikacija). Naposljetku, imamo i javni televizijski servis o kojem očito još ne možemo sasvim otvoreno razgovarati i čija budućnost će se odrediti direktno u Saboru. Svakako treba spomenuti i priloge govornika iz susjednih zemalja, kao i iz daljih zemalja (Azerbejdžan, Poljska, Estonija itd.) čija su izlaganja pružila kakav-takav uvid u stanje u drugim zemljama.

Govoreći o stavu službene politike spram navedenih problema, postoje dva mala znaka koja daju iskru optimizma. Prvi znak našao se u uvodnim govorima tajnice hrvatskog ministarstva kulture i norveškog ambasadora. To su bili konvencionalni, općeniti govori koji nisu ulazili u dubinu teme i koji su pokušavali ne zauzeti neki jasan, potencijalno problematičan stav po ovim pitanjima. Ipak, i u tim ziheraškim govorima, i tajnica i ambasador sasvim su mirno kritizirali koncept slobodnog tržišta, navodeći kako ne možemo bitne medije prepustiti tržištu i kako veća konkurentnost nema nikakve veze s boljom kvalitetom medija. Činjenica što predstavnici državne politike mogu izreći takve ideje bez da itko digne obrvu pokazuje koliko su se društvo, ali i dominantni politički diskurs, promijenili u posljednjih nekoliko godina. Stoga bi i zahtjev za većim uvažavanjem javno potrebnih medija mogao naići na dobru volju političara, umjesto na "dobronamjeran" savjet: "Oдите u poduzetnike!"

Drugi dobar znak je prisustvo savjetnika za medije ministarstva kulture, Milana Živkovića, koji je sudjelovao u konferenciji i agitirao protiv neoliberalnog tretmana državne televizije i neprofitnih medija. Premda je prerano donositi zaključke o budućnosti, u ovo zanimljivo vrijeme borbe za bolje medije, svakako bi bilo divno kad bi između medijskih djelatnika i države bio uspostavljen dobronamjeran dijalog umjesto dosadašnjeg cjenkanja, natezanja, sitnih smicalica, zakulisnih igara i borbe za šaku kuna. ■

O BAJKOVITIM ZLIM I PASIVNIM ŽENAMA I UVIJEK DOBRIM MUŠKARCIMA

ULOMAK IZ POGLAVLJA O BAJKAMA U KNJIZI RADIKALNE AMERIČKE FEMINISTICE I SPISATELJICE ANDREE DWORKIN WOMAN-HATING: A RADICAL LOOK AT SEXUALITY (MRŽNJA PREMA ŽENAMA: RADIKALAN POGLED NA SEKSUALNOST, NEW YORK: DUTTON, 1974.)

ANDREA DWORKIN

U svijetu bajki uzalud ćemo tragati za točkom razdvajanja predaje i povijesti, za trenutkom u kojem fikcija prodire u psihu zaodjenuta u ruho stvarnosti, i potom se upisuje u povijest. Žene u bajkama čarobne su figure, utjelovljenja ljepote, opasnosti, nevinosti, zloće i pohlepe. U persone u bajkama – zlu vješticu, prekrasnu princezu, hrabrog kraljevića – upisana su očekivanja koja pred nas stavlja kultura u kojoj živimo. Drevni svijet bajki ne oblikujemo mi – on je taj koji oblikuje nas. Već u djetinjstvu taj svijet postaje dijelom nas samih. Davno prije nego postanemo muškarci i žene, sustavi vrijednosti i načini razmišljanja karakteristični za taj drevni svijet ovladavaju našim umovima kao kulturni apsoluti. Djetinje bajke nosimo sa sobom u zrele dob, čuvamo ih na dnu naših želuca, proživakane, ali neprobavljene. One čine naše istinske identitete. Oči u oči sa Snjeguljicom i njezinim kraljevićem-spasiteljem, naša dva najveća uzora, zapravo i nismo imali mnogo izbora. U jednom je trenutku došlo do “Velike podjele”: oni (dječaci) sanjali su o tome da zajašu Bijelog konja i otkupe Snjeguljicu od patuljaka. Mi (djevojčice) težile smo postati objektima žudnje svakog nekrofila – nevinim žrtvama, Uspavanim ljepoticama, prekrasnim i bezobličnim nakupinama konačne dobrote. Protivno sebi, igramo uloge kojima su nas učili: katkad nesvjesno i nenamjerno, ponekad svjesno, ali ipak nevoljko. Za drugo nismo sposobni.

1. NEKOĆ-DAVNO: ULOGE Kultura u kojoj se radamo predodređuje ono što jesmo: kako se ponašamo, što smo voljni spoznati, što smo u stanju osjećati. Svatko od nas rada se u spolnu ulogu, dodijeljenu na temelju vidljivog spola odnosno roda. Od rođenja, preko mladosti, sve do zrelosti, starosti i smrti naš život slijedi unaprijed zadani scenarij. Dok igramo zadane seksualne uloge suočavamo se sa zahtjevima koje pred nas postavljaju. Pritisak tih zahtjeva tjera nas da počinjamo ubojstva, samoubojstva i genocid. Smrt je naš jedini lijek. Zamišljamo nebo. Kažemo da tamo nema patnje. Kažemo da tamo nema spola. Ustvari mislimo da tamo nema kulture. Ustvari mislimo da tamo nema roda. U smrti naziremo oslobođenje od patnje – od krivnje, od spola, od tijela. Tijelo prepoznavamo kao izvor patnje. Sanjamo o smrti kao oslobođenju od patnje jer smo u ovozemaljskom životu, u svojim tijelima, fragmentirani, tjeskobni. I muškarci i žene kroz svoja su osobita tijela zarobljeni unutar razarajućih i totalitarnih uloga, uloga koje onemogućavaju istinsko samoostvarenje i samospoznaju.

Bajke sadrže osnovne informacije o našoj kulturi. Opisuju uloge, oblike interakcije i sustave vrijednosti koji su nam na raspolaganju. U djetinjstvu nam pružaju identifikacijske modele. Zastrasivanjem nas uče poslušnosti: ako ne budemo dobri, zlo će nas uništiti; ako ne ostvarimo svoj sretan završetak, preplavit će nas kaos. Odrastajući polako zaboravljamo strah, zaboravljamo zle vještice i njihovu bezgraničnu zloću. Pamtimmo samo romantične paradigme: junački kraljević ljubi Trnoružicu, junački kraljević traga za Pepeljgom, junački kraljević ženi se Snjeguljicom. No strah ipak opstaje upisan u temelje muško-ženskih odnosa. Strah opstaje kao vječna motivacija za naše postupke. Strah opstaje: od njega se nikad ne oporavljamo. Odrasli muškarci žive u strahu od zle vještice, internalizirane i pohranjene u najdublje predjele sjećanja. I žene su podjednako prestravljene: mi znamo da odbaciti pasivnost, nevinost i bespomoćnost znači aktivno prigrliti zloću.

MAJKA KAO FIGURA STRAHA Snjeguljičina biološka majka bijaše pasivna, dobra kraljica, koja dane provađaše vežući kraj prozora. Jednoga se dana ubode u prst (bez sumnje značajan događaj u njezinom životu) iz kojega

Uspavana ljepotica Thomasa Ralpa Spencea

BAJKE SADRŽE OSNOVNE INFORMACIJE O NAŠOJ KULTURI. OPISUJU ULOGE, OBLIKE INTERAKCIJE I SUSTAVE VRIJEDNOSTI KOJI SU NAM NA RASPOLAGANJU. U DJETINJSTVU NAM PRUŽAJU IDENTIFIKACIJSKE MODELE. ZASTRAŠIVANJEM NAS UČE POSLUŠNOSTI

tri kapljice krvi padoše na snijeg. To je iz nekog razloga potakne da poželi dijete “bijelo kao snijeg, rumeno kao krv, a kose crne kao okviri od prozora”.¹ Ubrzo nakon toga rodi djevojčicu “bijelu kao snijeg, rumenu kao krv, a kose crne kao ebanovina”. Zatim umre. Godinu dana kasnije kralj se ponovno oženi. Njegova nova supruga bijaše prelijepa, pohlepna i ohola. U stvari je bila ambiciozna i brzo uvidjela da ženska ljepota visoko kotira u muškom sustavu vrijednosti. Uvidjevši da joj ljepota donosi muško udivljenje, muško savezništvo i mušku privrženost, u njoj je prepoznala sredstvo stjecanja moći. Nova kraljica imala je čarobno zrcalo kojem bi iz dana u dan postavljala isto pitanje: “Zrcalo, zrcalo, prijatelju moj, / Tko je najljepši u zemlji svojoj?” Dakako da je najljepša bila upravo kraljica (kad bi postojala kakva dama koja bi se mogla podičiti zanosnijom ljepotom, za pretpostaviti je da bi kralj izabrao nju). Jednoga dana na uobičajeno pitanje zrcalo ponudi neočekivan odgovor: “Kraljice, u vas je lijep stas, / ali Snjeguljica je ljepša od vas!”. Snjeguljici tada bijaše sedam godina. Kraljica se nato “uplaši i sva pozeleni od zavisti. Od toga dana zadrhtala bi od bijesa kad bi vidjela Snjeguljicu; tako ju je mrzila. Zavist i oholost rasle u srcu njezinu sve više te nije imala mira ni noću ni danju”.

Svima nam je poznato na što su sve narodi svijeta spremni ne bi li osigurali mir, a naša kraljica nije bila ništa manje snalažljiva (zacijelo bi se sjajno snašla na čelu kakve države). Ona naredi lovcu da Snjeguljicu odvede u šumu, ubije je i donese natrag njezino srce. Lovac (inače dosadna dobričina) ne mogaše ubiti malu slatkicu. Stoga ju je pustio da pobjegne u šumu, ubije vepa i odnese njegovo srce kraljici. Kraljica skuha i pojede životinjsko srce, uvjeren da je Snjeguljičino. U međuvremenu, Snjeguljica stiže do kuće sedmorice patuljaka koji joj predlože da ostane s njima: “Bi li htjela biti naša domaćica, da nam kuhaš, spremaš krevete, pereš, šiješ, pleteš i da u svemu držiš red i čistoću? Možeš ostati kod nas i ništa ti neće nedostajati”. Naprosto su je obožavali. Kraljica (ili bolje rečeno, zla kraljica – jer više nema sumnje da upravo s njome imamo posla), pak, dozna da je Snjeguljica još uvijek živa i još uvijek ljepša od nje. U nekoliko navrata kraljica pokuša usmrtiti Snjeguljicu – djevojka nekoliko puta pade u dubok san, no ipak ostade živa. Naposljetku kraljica pripremi otrovnu jabuku i uvjeri nepovjerljivu Snjeguljicu da zagrije. Ovoga puta Snjeguljicu pade mrtva (no dobro, mrtvija nego prethodnih nekoliko puta!). I samo čarobno zrcalo potvrdi da je djevojka umrla, i da je kraljica ponovno najljepša u zemlji svojoj. Patuljci koji su voljeli Snjeguljicu nemaše srca zakopati je u crnu zemlju pa je položise u stakleni lijes koji potom izložiše na brdu. Junački kraljević prođe tim putem, istog se trena zaljubi u djevojku u staklenom lijesu i otkupi je (ga?) od patuljaka koji je (ga?) voljahu. Dok sluge nošahu lijes za prinčevim konjem, “spotakoše [se] o grm pa se lijes protrese te Snjeguljici ispadne zalogaj koji joj je bio zapeo u grlu”. Uskoro se potpuno oporavi (što će reći, ne odviše). Princ joj odmah stade govoriti o bračnoj idili – “Volim te više od svega na svijetu; hajde sa mnom u dvore moga oca i budi mi žena” – definitivno potvrdivši Snjeguljičin status objekta. Zla kraljica primi poziv na vjenčanje. Doznajući da se za mladenku priča da je ljepša od nje, odluči se odazvati. Na vjenčanju je dočekaše “usijane željezne papuče” u kojima “morade plesati, sve dok mrtva ne pade na zemlju”.

Sličan obrazac slijedi i odnos između majke i kćeri opisan u priči o Pepeljgi. Dobra, pobožna i pasivna majka brzo umire. Nova je pomajka pohlepna, ambiciozna i nemilosrdna. Gonjena ambicijom, nastoji dobro udati svoje dvije

**BAJKE NUDE JASNO
DEFINIRANE RODNE ULOGE.
VIDIMO DA SU MOĆNE ŽENE
ZLE, DOK SU ONE DOBRE
PASIVNE. VIDIMO DA SU
MUŠKARCI UVIJEK DOBRI, BEZ
OBZIRA NA TO ŠTO ČINE ILI
PROPUŠTAJU UČINITI**

kćeri. Pepeljugu, pak, zapadaju teški kućanski poslovi. Kada završi s poslom, njezina maćeha baca leću u pepeo i tjera je da odvoji leću od pepela. Međutim, maćehina zloba prema Pepeljugu nipošto nije proizvoljna ili iracionalna. Naprotiv, budući da njezina društvena potvrda ovisi o brakovima koje će sklopiti njezine vlastite kćeri, Pepeljuga za nju predstavljala realnu prijetnju. Poput Snjeguljičine pomajke za koju je ljepota moć pa biti najljepšom znači biti najmoćnijom, Pepeljugin maćeha dobro razumije kako funkcioniraju društvene strukture i vrlo je odlučna u namjeri da uspije. Možemo pretpostaviti da su postupci Pepeljugin maćeha motivirani majčinskom ljubavi prema vlastitom potomstvu. Poznato je da je majčinska ljubav transcendentna, sveta, plemenita i nesebična. Igrom slučaja ta ista ljubav ujedno je i temelj ljudske civilizacije (kojom dominiraju muškarci) i stvarna osnova ljudske seksualnosti (kojom dominiraju muškarci):

Drugo jutro pode [kraljević] s cipelicom k Pepeljuginu ocu pa mu reče: "Nijedna druga ne može postati moja žena doli ona kojoj pristaje ova zlatna cipela." Obje se sestre obradovaše jer su imale lijepe noge. Najstarija uzme cipelu i pode u sobu da je obuče; pritom joj pomagaše majka.

Kako cipela bijaše premalena te joj nožni palac ne mogaše unutra, dade joj mati nož i reče:

"Odreži palac; budeš li kraljica, nećeš morati ići pješice." Djevojka odreže palac, utisne nogu u cipelicu, stisne zube od boli i izide pred kraljevića, a on je uzme kao zaručnicu na konja i odjaše.

(...) Kraljević pogleda na njezinu nogu i opazi kako je krv procurila; krene konjem natrag, dopremi krivu zaručnicu kući i reče da nije prava i da druga sestra obuje cipelu. Druga uđe u sobu i prsti joj na sreću uđu u cipelicu, samo joj peta bijaše prevelika. Nato joj mati dade nož i reče: "Odsijeci komadić pete; budeš li kraljica, nećeš morati ići pješice." Djevojka odsijecne komadić, utisne nogu u cipelu, stisne zube od boli i izide pred kraljevića, a on je uzme kao svoju zaručnicu na konja i odjaše. (...) Kraljević pogleda na njezinu nogu i opazi kako je krv procurila i kako se po bijeloj čarapi razlijeva rumenilo (...).

Pepeljugin maćeha dobro zna da joj je jedina stvarna misija u životu dobro udati svoje kćeri. Njezin cilj je društveni uspon, a njezina je okrutnost sasvim u skladu s vrijednostima na bračnom tržištu.

Majčinske figure u bajkama mitske su ženske figure. One definiraju ženski karakter i opisuju njegove egzistencijalne

mogućnosti. Dobra žena neće dugo poživjeti. Štoviše, dobra žena toliko je pasivna da joj se smrt vjerojatno ne čini bitno drugačijom od života. U tome se ogleda i temeljni princip ontologije seksizma: jedina dobra žena je mrtva žena. Zla žena živa je žena, odnosno živa žena nužno je zla žena. Majčinstvo je njezina jedina funkcija. Budući da pretpostavlja aktivnost, tu funkciju karakterizira pregolema zloća, proždruća pohlepa, nezadrživa lakomost. Majka je nemilosrdna, okrutna i ambiciozna, prijetnja vlastitoj djeci i drugim bićima. Bez obzira na to kako je nazivamo – majkom, kraljicom maćehom ili zlom vješticom – majka je uvijek zla vještica, stvorenje iz noćnih mora, izvor straha.

**PRELIJEPA BEZOBLIČNA MASA
KONAČNE DOBROTE**

Jedino je mrtva žena dobra žena. Katatonija je najprivlačnija osobina dobre žene. Nakon što se ubode na vreteno, Trnoružica (Uspavana ljepotica)

zapada u stogodišnji san iz kojeg je budi poljubac junačkog kraljevića. Kraljević se u nju zaljubio dok je spavala... ili možda baš zato što je spavala? U trenutku kad se junački kraljević zaljubi u Snjeguljicu, ona je već mrtva. "Preklinjem vas", obrati se on sedmorici patuljaka, "dajte mi lijes, jer ne mogu živjeti, a da ne gledam Snjeguljicu". Snjeguljica u budnom stanju nije bitno drugačija od uspavane Snjeguljice. Pepeljuga, Trnoružica, Snjeguljica, Matovilka – sve su one pasivne, prekrasne i nevine žrtve. Sve su one arhetipske dobre žene – po definiciji žrtve. One nikada ne razmišljaju, ne djeluju, ne pokazuju inicijativu, ne sukobljavaju se, ne odupiru se, ne osporavaju, ne osjećaju, ne mare, ne propitkuju. Ponekad su, doduše, primorane obavljati kućanske poslove. Priča njihova života predmnijeva tek jedan pomak u prostoru: premješta ih se (kao da je riječ o nepokretnim predmetima) iz majčine kuće u kuću kraljevića. Najprije su objekti zlobe, zatim romantičnih osjećaja. Ni u prvom ni u drugom slučaju ne čine ništa kako bi pobudile te osjećaje. Druga figura ženske dobrote, dobra vila, javlja se s vremena na vrijeme kako bi podijelila odjevne predmete ili vrline. Njezine se moći ne mogu mjeriti s onima zle vještrice (iako ih ponekad ublažavaju). U jednoj fizičkoj aktivnosti ipak nema joj ravne – mahanju čarobnim štapićem. Ona je prekrasna i dobra, i nije od ovoga svijeta. Po obavljenom poslu najčešće nestaje. Ove figure ženske dobrote junački su modeli koji se nude ženama. A u kraj priče, kako se čini, upisan je smisao ženskog života. Usnut, pa i snivat možda?

KRALJEVIĆ, PRAVI BRAT On je naočit i junačan. On je kraljević, što će reći moćan, plemenit i dobar. On jaše konja. On putuje širom svijeta. On ima zadaću, cilj. Svoju zadaću redovito ispunjava. On je za mnogo toga zaslužan i mnogo je toga što zaslužuje. On je snažan i iskren. On, dakako, nije stvaran, pa stvarni muškarci pate u svojim nastojanjima da budu poput njega. Oni pate, ubijaju, siluju, otimaju. Danas u tu svrhu koriste i avione. Važno je da je on i moćan i dobar, da je njegova moć po definiciji dobra. Važno je da je on važan, da djeluje, da uspijeva. Teško je oteti se dojmu da nije osobito bistar. Ne razlikuje Pepeljugu od njezinih sestara, iako je s njome plesao i (za pretpostaviti je) razgovarao. Ni njegova ljubav prema leševima ne ide naročito u prilog dinamičnoj inteligenciji. Njegov pad s tornja, pak, sugerira manjak fizičke koordinacije, iako, za razliku od svojih suvremenih inačica, nikad ne pada s konja, niti mu se događa da razori pogrešno selo. Istina je da je on moćan i dobar jedino u usporedbi s njom. Što je ona gora, to je on bolji. Što je ona mrtvija, to je on bolji. To je jedina pouka priče. Otuda dvostruke uloge, i žalosna stvarnost muškarca-junaka.

MUŽ, PRAVI OTAC Najčešće su kraljevi, ili visokog roda, ili bogati. Oni su ostarjeli te, po definiciji, moćni i dobri. Oni nikada nisu odgovorni za zlodjela svojih opakih supruga, niti ih se za ista poziva na red. U većini slučajeva ta zlodjela niti ne primjećuju. Ne postoji, dakako, racionalna osnova na temelju koje bi ih mogli smatrati ili moćnima ili dobrima. Jer dok oni vladaju ili kraljuju ili se bave onime čime se već bave, njihove supruge ubijaju i zlostavljaju njihove obožavane potomke. No s druge strane, u nekim su kulturama (nimalo bajkoviti) očevi svoje kćeri davali ubiti nakon rođenja. Pepeljugin otac svakodnevno svjedoči kćerinim poniženjima: gleda je kako vadi leću iz pepela, odjevena u dronjke, ponižena, uvrijeđena. Bijaše to dobar čovjek. Ivičin i Maričin otac također imaše dobro srce. Kad mu žena predloži da djecu ostave u šumi da skapaju od gladi,

on odmah prosvjeduje: "Kako da to podnesem; svoju djecu ostaviti samu u šumi?". Nakon bijega iz vještičine kolibe, Ivica i Marica uspijevaju pronaći put kući: "Potrčase da što prije stignu, jurnuše u kuću i zagrlise oca, koji bijaše nesretan otkada je djecu ostavio u šumi [ipak je napustio svoga sina]". Njegova supruga, doznajemo, u međuvremenu je umrla. Da ne bi bilo zabune – djeca ne opraštaju svome ocu, jer se tu nema što opraštati. Sva zloća potekla je od žene. On bijaše dobar čovjek. Iako je otac taj koji se ženi zlom vješticom, ne uspostavlja nikakvu emocionalnu vezu s vlastitom djecom, štoviše s njima gotovo i nema kontakata, napušta ih i, što je najgore, uopće ne primjećuje da su mu djeca nestala i mrtva, on predstavlja figuru muškog dobrog. On je patrijarh i kao takav iznad svakog moralnog zakona, doličnosti i plemenitosti.

Bajke nude jasno definirane rodne uloge. Likovi i moguće vrste odnosa među njima živopisni su i nedvosmisleni. Vidimo da su moćne žene zle, dok su one dobre pasivne. Vidimo da su muškarci uvijek dobri, bez obzira na to što čine ili propuštaju učiniti. Bajke nude i jasnu sliku nuklearne obitelji. U toj je obitelji majčina ljubav destruktivna, ubojita. U toj su obitelji kćeri bezvrijedni i lako zamjenjivi objekti. Nuklearna obitelj kakvu prikazuje bajke sadrži paradigmu muškog bivanja u svijetu, ženskog zla i ženske viktimizacije. Ta je paradigma nukleus seksističke kulture.

2. NEKOĆ-DAVNO: POUKA PRIČE Pouke su jasne, trajno ih pamtim. Muškarci i žene su različiti, dijametralno suprotni. Junačkog kraljevića nikada nećemo greškom zamijeniti za Pepeljugu, Snjeguljicu ili Trnoružicu. Ona nikada ne čini isto što i on, kamoli da to čini bolje od njega. Muškarci i žene su različiti, dijametralno suprotni. Dobrog oca nikada nećemo greškom zamijeniti za zlu majku. Njihove su osobine sasvim oprečne. Dok je on čvrst i odlučan, ona je pognuta i povodljiva. Dok je on budan, ona spava. Dok je on aktivan, ona je pasivna. Pokaže li se ona čvrstom i odlučnom, ili budnom, ili aktivnom, znači da je zla i da je treba uništiti. Stvar je (barem strukturno) vrlo jednostavna. Za nju je poželjno da je lijepa, da je pasivna, da je žrtva. Ona je poželjna jer je lijepa, jer je pasivna, jer je žrtva. Njezina druga persona, zla majka, odbojna je jer je okrutna. Odbojna je i stoga mora biti uništena. Ona je protagonistica, ne-muški izvor moći koji mora biti poražen i uništen kako bi muška moć mogla u potpunosti doći do izražaja. Ona je odbojna jer je zla. Ona je zla jer djeluje. Ona, zla persona, je kanibal. Kanibalizam je odbojan. Ona je magična i proždrljiva. Ona proždire, a muškarca se ne smije proždrijeti.

Dvije su definicije žene. Postoji dobra žena: ona je žrtva. Postoji loša žena: nju treba uništiti. Dobru ženu treba posjedovati, lošu ženu treba ubiti ili kazniti. Objema valja onemogućiti djelovanje. Lošu ženu treba kazniti, a ako je se dovoljno kazni, postat će dobra. Dovoljno kazniti znači uništiti. Dobra žena je žrtva. Držanje i pasivnost žrtve pozivaju na zlostavljanje. Žena teži pasivnosti jer želi biti dobra žena. Zlostavljanje u koje vodi pasivnost uvjerava je da je loša žena. A lošu ženu treba kazniti, uništiti kako bi postala dobra. Čak i žena koja svjesno teži pasivnosti s vremena na vrijeme ipak na ovaj ili onaj način djeluje. To djelovanje, pak, priziva zlostavljanje. Zlostavljanje koje izaziva njezino djelovanje uvjerava je da je loša. A lošu ženu treba kazniti, uništiti kako bi postala dobra. Pomislili biste da pouka priče osujećuje sretan završetak. Naprotiv – pouka priče krije se upravo u sretnom završetku. Priča nam poručuje da biti sretnom za ženu znači biti pasivnom, biti žrtvom, biti uništenom, ili usnulom. Poručuje nam da je sreća rezervirana samo za dobru ženu – nepokretnu, pasivnu, žrtvu – i da je dobra žena sretna žena. Da sretan završetak nastupa u trenutku našeg osobnog završetka, u trenutku kad se odričemo vlastitog života, kada uopće ne živimo. ■

Prevela i prilagodila: Nada Kujundžić

Bilješke:

1 Svi navodi iz bajki preuzeti su iz prvog sveska Sabranih bajki i priča braće Grimm (Zagreb: Mozaik knjiga, 2009.), preveli Viktor Kralj i Bojana Zeljko-Lipovšćak.

ANDREA DWORKIN (1946. – 2005.) radikalna je američka feministica i spisateljica. Najpoznatija je po svojoj neumornoj kritici pornografije, u kojoj vidi izravan uzrok silovanja i drugih oblika nasilja nad ženama. U svojoj prvoj knjizi *Woman-Hating: A Radical Look at Sexuality* (Mržnja prema ženama: Radikalan pogled na seksualnost, 1974.) ponudila je kritičko razmatranje raznih mizoginih praksi, poput spaljivanja vještica ili vezivanja stopala. Kini.

FANTASTIČNI GOSPODIN

LIMUZINSKA ODISEJA KAO METAFORA (PO DRUGI PUT)

VIŠNJA PENTIĆ

Leos Carax, *Holy Motors*, 2012.

Ove godine u Cannesu nitko nije pričao o dobitniku Zlatne palme – nedostižno briljantnoj *Ljubavi* Michaela Hanekea. Svi su se jednoglasno složili kako je riječ o remek-djelu filmskog majstora na kreativnom vrhuncu i onda se brže-bolje prebacili na raspravljanje o svojevrsnim filmovima blizancima koji su podijelili festivalsku publiku na dva zaraćena tabora, a ostali bez službenih priznanja (izuzme li se stanovita Nagrada mladih). Riječ je o *Cosmopolisu* Davida Cronenberga i *Svetim motorima* Francuza Leosa Caraxa kojima je pošlo za rukom prisiliti okupljene kritičare da se deklariraju ili kao oni koji ih vide kao izrazito zanimljiva, intrigantna i nesumnjivo vrijedna djela ili ih odbace kao potpune promašaje koji provociraju visinom postavljenih, a neispunjenih ambicija. Reakcije između nije bilo, što je obično dobar znak - uspije li film radikalno podijeliti kritiku, već je nešto postigao.

**FANTASTIČNA
FLEKSIBILNOST
MONSIEURA OSCARA
OMOGUĆUJE NAM DA
BUDEMO SVI, OSTAJUĆI
NITKO SKRIVENI U
UNUTRAŠNOSTI NAŠEG
SVETOG MOTORA
– FILMA**

BLIZANCI APOKALIPSE Dva ostvarenja dijele začudujuće mnogo sličnosti, no one su isključivo površinske, ikonografske naravi jer riječ je o filmovima posvema različitih kako ambicija, tako i senzibiliteta. Oba su fokusirana na unutrašnjost prostrane bijele limuzine u kojoj glavni junak krstari velegradom (New York i Pariz) poput suvremenog križara obavljajući niz gledatelju više-manje nedokučivih obaveza. I dok financijski spekulat u *Cosmopolisu* svoju limuzinu koristi kao neku vrstu ureda u kojoj ga posjećuju živopisni suradnici dok on ispija viski i gricka kikiriki, u *Svetim motorima* Monsieur Oscar (Denis Lavant) svoje začudujuće prostrano skupocjeno vozilo koristi kako bi se u njemu kostimirao za svaki od sastanaka koji ga očekuje. Naime, pri početku filma vidimo ga kako napušta minimalistički uređenu bijelu vilu u otmjenoj predgrađu Pariza rastajući se od svoje naizgled idilične obitelji samo da bi iz svoje bijele limuzine koja ga dovozi do jednog od pariških mostova izašao majstorski preodjeven u grbavu prosjakinju. Je li Monsieur Oscar možda perverzijama sklon multimilijarder koji se zabavlja proseći po pariškim dokovima? Ipak ne, jer ga uskoro gledamo kako se u rekvizitima opskrbljenoj limuzini priprema za idući, posve drugačiji "dogovor" prerašavajući se samouvjerenom vještinom profesionalnog kazališnog glumca. Ovaj put na sebe navlači high-tech lateks

kostimu u kojem će posvema nalikovati muškoj verziji žene mačke. Uskoro postaje jasno kako svaki od sastanaka ovog nesumnjivo svestranog gospodina zahtijeva drastičnu promjenu identiteta, od bankara do prosjakinje, od ekscentrika do malograđanskog oca tinejdžerice, od plaćenog ubojice do milijardera na samrti. Sve svoje zadatke gospodin Oscar obavlja isključivo uz pomoć karizmatične asistentice koja doslovno i metaforički samouvjerenom kormilari njegovim bijelim gradskim brodom. Prelijepu gospodu Celine moćno utjelovljuje sedamdesetpetogodišnja francuska diva Edith Scob koja je mjesto u filmskom panteonu zaslužila još 1960. nastupom u kultnom filmu Georges Franjuja *Oči bez lica*. Iz navedenog je jasno kako je središnja tema Caraxovog filma ona identiteta, njegove rastezljivosti, krhkosti, upitnosti, ali prije svega njegove konzumacije. No, da ne bude zabune, *Sveti motori*, za razliku od Cronenbergova *Cosmopolisa*, nisu film koji pokušava biti pametan, koji želi secirati, analizirati ili razotkriti dublje istine ljudske prirode niti na bilo koji način promisliti i time fiksirati duh vremena u kojem živimo.

LOGIKA SNA I dobro je da je tako jer Caraxovu filmskom senzibilitetu akutno nedostaje odmjerenosti i koncentracije. Dok Cronenberg, koji je u usporedbi s Caraxom nesumnjivo il miglior fabbro, snima impresivnu studiju duha vremena, Francuz nam pak isporučuje punokrvnu filmsku fantaziju koja hipnotizira jedinstvenom pomaknutošću vizije. Redatelji poput Davida Lyncha ili Tima Burtona takvim su pothvatima svojedobno izgradili karijere. Primarna je ambicija *Svetih motora* tako stvoriti nadrealan fantazmagoričan svijet u kojem se njegov živopisan junak slobodno kreće između različitih fantazija konzumaciju kojih mu omogućuje nedostatak fiksnog identiteta. A zajedno s njim sve te za dušu i tijelo hranjive fantazije konzumiramo i mi, pritom se, za razliku od fantastičnog gospodina Oscara ne izlažući nikakvom riziku. Carax uvjerljivo ispunjava svoj zadatak jer je film maštovit u svojoj nadrealnosti, hipnotičan u svojoj pomaknutoj atmosferi te zanimljiv unatoč nedostatku opipljivih narativnih i metaforičkih poveznica. Svaka od epizoda u koju se upušta gospodin Oscar drži našu pozornost, što je dobrim dijelom i zasluga majstorske glumačke interpretacije Denisa Lavanta. Oni koji u *Svetim motorima* budu tražili bilo koju vrstu sveobuhvatne koherencije iz kina će izaći frustrirani jer Caraxov film funkcionira isključivo kao zavodljiva filmska igra čiji svijet pronalazi opravdanje u domeni apsolutnog imaginarnog – on se ne referira na stvarnost, niti o njoj pokušava nešto reći. Njegov je svijet sačinjen isključivo od zamišljaja ispletenih od gustih niti vlastitih i tuđih fantazija, odnosno *filmova*. Signaliziraju nam to retorički najsnažniji dijelovi filma – njegov početak i kraj. U svijet *Svetih motora* ulazimo zasebnom uvodnom sekvencom u kojoj sam Carax iza zida svoje spavaće sobe otkriva veliku kino dvoranu

**ONI KOJI BUDU TRAŽILI BILO KOJU VRSTU
SVEOBUHVAATNE KOHERENCIJE IZ KINA ĆE IZAĆI
FRUSTRIRANI, JER CARAXOV FILM FUNKCIONIRA
ISKLJUČIVO KAO ZAVODLJIVA FILMSKA IGRA
ČIJI SVIJET PRONALAZI OPRAVDANJE U DOMENI
APSOLUTNOG IMAGINARNOG**

čiju nam publiku pri tom prikazuje kao naš vlastiti zrcalni odraz (tehnika je to kojom se na početku *Ljubavi* služi i Haneke, no iz posvema drugih razloga). Na platnu smo suočeni s ljudima koji poput nas konzumiraju emocije i identitete, baš kao što će to činiti Monsieur Oscar u filmu koji slijedi doslovno ulazeći u tuđe sudbine. Stoga on utjelovljuje našu želju da živimo tisuću i jedan život, tisuću i jednu emociju, sve to zaštićeni sigurnim mrakom kino dvorane koja je naša vrsta bijele limuzine. *Sveti motori* prevoze nas tako u svijet maštom stvorenih i svjetlom fiksnih iluzija čija nas moćna mašina prenosi u svjetove gdje su emocije jače, a sudbine značajnije.

UMJETNIK INTUICIJE Fantastična fleksibilnost Monsieura Oscara omogućuje nam da budemo svi, ostajući nitko, skriveni u unutrašnjosti našeg *svetog motora* – filma. Ovo putovanje završava u velikom skladištu bijelih limuzina koje dijeli naslov filma koji smo upravo gledali. Nakon što sigurno parkira automobil gospodina Oscara Edith Scob na mobitel nekome obznanjuje kako dolazi kući samo da bi potom stavila istu onu masku kakvu je pred više od pola stoljeća nosila u Franjuovom remek-djelu. Posljednja sekvenca *Svetih motora* tako prikazuje povratak Edith Scob ne u stvarnost, već u drugi film – onaj u kojem je njezina karijera jednom davno započela. Kao i Monsieur Oscar ona se kreće isključivo između fantazija, jednu napušta, samo da bi ušla u drugu. Carax spada u one redatelje koji su prije svega fascinirani jedinstvenim mogućnostima sedme umjetnosti pa odatle njegovo inzistiranje na začudnom i metafilmskom. Baš kao i njegov junak – koji će kao ekscentrik Merde oteti ljepoticu (Eva Mendes) sa snimanja samo kako bi se u podzemlju

dobro najeo njezine kose - Leos Carax jest prvenstveno umjetnik intuicije. Zadatak mu nije otkriti nešto o svijetu, već iznaći način da se od stvarnosti obrani proizvođači novu stvarnost snagom mašte, odnosno iluzijom filma. Jer, lišimo li se svojih fantazija, riskiramo da se približimo životinjama, odnosno majmunima. Sugerira to posljednji sastanak gospodina Oscara u kojem se poput francuske verzije Trumana Burbanka vraća u svoju kućicu u cvijeću smještenu u neko ugodno pariško predgrađe. Pokunjeno ulazi u kuću i pozdravlja obitelj te gledatelj uskoro otkriva kako su njegova supruga i dijete čovjekoliki majmuni s kojima uskoro s prozora čeznutljivo promatra misteriozno noćno nebo. Ono, baš poput filmskog platna, čuva obećanje da na svijetu ima nečeg višeg od ugodne, ali dozlaboga dosadne svakodnevnice stanovnika kućica u cvijeću. A to neuhvatljivo nešto više pružaju nam *Sveti motori*, koji nas, pristanemo li na turbulentnu, nepredvidljivu i pomalo kvrgavu vožnju, mogu odvesti na mjesta i u situacije o kojima se sami rijetko sjetimo maštati. **E**

ZASTARIJEVANJE TEHNOLOGIJE KAO VID ZABORAVA

PREDAVANJE/PERFORMANS NOAHA ANGELLA POLAZI OD SPASILAČKE ETNOGRAFIJE ČIJA JE SVRHA OČUVANJE IZUMIRUĆIH JEZIKA RURALNIH I LOKALNIH ZAJEDNICA UGROŽENIH GLOBALIZACIJOM, MIGRACIJAMA, KOLONIZACIJOM ILI INDUSTRIJALIZACIJOM

IRENA BORIĆ

Noah Angell, *Zaboravljanje i negativni prostor unutar etnografskoga terenskog tonskog zapisa*, performans na 31. salonu mladih, Dom HDLU-a, Zagreb, 19. rujna 2012.

*I can be glad when I forget but grieve when I remember...
I'm thinking back to foreign lands and now I want to go there.
So rise up, Mother, bake the bread, the wheaten rusk now bake me.
Let all your anguish knead the dough, your sorrow pour the water,
Your bitter rage set fire to the branches in the oven.
Oh, the oven walls, don't heat too fast, Oh, bread, don't bake too quickly,
So that the caravan may pass and leave my son behind here*
—pjesma iz Sjevernog Epira

Većina terenskih etnografskih zvučnih snimaka spada u kategoriju takozvane spasilačke etnografije čija je svrha očuvanje izumirućih jezika ruralnih i lokalnih zajednica ugroženih globalizacijom, migracijama, kolonizacijom, industrijalizacijom. Etnograf ili antropolog preuzima ulogu snimatelja na terenu, a nastale snimke često su dio šire dokumentacije njihovog istraživanja. Suprotno shvaćanju etnografa ili antropologa koji tim zapisima žele usmenu tradiciju spasiti od zaborava, Noah Angell etnografske snimke koristi da bi govorio o zaboravljanju, stvarajući novo čitanje, odnosno novi interpretacijski okvir za slušanje tih snimaka. Gostujući na 31. salonu mladih održao je predavanje/performans *Zaboravljanje i negativni prostor unutar etnografskoga terenskog tonskog zapisa* 19. rujna u Domu Hrvatskog društva likovnih umjetnika. Posjetitelji su s gramofonskih ploča mogli poslušati etnografske zvukove Bornea, Italije, Grčke, Malezije, Meksika, Nove Gvineje, Tuve i Sjedinjenih Država, a svakoj snimci prethodio je kratak uvod.

UREDNIČKI REZOV Korištenje postojećih zapisa, vizualnih i zvučnih, karakteristično je za umjetnički rad Noaha Angella koji je obrazovanje stekao na Corcoran College of Art and Design Fine Arts u Washingtonu (2003.) i na Fine Art Central Saint Martin's u Londonu (2006.). Postojeće audio i video materijale, koji nisu nužno umjetnički, komponira stvarajući prostor za novo čitanje preuzetih snimaka i drugačije promišljanje određene teme. Iako se uglavnom bavi video kompozicijama, odnedavno izvodi predavanja/performanse gdje koncentrirano kolektivno slušanje postaje pravilo. Umjetnik preuzima ulogu DJ-a koji puštajući ploče pažljivo objašnjava sadržaj i vezanu problematiku svake snimke. Do sada je izveo predavanja/performans *Forgetting & Negative*

Space Within the Ethnographic Field Recording, Labour & Rhythm i Anomalies and non-representative instances u galerijama u Londonu, Helsinkiju i Rotterdamu. Osobnu zbirku etnografskih terenskih zvučnih snimaka Noah Angell sabire godinama kao kolekcionar entuzijast, a pristupa im prvenstveno kao slušatelj zainteresiran za jezik i zvuk. Etnografske zvučne snimke postaju sirovi materijal na temelju kojeg promišlja temu zaboravljanja ističući greške povijesnog sjećanja, pogrešno sjećanje, arhaični govor i odsustvo povijesnog subjekta. Pritom ga zanimaju trenuci gdje etnografi od lokalnih stanovnika traže izvođenje pjesme koja se više ne izvodi, gdje ostarjeli svjedoci, djeca ili unuci nekadašnjih izvođača trebaju ponoviti izvedbu koje se samo djelomično mogu sjetiti. Prekidi, starenje, gubitak učitelja, zaboravljanje riječi, improvizacija predstavljaju rupe u usmenoj tradiciji koje umjetnik nastoji istaknuti. Zato uz zaboravljanje u naslovu predavanja/performansa ističe i pojam negativnog prostora označavajući nešto do maloprije nevidljivo, o čemu tek u danom trenutku postaje moguće govoriti. Stanke, ispuštanja i prekidi nastali uslijed nedostatka informacija mogu biti shvaćeni kao iskaz, ključan za novo čitanje.

I CAN BE GLAD WHEN I FORGET...

Uvriježeno je mišljenje da zaboraviti nešto znači podbaciti. Zaboraviti znači ostarjeti, izgubiti bistrinu uma, brzinu pamćenja. Nasuprot takvom shvaćanju pjesma grčke manjine iz regije Sjevernog Epira u Albaniji u zaboravu vidi spas za bijeg od traumatične prošlosti. Takvo zaboravljanje stvara nove mogućnosti za novi početak oslobođen tereta prošlosti. Riječ je o takzvanoj pjesmi egzila jer s jedne strane govori o fizičkom izgnanstvu iz nekog mjesta, a s druge o metaforičkom izgnanstvu iz vremena, odnosno prošlosti. Strah od zaborava, odnosno upozorenje na mogućnost vlastitog izumiranja čuje se u pjesmi zajednice Lacondona nastanjenoj u kišnim šumama Chiapasa, u blizini granice s Gvatemalom. Pjesma govori o bogu podzemlja Cizinu, prepoznatljivom po izazivanju potresa, koji će prema vjerovanju doći da bi uništio Svijet, a jedina zajednica koja bi ga u tome mogla spriječiti – lacondonska – već će izumrijeti. O kratkotrajnom pamćenju govori pak stara irska pjesma *Five Nights Drunk* koju izvodi Hattie Presnell iz Beech Mountaina iz Sjeverne Karoline. Pijani muškarac po povratku kući na svakom uglu nailazi na dokaze o ženinoj nevjeri. Iako su dokazi očiti, on ne vjeruje vlastitom sudu jer je, razmišlja, toliko pijan ili je toliko sumnjičav prema svojoj dragoj. Tematizirano je zaboravljanje u stvarnom vremenu jer on ne vjeruje vlastitim očima, ono što vidi želi odmah izbrisati iz sjećanja, uzaludno se nadajući da će sutra biti bolje.

ZABORAVNI PERFORMER Iako sadržaj nekih pjesama tematizira sjećanje, Noah Angell posebno nastoji istaknuti ulogu onoga koji izvodi pjesmu jer zaborav preko izvođača postaje dijelom dokumenta koji

Foto: Bojan Mrdenović

U TRENUTKU KAD POSTOJEĆA TEHNOLOGIJA NE MOŽE PROČITATI ZAPIS, ON POSTAJE ISKLJUČIVO OBJEKT IZ NEKOG DRUGOG VREMENA, A NJEGOV SADRŽAJ OSTAJE ZAUVIJEK IZGUBLJEN

nastaje zaboravu usprkos. Tijekom predavanja/performansa istaknuo je pojedine detalje u izvedbi koji nastaju uslijed diskontinuiteta s originalnim izvođenjem. Tako u slučaju već spomenute pjesme *Five Nights Drunk* izvođačica miješa redosljed stihova, a zadnje stihove koji spominju intimne dijelove muškarca i žene prešućuje. Ostaje nejasno radi li se o autocenzuri ili je ona usvojila već cenzuriranu verziju. Vrlo intimno doživljavanje izvedene pjesme moglo se čuti u izvedbi Catherine Nine Pipe, pripadnice takozvanih Flathead Indijanaca iz današnje Montane u SAD-u. Riječ je o osobnoj ljubavnoj pjesmi koju je njezina majka pjevala njezinom ocu. Na snimci ona u jednom trenutku zastaje, jeca, dolazi do daha i nastavlja pjevati dalje. Noah Angell je objasnio da se u teoriji performansa taj koncept zove akustično zrcalo jer onaj koji govori, istovremeno i sluša, a Catherine je upravo slušanje vlastite izvedbe toliko dirnulo jer ju je podsjetilo na roditelje koji više nisu živi. Nadalje, često je nejasno na koji je način izvođač/ica povezan s originalnim kontekstom izvođenja.

Primjerice, nije jasno da li je Lendi Bukmaren s poluotoka Gazelle na Papui Novoj Gvineji pjevao pjesmu prilikom obreda u kojem dječak postaje muškarac ili se te pjesme prisjeća jer su je drugi izvođači pjevali na

njegovom obredu inicijacije. Takva nejasna uloga je dovedena do apsurdna u pjesmi iz Republike Tuve, jedne od republika Ruske Federacije, koju izvodi profesionalni glumac čiji su članovi obitelji generacijama šamani koji su ritualno izvodili tu pjesmu. Ovdje on ne nastupa kao nasljednik obiteljske tradicije, već kao profesionalni glumac uvjerljive izvedbe. Metoda improvizacije također je jedna od posljedica zaboravljanja originalnog teksta. Takav je slučaj s osamdesetpetogodišnjakom iz Cunea u sjeverozapadnoj Italiji koji se ne može prisjetiti stihova pa zastajkuje i pomalo improvizira. Gubitak pamćenja ovdje proizlazi iz vremenski izvođača. Ovakvim kontekstualizacijama pojedinih izvedbi, umjetnik o sjećanju govori suptilno, bez isticanja općih mjesta memorije, posvetivši pažnju individualnoj intimnoj priči. I dok je etnografu važno kako se performer/ica prisjeća izvedbe, Noahi Angellu je važno kako performer/ica izvedbu zaboravlja.

ZASTARJELOST TEHNOLOGIJE Predavanje/performans završeno je pjesmom *The Negrito of Malacca*, snimljenom davne 1924. ili 1925. u kišnim šumama Malacce u Maleziji. Snimke su bile pohranjene na nekoliko mjesta, ali je najveći dio uništen tijekom Drugog svjetskog rata pa je danas sačuvano svega nekoliko primjeraka u Muzikološkom institutu na Sveučilištu u Baselu u Švicarskoj i na Sveučilištu u Indiani u SAD-u. Međutim, zvukovi koje se moglo čuti na kraju Noahinog predavanja/performansa neprepoznatljiviji su. Šum koji se prostirao galerijom Prsten zvukove kišne šume isprepliće sa zvukovima snimateljske opreme. Zastarjelost tehnologije vid je zaboravljanja koji možda ne doživljavamo previše, iako u trenutku kad postojeća tehnologija ne može pročitati zapis, on postaje isključivo objekt iz nekog drugog vremena, a njegov sadržaj ostaje zauvijek izgubljen. Time je nepovratno izgubljeno prošlo vrijeme kojem ionako nikada nismo pripadali. Utoliko je možda vrednije osvijestiti intimne zapise zaborava kao sastavnu dijela sjećanja. ■

BRANKO KOSTELNIK

GORGONA U GORGONI, I MONTIPAJTONOVSKI I GORGONAŠKI

S PUBLICISTOM, PRODUCENTOM I MULTIMEDIJSKOM DJELATNIKOM PRISJEĆAMO SE NJEGOVA ALTER BENDA RODERICK KAO ŠTO I RAZGOVARAMO O OVOGODIŠNJIM PERFORMANSIMA MULTIMEDIJSKE ART SKUPINE GORGONA NOVA

SUZANA MARJANIĆ

Kako se u ovom razgovoru zadržavamo na tvojim performansima, što čini samo jedan segment tvoga multimedijalnoga rada, krenimo od početka, dakle od benda Roderick. Tako Vinko Barić u svojoj knjizi *Hrvatski punk i novi val 1976.-1987. navodi da krajem 1983. godine "nastaje najbitniji osječki bend – Roderick, koji je koncertno aktivan od 1984., a tri godine kasnije u studiju snimaju i prvi album koji 1987. na kaseti izdaje ljubljanski ŠKUC pod nazivom Bilo jednom na Balkanu". Eto, reci nam nešto o tim Roderickovim počecima i kako je to bilo jednom na Balkanu, odnosno u Osijeku, što se tiče alternativne glazbene sene?*

— Paaa, sve je počelo od Rodericka, a opet Roderick je nastao kao ideja-koncept u mojoj glavi upravo iz različitih utjecaja koje sam upijao svih tih godina iz arta, rocka, filma, stripa, pop kulture, brijanja po ulicama i koncertima, i performancea, naravno. To je nekada davno rekao T. S. Eliot, čini mi se, da smo mi samo posuda u koju se slijevaju svi ti razni utjecaji. Ili pak NSK s onom svojom sjajnom izjavom, "Originalnost je iluzija prividnih revolucionara". Na mene su više utjecali moji heroji punka i novovalnih perjanica poput sljedećih bendova, glazbenika/ica: Clash, Sex Pistols, Jam, Stranglers, Ramones, Television, Talking Heads, Patti Smith i oni stariji prije punka kao što su Bowie, Iggy Pop, Lou Reed, Tom Waits, Morrison, Dylan, Cohen, Nick Cave... od mainstream dosadnih nametnutih pjesnika i pisaca iz školske lektire, a posebno od tadašnjih faca koje su drmale Jugom, odnosno političkih disidenata. Davno sam već rekao u jednom intervjuu nakon izlaska moje knjige *Moj život je novi val* da je meni i mojoj generaciji više značila i znači 1981., odnosno 1977., nego 1941., 1971. i 1991. godina. Mnogi su se nakon te moje izjave jako ljutili, ali to je naprosto tako ako ćemo bez uvijanja, lažnih teza i kurtoaznih izjava. Jednostavno, tada smo formirali svoj svjetonazor, svoje estetike, nekakav moral i ne možemo si tu pomoći: niti nas tko može tek tako preobratiti i kupiti. Naravno tu sada govorim o prvim igračima jer mnogi jesu posljednjih dvadesetak godina kupljeni ili su šaptom pali. Ali, to je više njihov problem. Što se tiče Barićeve ocjene o Rodericku kao najbitnijem osječkom bendu – ona doista godi, jer dolazi od čovjeka mlađe generacije koji si je dao truda sve to prekopati i preslušati. I k tome – to je čovjek kojeg ja ne poznajem, nikada ga nisam vidio, ne dolazi iz nekog zavičajnog ili partijskog miljea ili interesnog lobija, kako to kod nas obično biva. Mislim da neće prepotentno zvučati ako kažem da je ta teza blizu istini naprosto zbog toga jer smo mi prvi osječki i slavonski bend koji je osamdesetih izdao prvi samostalni autorski nosač zvuka, prvi snimio video spot, prvi svirao prave YU turneje po klubovima, prvi nastupao u inozemstvu... I to još, kažu kritičari i očevici – jako dobro i osebujno. Dakle u Osijeku je uvijek bilo talenata, ali, znaš, velika je razlika ako dva, tri puta nastupiš ispred nekog benda s nekoliko pjesama kako bi se svidio nekom komadu ili malo slikao u gradu, što je dakako posve legitimno, no posve je drugo kada imaš tu svijest o potrebi i mogućnosti sudjelovanja u svim segmentima koji čine jedan bend profesionalnim i ozbiljnim: turneje, ploče, spotovi, performance, mediji, intervjui... ali i imati energiju, znanja, volje i snage da sve to provedeš. I živiš. I da izadeš među veći broj ljudi od tvoje mjesne zajednice, u jaču konkurenciju – tada je u Jugi bilo 22 milijuna stanovnika, moglo se svirati u 50 urbanih klubova koji su imali svu potrebnu logistiku kao bilo koji klub vani. Kada smo mi ušli, pet najjačih alter bendova Juge – Roderick, Mizar, Sch, Grč i Miladojka Youneed – i svirali pred pet tisuća ljudi s tada *number one* svjetskim bendom Swans iz New Yorka na Novom rocku 1987. u Ljubljani

pod promotorskom palicom legendarnog Igora Vidmara, kulturni pjevač Swansa Michael Gira je rekao da bi svatko od nas mogao svirati u njujorškim klubovima. Od tada su neki kritičari pisali da smo prerasli ne samo Osijek, već i hrvatsku i YU scenu i predviđali nam veliku budućnost u inozemstvu – nama i zagrebačkoj Sexi i skopskom Mizaru.

MIZAR, SEXA, RODERICK I RAT

I što se konkretno dogodilo s njima/vama jer ipak niste do kraja ostvarili uspjeh?

— Pa, inače sjajni i meni posebno dragi Mizar je, po meni, izdao album koji ih je, valjda pod savjetom raznih menadžera, gurao u ladicu pop dark mainstreama poput Mission, umjesto da guraju taj urbani etno, što je samo malo kasnije bio boom na svjetskoj sceni i naravno da je to rezultiralo neuspjehom, jer su u tom pakungu izgubili svoju bit i čari. Članovi Sexe su otišli živjeti u Amsterdam, ali su po nekim informacijama bili žrtve nekog čudnog ex-YU trenda po tamošnjim klubovima u koji se nisu uklapali, a mi smo kasno izdali album, jer Jugoton i tadašnji drmatore nisu shvaćali našu bit, a kada je album konačno ugledao svjetlost dana i kada smo tek krenuli na euro turneju, došao je rat i nas šest se naselilo u četiri države i pet gradova i sve je otišlo k vragu. A kada nas je u London na potpis ugovora s jednom izdavačkom kućom, kao najveću ex-YU alter rock nadu 1988. pozvao slovenski promotor Mario Merzodvšek, imali smo peh, jer je u to vrijeme njega pozvao genijalni Brian Eno i on je izbezumljen otišao sâm gore, zaboravio na sve pa i na nas.

KOJA: "MLADOST NE OPRAVDAVA BESVEST"

Vinko Barić pritom napominje da su prve prave dark zvukove na osječku scenu još 1981. godine donijeli članovi benda Diskretni šarm buržoazije koji se gase sredinom 1984. godine. S obzirom da si poznat i kao glazbeni kritičar, molim te, kratko nam reci nešto više o punk performansima na osječkoj sceni toga doba.

— To je točno – DŠB su kao vrlo mladi tinejdžeri imali nekoliko zapaženih nastupa, ali kada su trebali to uobličiti u jedan profesionalan paket, raspali su se. S nama je jednu sezonu čak svirao basist Siniša Vučković, a gitarist Robert Higi je nekoliko puta obećavao nastupiti kao gost, ali je uvijek odustajao. Jako talentirani, naspram ostalih aktera scene – i uz nas najosvješteniji – prava je šteta da se nisu na vrijeme izborili za ploču... No moram reći da smo mi pune 3-4 godine, dakle već od te mitske 1981. godine vježbali cijele dane u različitim postavama (zato neki kritičari i računaju da smo počeli djelovati 1981.), ali smo prvi nastup namjerno imali tek 1984. godine. S jedne strane, jednostavno, to smo živjeli, vježbali, gutali ploče, knjige, filmove, pili votku... Na naše probe su dolazili mnogi frendovi, muzičari, umjetnici – to je bio način života. Nigdje nismo žurili, nije nas bilo briga. S druge strane, zacrtali smo si da ćemo izaći van tek kada budemo potpuno spremni. I tako je i bilo – kada smo izašli, onda je to bio zaokružen koncept sa soundom, imageom, oblekom, fanzinima. I svugdje gdje smo se pojavili, na svim gitarijadama osvajali smo nagrade i prva mjesta. Nakon toga su slijedili pozivi za nastupe i koncerte na svim najznačajnijim YU festivalima: YURM – Zagreb, POET ROCK – Sarajevo; Subotički festival, NOVI ROCK – Ljubljana, kasete, ploče, spotovi... Tu ne želim

umanjiti značaj DŠB-a, jer to nije atletika niti trka čija je puška pukla prva. Govorim samo činjenice – naš početak i ulaz je i u samom početku bio specifičan, drugačiji. Drugi bendovi su napravili punkerski 3-4 stvari za nekoliko dana i odmah išli van. Mislim da je velika važnost za obje naše grupe, i DŠB i Roderick, to što smo prvi u gradu donijeli tu osviještenost, modernost u soundu, aranžmanima, imageu. Osječki muzičari su jako dobri muzičari i talentirani, ali su svi još tada – po pitanju svijesti – bili debelo u 60-ima i 70-ima. Ukratko, što bi rekao Koja – ništa nisu shvaćali, ali "mladost ne opravdava besvest".

LIVE WAR PERFORMANCE NA KLAJNOVOJ

Nadalje, kakva je bila općenito alternativna scena u Osijeku krajem osamdesetih?

— S kraja osamdesetih osječka art/alter scena je nakon desetak godina "rada na terenu" i razvoja postigla doista zavidnu razinu i reputaciju. Sve se vrtilo pod utjecajem (post) novovalnih impulsa oko tamošnjeg STUC-a i omladinskog lista *Ten* predvođenih s nas nekolicinom starijih prvoboraca. Bili su tu kritičari, uz moju malenkost – Bogunović, Jerković, Rizvanović pa književnici Rešicki i Rem; čak je i legendarni Mataković svoje prve strip table objavio u *Tenu*; fotografi Topić, Lončar, Jačimović, alter filmaš Faktor pa uz Roderick i nove rock snage Vibra Yunkers, Road Ruuners, No passaran, Glad, Spunk, Anti music bend... I ne samo to – nekako se osjetila neka pozitivna energija u zraku, moving je bio zamjetan, grad je konačno malo živnuo baš onako kao što smo mi prvoborci – kada smo i kretali u sve to – planirali kao dio naše "ratne strategije" i potajno maštali... Čak se i tradicionalni animozitet prema Zagrebu kao centru smanjio tako da je zadnje dvije godine prije rata počela ozbiljna suradnja pa su u Osijek odmah na putu za ili iz Zagreba dolazile i svjetske klupske rock atrakcije. Tako je došlo i do početka zajedničkog PostEurokaza lipnja '91. u STUC-u koji je naprasno prekinut pravim *live war performanceom Tenk gazi crvenog fiću na Klajnovoj*, i to samo 50 m od STUC-a.

Podsjeti nas na još neke performanse iz Roderickova razdoblja, npr. Sretne ulice (s Delimirom Rešickim, Galerija Waldinger, Osijek, 1987.). S Delimirom izvodiš još jedan performans – Rešicki & Roderick na sretnim ulicama Essecka 1989. godine. O čemu je tu riječ i jeste li dokumentirali te rane Roderickove performanse?

— Prvo, on je stvarno veliki pjesnik, ali kao čovjek me jako razočarao. Performance *Sretne ulice* radili smo kada je za tu sjajnu zbirku pjesama on pobrao sve nagrade sve do one

zlatne jabuke 7 sekretara SKOJ-a koju je poslije, kao i mnogi, krio, jer nije bilo politički u modi. On je najprije bio veliki fan Rodericka i jednoga dana je došao u backstage i silno se želio upoznati s nama. Nakon toga smo otkrili iste uzore – od Morrisona i Cohena preko Fassbindera i Godarda do Warhola, Burroughsa, Ginsberga i Bukowskog. Brojne pjesme upravo je posvetio, po njegovu vlastitom priznanju, nama, pa nam je pisao posvete (koje je kasnije brisao) ili su pak bile direktno inspirirane našim noćnim brijanjima i druženjima na sretnim ulicama Essecka. Spomenuti performance zbio se u galeriji Waldinger gdje smo vrlo minimalistički, uz baklje, puštali filmove, fotke i dijazopitive koji su bili projicirani na naša tijela dok smo svirali koncert. To je bila čista posveta Andyju Warholu i Velvet Undergroundu koji su to radili šezdesetih u newyorškim klubovima.

Poslije smo taj performance izveli na ulici, u centru Novog Sada. Godinu dana poslije već smo pametovali i radili jedan performance koji je bio neka zbirka citata iz naših omiljenih filmova i ploča, ali smo to tehnički odradili jako loše. Znaš, ja sam uvijek posezao za performanceom kada mi je falio medij kojim mogu izraziti neke radikalnije stavove od medija samog rock koncerta. Premda je često opet sâm taj koncert imao elemente ili sâm po sebi bio jedan performance. No, meni možda najdraži performance svakako je onaj koji jedini od svih nema muziku Rodericka kao potku. Riječ je o akciji/performanceu *Roderick Strasse/Nemoj da ideš mojoj ulicom* 1986. kada je spretnom zajebancijom kojih frendova za vrijeme snimanja jednog filma u centru Osijeka glavna ulica – pazi, Bulevar JNA – preimenovana u Roderick Strasse. I to je tako stajalo mjesec dana i nakon snimanja jer su oni to zaboravili, a ja sam svaki dan dolazio u centar i u okviru akcije kao neki mafijaš-reketar naplaćivao runde od frendova, jer kao prolaze mojom ulicom koju sam, eto, imao u rodnom gradu za života, kad sam imao 25.

Ali, ima jedna strašna stvar u svemu tome koju sam osjetio baš, ono, na svojoj koži. U početku Rodericka užasno smo puno na sceni koristili elemente teatra, filmove, fotke, šminku... I što smo više u tih sedam godina ovladavali muzičkim instrumentima i samom muzikom, te smo elemente sa strane polako, ali (ne)svjesno odbacivali, kao neki oklop, kao neku masku. Jer mnogi zlobnici su i govorili da se mi kao rock bend krijemo iza tih popratnih elemenata, a da kao ne znamo dobro svirati što naravno nije bilo točno, ali nije niti uvijek presudno... S vremenom smo, krenuvši kao nekakvi postpunkeri, puno muzički naučili i napredovali, a uz to su stigli u bend i neki vrlo opaki muzičari (Dražen Zelenika, Rajko Raknić, Danko Burić, Boris Kovač, Bela Marjaš...) i polako samo bacali maske. Ali, što se dogodilo? Na zadnjem koncertu u ogromnom klubu u Budimpešti na početku euro toura koji je naprasno prekinut ratom, odlučili smo postati običan bend – svirali smo profi, točno i dobro, ali nestalo je one čarolije i ja sam to tada osjetio u želucu. Stoga sam se u novoj reinkarniranoj postavi za četiri godine vratio onome što je očigledno moj alat, temelj mog autorskog rukopisa. Ako ćemo iskreno – vrlo poučna priča.

GORGONA NOVA

Jedan si od pokretača zagrebačke multimedijske art skupine Gorgona Nova koju osnivate 2009. godine na 50. godišnjicu osnivanja umjetničke grupe Gorgona. Od kuda proizlazi fascinacija upravo Gorgonom?

— Budimo otvoreni – Gorgona Nova je kao i Roderick moje (zlo)djelo, moj koncept. Uvijek radim tako – dođe mi ideja za projekt, osmislim temeljni koncept i onda pozivam ljude po žanrovima čiji rad cijenim. Dajem im, ali od njih i uzimam, učim, primam. Moja fascinacija Gorgonom počela je davno, ali iskreno – prvo kroz njezine pojedine igrače, tek onda, nakon dugog istraživanja dokumentacije i samom grupom. Dakle, ja sam kroz zadnja dva desetljeća dolazio raznim povodima s njima u kontakt i imao privilegiju raditi i susretati se s tim doista velikim igračima, bilo da radim na performanceu i na pjesmama kao s Kožarićem ili da radim intervju za novine (Knifer), bilo da sam u MSU-u na poslu susretao Vaništu, Matkovića... I svaki put sam se oduševljavao njihovim ne samo opusom, već su oni i kao ljudi izuzetno jaki, cinični, inteligentni, pronicljivi... Jake ličnosti. Opake. Onda sam jedne zime sjeo i proučio dublje svu postojeću dokumentaciju, sve njihove objavljene časopise, i našao neke njihove tekstove nastale prije pedesetak godina koji su stvarno mrak i koji i danas itekako funkcioniraju u sadašnjem društvenom, art i političkom kontekstu, što samo govori o njihovoj kvaliteti, snazi i suvremenosti. Upravo su ti tekstovi bili temelj na kojem se zasniva cijeli koncept Gorgone Nove, ili što bi se reklo, jaki i stabilni podrum/temelj je kuće na koju gradiš dalje. Nakon nastupa na Osječkom ljetu mladih krećemo na jesensko-zimsku turneju po gradovima regije:

Budimpešta, Novi Sad, Ljubljana, Sarajevo, Varaždin, Pula, Rijeka, Split, Zadar, Dubrovnik, a za iduću godinu je u planu turneja po europskim galerijama i muzejima. I to je ono što raduje – ići s tim među ljude, pogotovo mlade – zato to ima jednu snažnu edukativnu, a ne samo estetsku funkciju. Našli smo, eto, ponovo neku novu iluziju da ne umremo od istine koja nas svakodnevno udara i svugdje je oko nas.

PERFORMANCE U PERFORMANCEU

Pritom, Gorgona Nova je prve dvije godine svog djelovanja radila u potpunoj tajnosti da bi u javnosti, kako napominjete u svojevrsnom proglasu, svoje prvo pojavljivanje najavila za Noć muzeja 27. siječnja 2012. u dvorani Gorgona u Muzeju suvremene umjetnosti u Zagrebu performansom Gorgona u Gorgoni. Što ste kao skupina u te dvije godine javne nevidljivosti stvorili i, molim te, ukratko nam predstavite spomenuti performans; kako ste ga koncipirali, da li možda kao svojevrsni re-enactment pojedinih akcija, performans članova grupe Gorgona?

— Dakle, temelj svega je taj njihov TEKST, pravi gorgonaški. Snimili smo i film koji se projicira za vrijeme performancea čiji su glavni glumci, protagonisti isključivo sama njihova veličanstvena gorgonaška djela snimana hotimice u krupnim kadrovima: svi ti Kniferovi meandri, Vaništin cilindar i štap, Kožarićeve oči i kupač, Mangelosovi globusi, Jevšovareve bjeline i Sederove slike. Zatim smo maestro Arlović i ja napravili mjuzi i aranžmane za odabranih 11 tekstova koji su *de facto* postali pjesme, premda deset njih izvodim recitativom od šapta do krika i repetitive tako da je to *de facto* performance u performanceu. Samo zadnju – kada prvi put ustanem – pjevam, i za nju se zezamo da će postati hit i skinuti Severine i Rozge s top ljestvica. Kao hommage Mangelosu četiri globusa smo ofarbali sprejem u boji kao još jedno naše čitanje Mangelosa na naš način, pokušavajući dati duh ove epohe prepune boja, nekad i prejakih, iza kojih se krije. Oni se uvijek postavljaju na stageu za vrijeme izvođenja performancea na četiri strane svijeta i pale u jednakim vremenskim razmacima. Zatim smo dali sašiti odjela i cilindre. Posebna je poslastica izrada nezaboravnog Vaniština štapa s dva ista kraja, tj. s dvije drške, za koji mi je tehničar MSU rekao da je isti kao original. No najvažnije je od svega da smo se u te dvije godine puno sastajali na sastancima te kao i prvi Gorgonaši razgovarali, raspravljali o (anti)artu i (anti)glazbi. Ja sam o tome tajno vodio zapisnik i jednom će to možda ugledati svjetlo dana. Jednostavno smo čekali pravi trenutak da s tim izademo u javnost. I onda je došla ta Noć muzeja u MSU kroz koji je prošlo preko 20 000 ljudi, i to u dvorani koja upravo nosi ime Gorgona kojoj sam by the way upravo ja prije tri godine kao pravi kum dao ime. Dakle, Gorgona u Gorgoni. To nam je višeznačno, duboko, ali i ironično, pomalo i montipajtonovski. Gorgonaški. Ma ovaj performance i uopće cijeli projekt Gorgona Nova zamišljen je temeljno kao dijalog, kao ukazivanje na čitav niz dodirnih točaka suvremenog arta i pop kulture u praksi što je tako često spominjano u teoriji inozemnih teoretičara arta i pop kulture. Na žalost, kod nas smo svjedoci još uvijek izuzetno konzervativnih stavova brojnih povjesničara umjetnosti glede tog pitanja. A ono što najviše žalosti, mnogi među njima su izuzetno mladi, prava djeca pop kulture od koje bježe kao vrag od tamjana. Nitko pametan ne kaže da je pop kultura sama po sebi kul i sjajna; istina, ima tu čitav niz šrota i svačega, ali kada je ističem, mislim na one najbolje autore i uratke. Pa, ista je stvar i unutar suvremene art scene – ima izvrsnih autora/ica, ali i pravih fejkova i kiča, i zato je struka tu da ponudi stručnu i kritičku ocjenu. Ali ne *a priori* samo zato što nešto pripada jednom, kvazi nižem žanru. Ne može netko imati *a priori* privilegiran položaj i status samo zato što se bavi određenom granom arta ili žanrom. E, sada, imate čitav niz autora koji rade svoj osebujan autorski rukopis, to fino tkanje na rubu, na granici između pop kulture i suvremenog arta i čiji uradci daju začudne rezultate. Kod nas još vlada, u velikoj većini na žalost, ta čudna zatvorenost u kulturnim krugovima, ta pozicija malog Beča koji robuje formi, ladicama i konzervativizmu. Kao da je 1938.! No, sreća je da dolazi čitav val novih mladih autora, beskompromisnih i kritičkih, koji te granice ruše.

Koji su članovi grupe Gorgona Nova? Zasigurno ima i umjetnica, za razliku od Gorgonaša koji su djelovali po maskulinističkom principu okupljanja.

— Ovoga puta sam prvo uputio poziv mladim, ali vrlo talentiranim umjetnicama: Antoniji Mažuranić koja se tada bila upravo vratila sa završenog studija Lijepih umjetnosti

iz SAD-a te Heleni Mahović, diplomiranoj snimateljici zagrebačke ADU, i sjajnom glazbeniku Igoru Arloviću (ex Ramirez). Nakon premijernoga nastupa u dvorani Gorgona zagrebačkog MSU, krug suradnika se sve više širio, jer je jedna od temeljnih odrednica cijelog koncepta upravo work in progress. Tako se grupi priključio i violinist Rista Ibrić, ex Plaćenici, klavijaturist Jurica Hotko te, što me posebno raduje, izvrsna riječka dizajnerica Tajči Čekada koja upravo završava izradu modela inspiriranih gorgonaškim radovima. Ta će modna revija biti kao jedna vrsta predgrupe, ali naravno ravnopravne na našim nastupima u predstojećem touru, a radovi joj izgledaju doista ludo i otkaćeno. Možete zamisliti haljine i suknje na kojoj dominira Kniferov meandar ili Mangelosova krasopisna slova. Jedan od koncepata grupe jest da kada jedan od preživjelih članova originalne Gorgone ode s ovog svijeta ili se član Gorgone Nove umori, tek onda se ima pravo pozvati novi član. To rezultira da svaki nastup bude autentičan i drugačiji. Sada sam za novi tour uputio poziv osječkom umjetniku i profesoru Vladimiru Frelihu koji je doktorirao art u Düsseldorfu, a koji će sa svojim studentima raditi neke video radove za Gorgonu Novu. Saksofonist Marko Križan, ex Plaćenici, s kojim surađujem u okviru Rodericka Novog na kazališnoj i filmskoj glazbi nestrpljivo čeka na red. Ja sam na postdiplomskom studiju na Fakultetu za društvene vede u Ljubljani proučavao ravnopravnost spolova tako da često u praksi inzistiram na tome. Stjecajem okolnosti sam se upoznao s radom tih dviju mladih umjetnica, bio oduševljen njihovim idejama i energijom i uputio im poziv upravo s nekom vrstom čak i kritičkog čitanja prave Gorgone u smislu da oni nažalost nisu imali žena u svojoj grupi. Kao što se može primijetiti u najavi, tj. svojevrsnom manifestu kao hommage Gorgonašima, ali istodobno i nekoj vrsti ludističkog poteza, igramo se i s imenima tako da su u svim najavama prvog premijernog nastupa u dvorani Gorgona MSU-a kao članovi Gorgone Nove najavljeni Marijan Knif, Julije Jevsch, Dimitrija Putt i Radoslava Basch.

VELIKI TOM – KRALJ ULICE

I kao kraj, kao posveta Gotovcu: u razgovoru za Globus 1996. godine navodiš da si u spotu za performans Kralj ulice angažirao Toma Gotovca. Molim te, opiši nam navedeni performans te Gotovčevu izvedbu.

— Tom mi je uz Kožarića, s kojim sam surađivao na performansu *Love Song* (2001.), singlu *Lijepa dama brkata* i multimedijskoj knjižici *Umjetnost uvijek izmiče!* (2008.), jedna vrsta art gurua, i ja to ne krijem. Druženje i suradnja s njima dvojicom su mi kao dvije Akademije. Tom je još jedan autentični velikan od kojeg sam puno naučio. Život kao performance! Sve je performance! Kada me je početkom 90-ih vidio da radim u MSU, bio je pomalo tužan, jer mu je bilo žao da ću morati smanjiti autorske uratke. Osim toga, jako se ljutio što nisam dokumentirao sve svoje performanse iz ranih osamdesetih, jer je čuo da sam ih radio u Osijeku prije Ivana Faktora. I doista, tada još nisam imao tu svijest o dokumentiranju, tako da je dosta toga otišlo u zaborav ili se o njima ponekad priča po osječkim pubovima. Nezaboravne su mi sve one Tomove priče uz pivo i kikiriki u maloj kuhinjici u Habelićevoj, u društvu Duleta Stupara, Mire Gattin. Upijao sam svako njegovo manijakalno trančiranje pojedinog kadra iz omiljenih mu filmova, performancea, a nisam ni ja ostajao dužan. Još jedna velika škola valjda, poput onih koje je držao Moša Pijade u zatvorima kada su navodno prevodili *Kapital*. *Kralj ulice* je bila pjesma koja otvara album Rodericka Novog *O čemu pjevamo kada pjevamo o ljubavi*. Kada sam snimao spot za tu pjesmu, prvo sam pomislio na Toma; to mi je bilo potpuno logično s obzirom na znameniti performance na ulici/u Ilici Zagreb, *volim te!* kada je gol ljubio cestu. Odmah je pristao. Dao sam mu ulogu alternativnog kralja, kralja ulice i odradio je to – ma ono – savršeno. S velikom krunom na glavi – radom Ivane Popović i slovom A na kruni. Mrak. A jedan detalj govori o njemu i njegovom karakteru više od svega: pripremajući ga za ulogu, asociro sam mu da ga vidim kao de Nira u onoj ulozi u filmu *Andeosko srce* koji ima onaj prsten-pečatnjak, štap i veliki nokat i sjedi u nekakvoj fotelji. I prode mjesec dana, počinjemo snimati, a Tom dolazi sa štapom i velikim noktom i brižno ga u garderobi lijepi na prst. A na samom snimanju napravi s tim štapom jedan polukružni pokret, stojeći na zidinama Gornjeg grada, kao da stoljećima stoluje kao pravi kralj gore. Dakle, nije tu riječ o glumi, već o pravom performanceu nastalom unutar snimanja običnog videospota neposlušnog, ali kreativnog performancera. I danas zbog tog kadra od nekoliko sekundi znam pogledati taj 15 godina star spot i nemrem biliviti. Mrak! Koma! **E**

UMJETNIK PROŽET VATROM

CROATIE, LA VOICI OBUHVAĆA 60 MANIFESTACIJA NA 45 LOKACIJA, PRVENSTVENO U PARIŠKOJ REGIJI, KAO POKUŠAJ POZICIONIRANJA NA MEĐUNARODNU UMJETNIČKU SCENU I NAČIN BRENDIRANJA NAŠE ZEMLJE, IZLAŽUĆI BAŠTINU I SUVREMENE UMJETNIČKE FORME, ALI I DIZAJN I ŽIVE TRADICIJE

BARBARA VUJANOVIĆ

Hrvatska ekspresija, Ivan Meštrović / L'Expression croate, Ivan Meštrović, izložbeni projekt predstavljanja djela Ivana Meštrovića u sklopu *Croatie, la voici* – Festivala Hrvatske u Francuskoj, Muzej Rodin, Pariz, od 17. rujna 2012. do 6. siječnja 2013.

“Umjetnik mora stvoriti iskru prije nego što može stvoriti vatru i prije nego što se umjetnost rodi, umjetnik mora biti prožet vatrom svoga stvaranja.”

— Auguste Rodin

Iskra koju je stvorio Auguste Rodin nepovratno je izmijenila tijek europskog, modernog kiparstva. Pokret tijela, animacija epiderme kipa koja postaje receptivna na podražaje svjetla i sjene, ponavljanje i okupljanje figura, fragmentacija koja žrtvuje detalj kako bi se bolje istaknula esencija..., samo su neke invencije u oblikovanju kojima je Rodin unio novi vitalitet u skulpturu. U tom procesu umjetnik je nemalo puta nailazio na otpor kritike, nesklone rušenju konvencija te je već na početku njegovo djelo *Brončano doba* (1877.), izloženo u Bruxellesu, izazvalo goleme prijevare i kontroverze zbog iznimnoga naturalizma. U desetljećima koja su slijedila Rodin je sticao brojne sljedbenike i učenike kao što su Francuzi Antoine Bourdelle, Charles Despiau, Čeh Josef Mrazek, američka kiparica Malvina Hoffman, i napose Camille Claudel, s kojom je imao intenzivan umjetnički i ljubavni odnos.

Posebno zanimljiva sinergija utjecaja i prožimanja sličnih i različitih načina kiparskih razmišljanja, dogodila se u susretu zrelosti Augustea Rodina i mladenačke energije Ivana Meštrovića. Meštrović je Rodinovu umjetnost spoznao u Beču početkom 20. stoljeća, kada se u K & K prijestolnici školovao na Akademiji lijepih umjetnosti, a upravo će na Akademiji i upoznati svojega uzora 1902. godine. U narednim godinama dvojica su umjetnika osnažila i produbila poznanstvo, susretima koji su se odvijali u Parizu, tijekom Meštrovićeva boravka 1908. i 1909. godine te u Rimu, kamo su se obojica sklonila u vrijeme rata. Iza njihova umjetničkog odnosa, ali možemo reći i prijateljstva, trag je ostao i u njihovim izjavama, uzajamnim ocjenama, sjećanjima te u pismima koja su razmijenili, a koja su danas pohranjena u njihovim muzejima, u Parizu i Zagrebu. Najsnažniji iskaz nalazimo, ipak, u djelima mladega, koji je potaknut plamenom Majstora, početnu iskru osnažio vlastitim tematskim interesima i stilskim intencijama.

DODIRNE TOČKE S FRANCUSKIM UČITELJEM Ovim kompleksnim odnosom dvoje velikana bavi se izložbeni projekt predstavljanja djela Ivana Meštrovića u Muzeju Rodin, inauguriran 17. rujna u sklopu *Croatie, la voici* – Festivala Hrvatske u Francuskoj. Izložba je naslovljena *L'Expression croate, Ivan Meštrović (Hrvatska ekspresija, Ivan Meštrović)*, a otvorila ju je hrvatska ministrica

vanjskih i europskih poslova Vesna Pusić. Odabir od trinaest djela, odnosno dvanaest izložaka, koji su načinili Catherine Chevillot, ravnateljica Muzeja Rodin, i Andro Krstulović Opara, ravnatelj Muzeja Ivana Meštrovića, predstavlja sukus Meštrovićeva stvaralaštva. Odabir je sažet u broju no vrlo rječit i konzistentno tumači razvoj kipareve poetike, s posebnim naglascima na dodirne točke s francuskim učiteljem.

U ulaznom holu posjetitelj se susreće sa *Zdencom života* (1905.), to jest s njegovim gipsanim odljevom. Skulptura, koja upravo ove godine bilježi stotu obljetnicu postavljanja u središtu Zagreba, najzornije utjelovljuje Meštrovićev zanos poukom Rodinova impresionizma, ali i bečkoga simbolizma. Mala *Studija za Psihu* (1926. – 1927.) spomen je na neispunjen dar koji je Rodin trebao načiniti Meštroviću – sadreni odljev *Meditacije* ili *Unutarnjega glasa* (1896.) s *Vrata pakla*. Konačna realizacija u mramoru, izložena u splitskoj Galeriji Meštrović, predstavlja karakterističnu fuziju sjećanja na Rodinovu temu i kompoziciju i Meštrovićeve interpretacije Michelangelove modelacije, koja je isto tako impresionirala i samog Augustea Rodina. Na poslijetku, u tom prvom dijelu izložbe nalazi se i najdirektnija posveta – Meštrovićev portret Rodina – *Umjetnik pri radu* (1914.).

U počasnom dvorištu izložene su bronce, koje kronološki prate najvažnije etape Meštrovićeva stvaralaštva, od najranije bečke, secesijsko-simbolističke faze, preko ekspresionističkih stilskih htijenja, prikaza ženskih aktova u zagrebačkom periodu, sakralne tematike, sve do zrele, američke faze: *Timor Dei* (1904.), *Laokoon mojih dana* (1905.), *Antejeva desnica* (1908.), *Vestalka* (1917.), *Daleki akordi* (1918.), *Žena u grču* (1928.), *Perzefona* (1946.), *Job* (1946.) i *Ivan Krstitelj* (1954.).

MISLIOC VERSUS IVAN KRSTITELJ

Kao što u glavnom tekstu kataloga navodi Ljiljana Čerina, muzejska savjetnica Atelijera Meštrović: “Izabrana djela upečatljivi su primjeri Meštrovićeve umjetnosti i najuže su vezana uz njegov život te njegova životna iskustva. Ona potvrđuju Meštrovićeve riječi izrečene prigodom njegova 70-og rođendana: ‘Umjetnik je po samoj prirodi svog poziva stranac, bilo da živi u inozemstvu ili u rodnoj zemlji, i on mora prihvatiti svoju sudbinu i naći svoje *chez soi* unutar samoga sebe’.”

Upravo se u ovom dijelu izložbe, u eksterijeru, događa uspostavljanje izravnih veza s Rodinovim djelima. *Vestalka* se primjerice promatra u istoj vizuri s *Tri sjene* (prije 1886.) i s *Vratima pakla* (1880. – oko 1890.). Ove su Rodinove skulpture utemeljene u inspiraciji Danteovom *Božanskom komedijom*, baš kao i *Timor Dei*. Kuriozitet izložbe je Antejeva desnica. Prvi put nakon *Prve dalmatinske izložbe* u Splitu 1908. godine, *Muški torzo* i *Velika studija ruke sa šakom prema gore*, spojeni su u jednu kompoziciju.

Žena u grču, koja je odabrana za leitmotiv izložbe te se nalazi na naslovnici kataloga i na plakatima kojima su obilježene pariške stanice metroa, savršeno korespondira konceptualnosti *Mislioca* (1903.). Dvojakim

momentom boli i ekstaze kojim je prožet ovaj Meštrovićev akt, pulsira i Rodinova *Mučenica* (1899.), koja pripada kompoziciji *Vrata pakla*. *Ivan Krstitelj* nastao u američkim godinama kada je kipar u zrelosti izričaja nalazio sklonište od apstraktnih tendencija koje su već dugo vladale u skulpturi, može se čitati kao referenca na 74 godine starijeg Rodinova *Ivana Krstitelja*. U sličnostima i razlikama tih dviju skulptura fino se ocrtavaju srodnosti i posebnosti dviju umjetničkih poetika i sudbina.

Zadnja Meštrovićeva izložba u Parizu, u istom muzeju, priredena 1969. godine, čija je autorica bila Vesna Barbić, voditeljica Atelijera Meštrović, bila je opsežnija u odabiru radova. Skulpture mahom odabrane iz zagrebačkoga muzeja te u manjoj mjeri iz Galerije Meštrović, ocrtavale su presjek prvih četiri desetljeća Meštrovićeva rada. Djela su za recentnu izložbu posuđena iz Atelijera Meštrović i Gliptoteke HAZU u Zagrebu te Galerije Meštrović i krstionice Katedrale u Splitu.

Ovom prilikom naglasak je unutar projekta dan na dvojezični francusko-engleski katalog, u kojem se osim iscrpnog teksta Ljiljane Čerine, koja je odlično rastumačila život i djelo Ivana Meštrovića, kontekstualizirajući ga u europskoj povijesti moderne, nalaze i pisma dvojice kipara, popraćena bilješkama. Sjajan doprinos u novim saznanjima o njihovim susretima, kroz bilješke uz pisma, dala je Véronique Mattiussi, kustosica Muzeja Rodin. Objavljen je i Meštrovićev esej o Rodinu povodom dvadesete godišnjice njegove smrti te drugi tekstovi i pregledi.

SIMBOLIČKA VRIJEDNOST MRAMORA

Izložba otvara mogućnosti novog i potpunijeg sagledavanja Meštrovićeva značaja u odnosu na opuse njegovih europskih suvremenika. Suradnja dvaju muzeja bila je time poticajnija zbog određene sličnosti u samoj povijesti. Oba su naime proistekla iz donacija. Muzej Rodin osnovan je 1916. na Rodinovu inicijativu, zahvaljujući trima sukcesivnim donacijama kojima je umjetnik Državi poklonio svoja djela, zbirke, biblioteku,

pisma i rukopise. Muzej je postavljen u zgradi koju je odabrao sam umjetnik: u palači Biron, sagrađenoj početkom 18. stoljeća, u kojoj je Rodin živio od 1908. godine te u vrtu palače. Rodin je također darovao i svoj dom u Meudonu, zvan *la Villa des Brillants*, koji danas tvori aneks muzeja. Na Badnjak 1916., uslijed rata, Senat prihvaća donaciju. Majstor umire u Meudonu 17. studenoga 1917., a samo dvije godine kasnije, 4. kolovoza 1919., Muzej Rodin otvara svoja vrata publici. Ovaj razmak od dvije godine, koji se u službenim publikacijama *opravdava* kao kašnjenje uslijed teškoća zbog ratnih zbivanja, u hrvatskoj perspektivi i danas se čini nedostižnim!

Ukupno u bogatim zbirkama Muzeja Rodin čuva se 6 500 skulptura, bronci, mramora, skica, terakota, atelijerskih gipseva, 6 500 kretča, akvarela, grafika – sve su to Rodinovi radovi. U zbirkama koje je kipar sakupljao nalazi se 1 700 slika, skulptura i grafika, većinom njegovih suvremenika i poznanika te fond od više od 7 000 fotografija, oformljen od kraja 1870-ih. Također, muzej posjeduje golemu zbirku antičkih umjetnina koja broji više od 6 400 skulptura, fragmenata i predmeta.

Palača Biron trenutno je u procesu renoviranja, dio zgrade je nedostupan javnosti te je nedavno dolaskom nove ravnateljice, velike stručnjakinje za skulpturu 19. stoljeća, Catherine Chevillot, načinjen i novi, izmijenjeni stalni postav. U muzeju se upravo može razgledati vrlo dobra studijska izložba *Rodin – put i mramor (Chair et marbre)*. Pedesetak skulptura u mramoru i desetak studija u terakoti i sadri, postavljeni u Kapelici, pukazuje Majstorov fini senzibilitet za materijal, ali i simboličku vrijednost mramora, čija se perzistentnost potvrđuje od antike naovamo. Posebna pažnja posvećena je nenametljivoj scenografiji i pristupačnim izložbenim pomagalicama, koji na nenametljiv način dopuštaju maksimalan angažman posjetitelja. Vrijedna je i značajna prilika biti dijelom toga hrama kiparstva i Meštrovića vratiti u srce njegove druge, duhovne domovine. ■

PERFORACIJE

OVOGODIŠNJI, ČETVRTI TJEDAN IZVEDBENIH UMJETNOSTI ODRŽAVA SE OD 24. DO 31. LISTOPADA

Perforacije – tjedan izvedbenih umjetnosti, od svog su prvog izdanja 2009. godine do danas cjelovitim festivalskim izdanjima ili pak svojom Noći performansa gostovale u New Yorku (SAD), Beogradu (Srbija), Skoplju (Makedonija), Brestu (Francuska), Portlandu (SAD) i Caenu (Francuska) intenzivno promovirajući umjetnike iz Hrvatske, ali i regije.

Nakon te opsežne turneje Perforacije se "vraćaju kući", točnije u Dubrovnik, Zagreb i Rijeku, gdje će od 24. do 31. listopada publici ponovno ponuditi neka od najupečatljivijih ostvarenja na području izvedbenih umjetnosti u regiji od strane već etabliranih skupina i samostalnih umjetnika.

OD ARTAUDA DO BICIKLIZMA Izvedbeni će segment od skupina predvoditi BADco. izvedbom *Ima li života na sceni: Vježbe iz oblikovanja Zemlje*, koja je svoj začetak našla u ideji terraforminga, hipotetskog procesa ciljanog preoblikovanja atmosfere, temperature, površinske topografije ili ekologije nekog planeta ili svemirskog tijela kako bi ga se učinilo sličnim Zemlji te naseljivim zemaljskim organizmima – čime će se još jednom, ovaj put prenesno, naglasiti ekološka komponenta festivala. Kompleksnim pitanjem teatra i pokreta za novim društvenim akcijama baviti će se Janez Janša izvedbom *Tko je sljedeći?* otvarajući pitanja odgovornosti individualaca u suvremenom društvu recesije, šoka i indiferentnosti te začetak potencijalnih društvenih promjena u teatru.

Tandem iz skupine ROOM 100, Antonia Kuzmanić i Jakov Labrović, drugu godinu za redom donose novu produkciju na Perforacije – *Seed*, plesnu koreografiju koja kombiniranjem tehnika butoh i break dancea stvara mračnu ambijentalnu atmosferu koja je inspirirana psihičkim stanjem osoba koje su sudjelovale u Domovinskom ratu. Splitski će duo osmisliti i ovogodišnju verziju Noći performansa – autentičnog brenda Perforacije gdje se kroz čitavu noć izmjenjuju izvedbe i druženja s umjetnicima. Povratnici na festival u produkciji Domina i Psi Bojana Đorđeva u izvedbi Stipe Kostanića, nastali prema predlošku Hervéa Guiberta – izvedba koja je obilježila posljednji Queer Zagreb, ali i prvi Queer Split festival. Iz Srbije, us spomenutog Bojana Đorđeva, zajednički predstavljaju

Točku bez povratka koreografkinja Dalija Aćin Thelander i vizualni umjetnik Siniša Ilić, koji montažom grafičkog dizajna i pokreta uživo stvaraju koreografiju. Matija Ferlin gostuje s posljednjim u nizu radova iz serije *Sad sam* pod nazivom *Sad sam Lucky* također koristeći neočekivan predložak – prozu Srečka Kosvela reprezentirajući ju u drugom obliku fizičnosti – govorom, pokretom i prostorom.

Svršimo s Božjim sudom je koncert-predstava-instalacija Senke Bulić, nastala po skupu tekstova jednog od najzanimljivijih autora u kazalištu Antonina Artauda. Riječ je o materijalu koji je bio toliko subverzivan da je direktor radija odlučio skinuti emisiju s programa. Njujorška fotografkinja Peggy Jarrell Kaplan čije su slike poznatih koreografa koje je napravila u posljednja tri desetljeća predstavljene na izložbama širom svijeta u Zagreb dolazi s izložbom portreta koreografa *Balkan Dreaming*.

Cabbage Clairvoyant je dijelom performans, a dijelom happening Željka Zorice koji će koristiti medije vidovnjačkog proricanja čija se osnova temelji na predviđanjima budućnosti koja proističe iz jednostavno pročitane prošlosti te formalnog partyja čija radnja preslikava strogo konvencionalne protokole dočeka visokih stranih gostiju. Tea Tupajić i Petra Zanki autorice su instalacije *The Curators' Piece* koja se poigrava s muzejskim kustosima, onima koji programiraju, selektiraju, odlučuju prosuđuju i predlažu – na način da parodija umjetnosti postaje umjetnost sama.

Spoj instalacije, performansa i ekološke osviještenosti dovodimo putem edukativno-gurmanske avanture *Večere invazivnih vrsta*, te u nizu aktivnosti kojima sa Sindikatom biciklista predstavljamo performativno-biciklistički lifestyle.

Dvije velike figure hrvatskog performativnog izričaja također će obilježiti ovogodišnje perforacije: Damir Bartol Indoš koji u suradnji s Tanjom Vrvilo predstavlja novi rad *Vodni rat* koristeći koncept šahtofona koji se omednjavno nalazi i u službenom fundusu Muzeja suvremene umjetnosti u Zagrebu. Prva dama hrvatskog performansa Vlasta Delimar predstaviti će ulični performans *Jahači apokalipse, zar?* koji je svojevrsna srž njenog dosadašnjeg iskustva zrele

umjetnice koja se kroz karijeru suprotstavljala svim ideologijama, političkim preobrazbama društva uz očuvanje individualnosti i beskrajne hrabrosti ukazujući na ljudska prava i poštivanje različitosti.

ZASJEDANJE IETM-A Program Perforacija održava se paralelno s jesenskim zasjedanjem IETM, jedne od najvećih krovnih svjetskih organizacija za izvedbene umjetnosti, čije članstvo broji preko 500 organizacija iz 45 zemalja.

Plenarni sastanak te globalne mreže održat će se u Zagrebu, i to od 25. do 28. listopada, a uz brojna predavanja, među kojima ona ministrice kulture prof. dr. Andree Zlatar Vilić, Michaela Kaisera iz njujorskog Kennedy Centra, umjetnika Dragana Živadina, zatim Gordane Vnuk, Arnda Wesemanna i brojnih drugih teoretičara i praktičara izvedbenih umjetnosti, ponudit će i bogat umjetnički program dvadesetak plesnih i kazališnih predstava i performansa hrvatskih umjetnika.

U umjetničkom programu IETM-a tako sudjeluju Nataša Rajković i Bobo Jelčić, Ivica Buljan, Damir Bartol Indoš i Tanja Vrvilo, Trafik, Zagrebački plesni ansambl, Branko Brezovec, Oliver Frljić, Petra Zanki i Britta Wirthmüller, Zrinka Šimičić Mihanović, Sanja Tropp Frühwald, Marjana Krajač, Saša Božić i Petra Hrašćanec, BADCo., Bacači Sjenki, Room 100, Alen Sinkauz i Nenad Sinkauz, Matija Ferlin, Bojan Đorđev i Stipe Kostanić.

IETM, koji se od osnutka 1981. na Polverigi Festivalu do danas transformirao iz "neformalnog europskog kazališnog susreta" ("Informal European Theatre Meeting") u međunarodnu mrežu za suvremene izvedbene umjetnosti, na ovom će zasjedanju pokušati dati odgovor na pitanja koje su to umjetničke paradigme razvijene tijekom protekla dva desetljeća, kako su (umjetnički) ideali generirani, podržavani i poticali te koje ideje i umjetničke prakse streme napretku i isti pogone.

Organizacijski odbor IETM-Zagreb 2012 čine Domino, POGON - Zagrebački centar za nezavisnu kulturu i mlade, SC Kultura promjene, Hrvatski institut za pokret i ples/ Zagrebački Plesni centar, Eurokaz, Drugo more (Rijeka). **E**

*** Perforacije, 24. – 31. listopada 2012. Rijeka / Zagreb / Dubrovnik* + IETM Zagreb 2012, 25. – 28. listopada 2012. *događaji označeni zvjezdicom dio su programa festivala Perforacije	17:00 & 21:00 (60'), Teatar &TD, Savska 25 Damir Bartol Indoš / Tanja Vrvilo (HR) Kriegspiel 19:00 (50'), Polukružna dvorana &TD, Savska 25 Trafik (HR) Destinacija Trafik: Divljač 20:00 (60'), Zagrebački plesni centar, Ilica 10 Zagrebački plesni ansambl (HR) Ispod sklopljenih očiju 21:00 (55'), Muzej suvremene umjetnosti, Avenija Dubrovnik 17 Room 100 (HR) Noć Performansa: "Labrović (na kvadrat)"* 22:00 (70'), Hrvatsko društvo likovnih umjetnika, Trg žrtava fašizma bb	Plesni Showcase (HR) Petra Zanki / Britta Wirthmüller Paces Zrinka Šimičić Mihanović Oscillations Sanja Tropp Frühwald Something to do with death Marjana Krajač – Kratka fantazija o ponovnom uspostavljanju vlasništva nad tijelom Saša Božić / Petra Hrašćanec Love Will Tear Us Apart 15:00 (120'), Zagrebački plesni centar, Ilica 10 Damir Bartol Indoš / Tanja Vrvilo (HR) Kriegspiel 19:00 (50'), Polukružna dvorana &TD, Savska 25 BADco. (HR) Tamno i natrag 19:30 (75'), Zagrebačko kazalište mladih, Teslina 7 Bacači sjenki (HR) Odmor od povijesti 20:00 & 23:00 (100'), Pogon Jedinstvo, Trnjanski nasip bb Room 100 (HR) C8H11NO2 21:00 (60'), Zagrebački plesni centar, Ilica 10	Janez Janša (SLO) Who is next?*	21:00 (90'), MČUK Scena Travno, Božidara Magovca 17 Betontanc & Umka.Lv (SLO/ LV) Show your face!*	22:00 (75'), Teatar &TD, Savska 25 Branko Brezovec (HR) Saloma 22:30 (80'), Avenue Mall, Avenija Dubrovnik 16 27.10. 16:00-18:00 – Biciklopopravljaona* 17:00 Carparking4Bikes and Bikes4Speakers, instalacija* Studentski Centar, Savska 25 Perforations Cooking Team (HR) Večera invazivnih vrsta: Jesen* 18:00 (90'), Klub SC, Savska 25 Bojan Đorđev / Stipe Kostanić (RS/HR) Psi 18:00 & 21:00 (55'), MČUK Scena Travno, Božidara Magovca 17	Mala Kline (SLO) Eden* 20:00 (55'), Polukružna dvorana &TD, Savska 25 Room 100 (HR) Seed (Work in progress)* 19:30 (25'), Teatar &TD, Savska 25 Matija Ferlin (HR) Sad Sam Lucky 20:00 (60'), Zagrebački plesni centar, Ilica 10 Alen Sinkauz / Nenad Sinkauz / Ivan Marušić Klif / Miroslav Piškulić (HR) 301st day of the year 22:30 (40'), Pogon Jedinstvo, Trnjanski nasip bb 28.10. Željko Zorica (HR) Cabbage Clairvoyant* 11:00 (45'), Kino Europa, Varšavska 3 Matija Ferlin (HR) Sad Sam Lucky* 20:00 (60'), Zagrebački plesni centar, Ilica 10	DUBROVNIK 29.10. Bojan Đorđev / Stipe Kostanić (RS/HR) Psi* 20:00 (55'), Art radionica Lazareti, Frana Supila 8 30.10. Vlasta Delimar, Milan Božić, Pino Ivančić (HR) Jahači apokalipse, zar?*(30'), Stradun Sindikat biciklista Predavanje: "5 steps to a bike-friendly city"* 18:00 (60'), Art radionica Lazareti, Frana Supila 8 Kazalište Hotel Bulić / Tvornica Kulture (HR) Svršimo s Božjim sudom part one* 20:00 (60'), Art radionica Lazareti, Frana Supila 8 31.10. Damir Bartol Indoš / Tanja Vrvilo (HR) Vodni rat* 19:00 (60'), izvor Omble, Komolac Dalija Aćin (RS) Točka bez povratka* 21:00 (50'), Art radionica Lazareti, Frana Supila 8
RIJEKA: 24.10. BADco. (HR) Ima li života na sceni: Vježbe iz oblikovanja Zemlje* 21:00 (90'), HKD na Sušaku, Strossmayerova 1 25.10. Bojan Đorđev / Stipe Kostanić (RS/HR) Psi* 20:00 (55'), HKD na Sušaku, Strossmayerova 1							
ZAGREB 25.10. Nataša Rajković / Bobo Jelčić (HR) Izlog 16:00 (55'), Tratinska 52 Peggy Kaplan (USA) Balkan Dreaming, izložba* 16:30 Galerija SC, Savska 25 Ivica Buljan (HR) Ma and Al							

10. ZAGREB FILM FESTIVAL

Desto izdanje Zagreb film festivala održat će se od 14. do 21. listopada na šest lokacija: kina Europa, Tuškanac i Grič, Zagrebački plesni centar, Muzej suvremene umjetnosti te Dokukino KIC. Ovogodišnji program donosi stotinu filmova u deset festivalskih programa.

GLAVNI PROGRAM DUGOMETRAŽNOG IGRANOG FILMA:

Svi u našoj obitelji / Toata lumea din familia noastra
r. Radu Jude, Rumunjska, Nizozemska, 2012.

Cijenjeni rumunjski redatelj Radu Jude po treći put predstavlja svoj film na Zagreb Film Festivalu – njegov kratki film *Katodna cijev* (5. ZFF) najnagrađivaniji je rumunjski kratki film svih vremena, dok je njegov dugometražni prvijenac, komedija 'Najsretnija djevojka na svijetu' na 7. ZFF- u 2009. osvojio pohvalu žirija. **Svi u našoj obitelji** njegov je drugi dugi igrani film – riječ je o kombinaciji obiteljske drame i crne komedije o razvedenim roditeljima koji se "otimaju" za skrb nad kćerkom. Spomenuti film ove je godine ovjenčan Srcem Sarajeva za najbolji film na istoimenom festivalu.

Opaki kvart / iLL Manors

r. Ben Drew, UK, 2012.

Opaki kvart je prvijenac Bena Drewa, umjetnika poznatijeg pod imenom Plan B – riječ je o nagrađivanom britanskom reperu, pjevaču, tekstopiscu i glumcu. Film se odvija u londonskom Forrest Gateu, a u središtu priče je osmero likova koji nastoje preživjeti na ulici. Njihove se priče međusobno isprepliću, tvoreći tako ultra-realističnu, sumornu sliku svijeta koji se nalazi na rubu samo uništenja. Plan B je i autor soundtracka za film, ujedno njegovog trećeg albuma koji je po objavljivanju zasjeo na vrh britanskih top ljestvica.

GLAVNI DOKUMENTARNI PROGRAM:

Nogometni buntovnici / Les rebelles du foot

r. Gilles Perez, Gilles Rof, Francuska, 2012.

U doba kada se čini da biznis nagriza naš odnos sa sportom, neukrotivi Éric Cantona prikazuje nogometaše koji su se uspjeli oduprijeti. Njihova su imena Mekloufi, Sócrates, Pašić, Caszely i Drogba. Petorica nogometaša koja su se suprotstavila centrima moći i postala istaknutim vođama otpora, odnosno pobune čiji značaj nadilazi njihova sportska postignuća.

Svijet pred njom / The World Before Her

r. Nisha Pahuja, Kanada, 2012.

Autorica Nisha Pahuja u ovom dokumentarcu suprotstavlja dva potpuno oprečna svijeta unutar Indije: s jedne strane prikazuje pripreme skupine mladih Indijki koje su redom vrlo odlučne osvojiti krunu na izboru za Miss Indije; s druge strane snima logor u kojem se uvježbavaju mlade djevojke skupine Durgha Vahini, ženskog krila militantnog fundamentalističkog pokreta. Film je osvojio niz nagrada na festivalima diljem svijeta, uključujući one za najbolji dugometražni dokumentarac na festivalu u Tribeci, te za najbolji kanadski dokumentarac na Hot Docsu.

VELIKIH PET

Blackthorn

r. Mateo Gil, Španjolska, Francuska, SAD, Bolivija, 2011.

Tvrđi se (iako nema dokaza) da su Butch Cassidy i Sundance Kid poginuli u sukobu s bolivijском vojskom 1908. godine. U filmu *Blackthorn*, Cassidy je ostao živ te mirno živi pod imenom Blackthorn u zabačenom bolivijском selu. Umoran je od dugog izbjavanja iz SAD-a i želi vidjeti obitelj prije smrti. Stoga kreće na dugo putovanje kući. No, susret s ambicioznim mladim kriminalcem remeti mu planove i on biva bačen u svoju posljednju pustolovinu, nalik onima koje je doživljavao u slavnim danima sa Sundanceom Kidom.

MOJ TREĆI FILM

Peto godišnje doba / La cinquième saison

r. Jessica Woodworth, Peter Brosens, Belgija, Nizozemska, Francuska, 2012.

Nešto više od mjesec dana nakon premijere u Veneciji, najnoviji uradak **Jessica Woodworth** i **Peter Brosens**, poetični film **Peto godišnje doba** moći će se pogledati i na **ZFF-u**. U ovoj nezaboravnoj priči o troje djece koja se bore za smisao dok se svijet oko njih urušava, prikazani su humor, tragedija, ljepota i horor, i to nerijetko u jednoj sceni. Za svoj raniji film *Khadak* koji je bio prikazan na petom Zagreb Film Festivalu, redateljski tandem **Jessica Woodworth** i **Peter Brosens** osvojili su Lava budućnosti na venecijanskoj Mostri.

MOJ PRVI FILM: AUSTRIJA

Lovely Rita

r. Jessica Hausner, Austrija, 2001.

Jessica Hausner austrijska je redateljica koja je za svoj diplomski film *Intervju* osvojila posebnu nagradu žirija u Cannesu. Njen dugometražni debi otkrivajući je portret Rite, tvrdoglave i nepokorne tinejdžerice koja će uskoro postati žena. Njezino seksualno buđenje dovodi do intimnih odnosa s premladim školarcem i s prestarim vozačem autobusa. Njezina nastojanja da izađe iz usamljenosti i klaustrofobičnog okruženja izoliraju je još više, sve dok jednog dana ona ne prijeđe crtu... U programu Moj prvi film: Austrija film *Lovely Rita* stoji uz prvijenca Hanekea, Seidla, Spielmanna te Albertove.

ŠPIJUNSKI FILM: CELULOIDNA ZAVJESA - EUROPSKI HLADNI RAT NA FILMU

Kopiranje zabranjeno / Streng geheim

r. János Veiczi, NjDR, 1963.

Hansen je tajni agent Njemačke Demokratske Republike i radi u sjedištu tajne službe američke vojske u Würzburgu, koja djeluje pod krinkom trgovačkog poduzeća. Već je razotkrio identitet nekoliko američkih špijuna, tako da njegov šef mora poduzeti ozbiljne korake da spriječi curenje informacija u vlastitim redovima. Sve više sumnja u Hansena, no ovaj odlično prolazi ispitivanja na detektoru laži te si tako kupuje dovoljno vremena da pobjegne s tajnim dokumentima o planiranoj invaziji na NjDR. Optužbe da Zapad planira invaziju na Istočnu Njemačku bile su jedna od izlika za gradnju Berlinskog zida. Film **Kopiranje zabranjeno** stigao je u istočnonjemačka kina u srpnju 1963. Postigao je velik uspjeh kod publike i poslužio je kao ideologizirana, ali ipak uzbudljivo snimljena ilustracija tih optužbi (koje, međutim, nikad nisu dokazane). Zaplet i Hansenov lik "uhode mira" (kako su u istočnonjemačkoj terminologiji nazivali Stasijeve špijune) očito su temeljeni na zapadnjačkom žanru, naročito kada je riječ o stilu, tonu i tempu filma.

RETROSPEKTIVA MICHAELA GLAWOGGERA

Francuska, evo nas! / Frankreich, wir kommen

r. Michael Glawogger, Austrija, 2000.

Bez obzira jesu li igrani ili dokumentarni, svi filmovi Michaela Glawoggera govore o putovanjima u neistražena područja, u zemljopisnom i/ili psihološkom smislu. U sklopu Retrospektive Glawoggera pogledat ćemo i film **Francuska, evo nas!** Koji prati austrijsku nacionalnu momčad tijekom Svjetskog nogometnog prvenstva 1998., uspoređujući nade navijača kod kuće i u gostima. Njegova kamera putuje u Kamerun, Čile i na kraju u Italiju te svjedoči utakmicama na način da snima lica navijača austrijskih nogometnih protivnika. Ilustrirajući svakidašnju funkciju nade i vjere u onome što je izvan kontrole vjernika, film *Francuska, evo nas!* usporediv je sa Seidlovim filmovima na temu vjere, poput *Isuse*, znaš (2003.). Te filmove povezuje i izvanredni snimatelj, Wolfgang Thaler, koji je na lucidan način snimio mnoga od Seidlovih i Glawoggerovih djela.

MAURIZIO LAZZARATO

Dug je politička konstrukcija

Dug je posvuda, preplavio je naše živote. No dug nije samo ekonomsko pitanje, on je prije svega politička konstrukcija, tvrdi sociolog i filozof Maurizio Lazzarato, autor nedavno objavljene knjige *La Fabrique de l'homme endetté* ("Proizvodnja zaduženog čovjeka")

Agnès Rousseaux

Kažete da je Homo debitor nova figura Homo economicusa. Koje su karakteristike tog "novog čovjeka"?

— Brojne javne usluge, poput obrazovanja ili zdravstva, preinačene su u individualno osiguranje ili u kredit. Situacija je dodatno otežana s krizom zajmova iz 2007. Uzmimo za primjer obrazovanje u Sjedinjenim Američkim Državama. Federalne rezerve nedavno su procijenile da se ukupni iznos pozajmica studentima penje do 1000 milijardi dolara! To je astronomska cifra. Za pristup javnim uslugama, obrazovanju primjerice, morate sve sami platiti. Postajete dužnik. Poduzetnik vlastitog života, vašeg "ljudskog kapitala".

Pravo na obrazovanje ili stanovanje preinačeno je u pravo na kredit.

— Takva logika funkcionira samo ako je ekonomija u ekspanziji. No privatni dug prenesen je na države, a one su spasile samo banke, zbog čega je porastao državni dug. I svi smo postali zaduženi. To ne može trajati u beskonačnost! Svaka francuska beba rađa se danas sa 22 000 eura duga. U doba ekspanzije neoliberalnog kapitalizma, kredit je omogućio realizaciju ekonomskih projekata, životnih planova, značio je otvaranje perspektiva. Logika se sada izokrenula. Danas je naša jedina perspektiva u narednih nekoliko godina: otplata dugova! Dug je proizveden i fabriciran od strane privatnih banaka i cjelokupna ga populacija mora otplatiti. U Španjolskoj, Italiji i Grčkoj, mjere štednje ubrzavaju privatizaciju usluga i produbljuju liberalnu logiku zaduženja.

KREDIT KAO "KRAĐA VREMENA"

U čemu se utemeljuje taj novi društveni odnos i novi odnos spram vremena?

— Ponavljam hipotezu koju je razvio Friedrich Nietzsche: temeljni društveni odnos nije ekonomska promjena ili simbolička promjena, nego odnos dužnik/vjerovnik. Odnos utemeljen na povjerenju, na obećanju: ja, dužnik, obvezujem se otplatiti kredit, ja sam jamčim za sebe. Obećanje koje obvezuje za budućnost u srcu je kreditnog odnosa. Neki tekstovi iz srednjeg vijeka objašnjavaju da je kredit "krađa vremena". Govorilo se da vrijeme pripada Bogu, a da su vjerovnici kradljivci Božjeg vremena. Danas vrijeme pripada kapitalu. S kreditom imate pravo prvokupa budućnosti. To može biti pozitivna anticipacija, kao što je bio slučaj prije krize, ali danas je to anticipacija koja potpuno zatvara budućnost, čija jedina perspektiva postaje otplata duga. Kriza se nastavlja, rast je slab, dug se povećava. Bit ćemo blokirani dulje vrijeme s ovom "otplatom vremena". Naplata duga jeste prisvajanje vremena. A vrijeme jeste život.

Dug nije samo novac koji treba otplatiti, nego zbog njega trebamo prilagoditi ponašanje, pokoriti se prinudama, kako pišete. Kako logika kredita i duga utječe na naš način života?

— To je novi oblik kontrole. Društva devetnaestog stoljeća i početka dvadesetog stoljeća bila su disciplinarna, kako opisuje Michel Foucault. Kontrola osoba vršila se u zatvorenim prostorima: školama, zatvorima, tvornicama. Moglo se kontrolirati kretanje radnika ili školaraca, svi su oni imali precizno dodijeljeno mjesto. S kreditom, prostor je otvoren, a kontrola potpuno drukčije vrste. Obvezni ste svakog mjeseca vratiti određeni iznos novaca. Morate urediti svoj život prema toj obvezi, imati disciplinu života kompatibilnu s vraćanjem duga. Mi smo u fazi prilagodavanja. Uskoro ćemo se trebati prilagoditi kretanjima Burze u realnom vremenu. I to nije samo kontrola nad pojedincima, nego nad cijelim zemljama: upravo otplata duga "odlučuje" o smanjenju plaća, redukciji javnih službi i javnih troškova. To utječe na način života i sprječava zamisao o bilo kakvom prijelomu ili bifurkaciji. Dug neutralizira vrijeme, osnovnu sirovinu svake političke ili društvene promjene. Na taj način također omogućuje nametanje regresivnih oblika društvene organizacije. A sve to za dug koji nikad neće biti otplaćen. S ekonomske točke gledišta, to je prava ludost.

POSTAJEMO PRIVATNA PODUZEĆA

Stopa zaduženosti kućanstava u odnosu na prihode s kojima raspolažu u Sjedinjenim Američkim Državama je 120%, a u Velikoj Britaniji 140%. Je li to održiva situacija?

— Zaduzenost Italije je 120% njezinog bruto domaćeg proizvoda. Takvi iznosi ne mogu se vratiti, čak niti u 10 ili 15 godina. Ljudi bi trebali krvariti na stravične načine. Kamata francuskog duga penje se na 50 milijardi eura godišnje. Bilo da smo u recesiji ili rastu, ipak treba platiti tih 50 milijardi (što iznosi ukupno 1,2 trilijuna od 1974.¹). To je druga po redu proračunska stavka francuske države. Kao neka vrsta desetine, prisilna naplata koja se dodaje naplatama mjera štednje. S druge strane, sve se privatizira, nastavljaju se prodavati državna dobra. U Italiji, svake godine je predviđena prodaja državne imovine u vrijednosti od 20 do 25 milijardi eura. U narednih deset godina, sve će biti privatizirano!

Je li trenutna dominacija banki i financija znak da društveni odnos dužnik/vjerovnik zauzima središnje mjesto?

— Marx je rekao da ne upravljaju industrijalci kapitalizmom, nego bankari. Novac pohranjen u bankama je apstraktni oblik bogatstva. No on je također i potencijal, jer može biti investiran u bilo koje područje. Dakle, industrijski kapitalizam je "determiniran". Dakle, najvažnija je moć novca. Kapitalizam je temeljno industrijski, no financijski kapitalizam daje mu njegov oblik. Moć financijskog kapitalizma zauzdana je u poslijeratnom periodu rasta (*Trente Glorieuses*, ili Trideset slavni godina, kako se naziva period ekonomskog rasta između 1945. i 1973, op. prev.), no financijska se moć sad ponovno ističe. Od 1988. u Francuskoj, dug se može kupiti i prodati. Ova "sekuritizacija" duga, dakle mogućnost konverzije dužničkih vrijednosnih papira na tržištu, određuje trenutnu situaciju. Umnožavaju se zaduženja i financijska ulaganja, dakle i rizik.

Citirate filozofa Jeana Baudrillarda: "S kreditom se vraćamo na feudalnu situaciju u kojoj dio rada unaprijed ide Bogu, kao svojevrsno dužničko ropstvo". Trenutna logika kredita vodi nas u takvu regresiju?

— Logika ove krize od početka je osiromašiti ljude, dajući im istodobno mogućnost da se zaduže. Sve pod izlikom demokratizacije i povećanja kredita... Ali za ljude koji te kredite ne mogu otplatiti. Ista stvar je sa studentskim kreditima: ako studenti postaju sve siromašniji, kako će otplatiti dug? Zaduzeni ste čak i prije nego kročite na tržište rada. Dužni ste se narednih dvadeset godina ponašati kao individualno poduzeće, planirati i izračunavati troškove i ulaganja. Postajete poduzeće. Upravo protiv toga su se nedavno okupili studenti u Kanadi i Čileu.

DUG KAO INSTRUMENT MOĆI

Pojedincima se pripisuje kolektivni dug. Uzmimo za primjer okrivljavanje Grka. No svi živimo u stalnom poticaju na konzumaciju i životu na kredit.

— Tu se trenutno sudaraju dva morala, moral duga i moral konzumacije. Na televizijskim vijestima obavijeste vas da ste odgovorni za dug: previše konzumirate, ne radite dovoljno, previše se oslanjate na socijalnu pomoć. A s druge strane, kažu vam da zaslužujete sve robe koje vam pokazuju. Hedonistički moral konzumacije i moral krivnje zbog duga i posla, prije krize usklađeni, sada postaju proturječni. Pronalazimo ih u logici mjera štednje i logici ekonomskog rasta. Niti jedna nije rješenje za krizu.

Spominjete Nietzscheovu Genealogiju morala u kojoj objašnjava kako dug omogućuje prijelaz s društva divljaka ka civiliziranom društvu, jer dug obvezuje čovjeka da izgradi memoriju, a time i kapacitet za obećanje. Je li kredit društveno pozitivan proces?

— Dug je mehanizam, koji sam po sebi nije negativan. Instrument je kojim se mogu izgraditi nove škole i nove bolnice... Ali

u kapitalističkoj logici postaje instrument moći. Danas dug ima jednu jedinu funkciju, a to je obogatiti vjerovnike. Otplatiti dug znači povećati bogatstvo institucionalnih investitora. Ljudi su vjerovali tom sustavu, atraktivan je. Funkcionira već dvadeset godina, imali su dojam da su se otvorila vrata raja, omogućujući im odgodu otplate. Tijekom tih godina, kupili smo konsenzus. U SAD-u, možete imati desetine kreditnih kartica u džepu. To je funkcioniralo neko vrijeme. No ne može se beskonačno odgoditi. Međutim, kapitalizam je uveo beskonačnost u ekonomiju. Konzumacija nema za cilj zadovoljiti, nego prevesti i navesti vas na drugu konzumaciju. To je frustrirajuće. Nikad ne završavate s konzumacijom, kao što ne uspijevate otplatiti dug.

Pa ipak, kredit omogućuje da unaprijed posjedujemo dobra do kojih ne možemo doći i da poboljšamo materijalne uvjete života?

— Upravo je uz slogan "svi vlasnici" Georgea Busha, koju je potom preuzeo Nicolas Sarkozy, izbila kriza zajmova. Riječ je o neuspjehu ove ideje, koja je inače trebala biti simbol "deproleterizacije". Deproleterizacija je ideja neoliberala: transformirati svakog pojedinca u individualno poduzeće. Njemački neoliberali iz razdoblja nakon Drugog svjetskog rata imali su program usmjeren na izgradnju proizvodnih neproleterskih jedinica: promicali su obrt i malo poduzetništvo. Mi trenutno doživljavamo novu proleterizaciju sa zaduženjima: srednje i niže klase od 2007. osiromašuju na strašne načine. S jedne strane, režu se plaće, s druge, javne službe. U Njemačkoj se smanjio i očekivani životni vijek. Logika kredita usmjerena na deproleterizaciju stvorila je novu proleterizaciju.

NOVA KLASNA BORBA

Treba li poništiti dio dugova država?

— Nužno će doći do poništavanja dugova, kao što je često slučaj. Logika bi, iz liberalne perspektive, glasila da banke tako gube novac. No nakon krize zajmova, bankari su ponovno počeli kao ranije, jer znaju da ništa ne riskiraju, čak i ako izgube novac. Banka Barclays koja je manipulirala Libor (London Interbank Offered Rate) neće ni na koji način platiti za taj skandal. Sami Englezi će platiti za svoje banke.

Kako se možemo boriti protiv ovog diktata duga?

— Područje klasne borbe, nekoć usredotočeno oko odnosa kapital/rad, oko proizvodnje, izmješteno je na područje odnosa vjerovnik/dužnik. Ovaj novi odnos moći nadređen je drugom. To je puno apstraktnija razina sukoba, ali ona prožima cijelo društvo. Bilo da primete plaću, nezaposleni ste ili u mirovini, morate sudjelovati u otplati duga. Cijelo jedno stoljeće i pol, radnički se pokret organizirao oko pitanja rada. Izumio je oblike organiziranja borbe za uravnoteženje moći kapitala. Puno je kompliciranije boriti se na području duga. Takvo izmještanje razoružava ljude, jer još nisu pronašli način da mu se učinkovito suprotstave. Valjalo bi eksproprijirati eksproprijatore, kao što je napravio New Deal. Eutanazirati rentijerstvo! Roosevelt je opozovao bogate porezne obveznike i do 90%, a ne samo 75% kako predlaže Francois Hollande. Odnos vjerovnik/dužnik organiziran je oko vlasništva, oko vrijednosnih papira. Za ponovno promišljanje ekonomskog rasta – a ne samo sadržaja rasta, bio on zelen, žut ili kakav drukčiji – treba upravo vlasničke odnose staviti na raspravu. ■

S francuskog prevela Milena Ostojčić / objavljeno 6. rujna 2012., www.bastamag.net

Bilješke:

1 "Izračunali su da je iznos svih kamata duga plaćenih od 1974. (kada je u Francuskoj na državnoj razini usvojena obveza da se financira na tržištima) skoro 1200 milijardi eura, na 1641 milijardi ukupnog javnog duga. Kamate duga predatora su mjera koju tržišta izvode nad stanovništvom već 40 godina", u *La Fabrique de l'homme endetté*, Maurizio Lazzarato.

Pravo na insolventnost

Pod diktatom Trojke europski se projekt pretvara u zajednicu koja svoj razvoj temelji na dugu; sagledati i zamisliti uopće bilo kakvu budućnost u tom kontekstu nemoguće je bez prava na insolventnost

Franco Berardi Bifo

MJERE ŠTEDNJE U EUROPI “Njemački radnik ne želi plaćati račune grčkog ribara”, ponavljaju fanatici ekonomskog fundamentalizma, huškajući međusobno radnike i dovodeći Europu do ruba građanskoga rata.

Entitet “Europa” začeo je u razdoblju nakon Drugog svjetskog rata kao projekt kojim se trebalo prevladati moderni nacionalizam i stvoriti ne-identitarnu uniju utemeljenu na principima humanizma, prosvjetiteljstva i društvene pravde. Što je preostalo od tog izvornog projekta nakon nedavnog financijskog kolapsa koji je protutnjao američkim gospodarstvom i ugrozio Eurozonu? Od samog početka Europske unije, ustavni oblik europskog entiteta bio je slabo definiran te su stoga mjesto ustava zauzeli ekonomski ciljevi napretka i monetaristička financijska ograničenja. U devedesetima, Ugovor iz Maastrichta označio je prijelomni trenutak ovoga procesa. Njime se dopustila konstitucionalizacija vladavine monetarizma i njegovih ekonomskih implikacija: smanjenja socijalne potrošnje, rezanja troškova rada te porasta konkurentnosti i produktivnosti. Učinci stroge primjene pravila iz Maastrichta postali su jasni 2010.: financijska je kriza, preplavljujući Grčku i Irsku i ugrožavajući druge zemlje, razotkrila proturječja između težnji prema gospodarskom rastu, društvenoj stabilnosti i monetarističkoj rigidnosti. U ovakvoj situaciji, pravila iz Maastrichta pokazala su se opasnim, a cjelokupna koncepcija EU, utemeljena na centralnosti ekonomskoga natjecanja, razotkrila je svoju krhkost.

Ako se mislimo natjecati s gospodarstvima u nastajanju gdje su troškovi rada niži od onih u Europi, moramo smanjivati europske plaće. Kako bi se natjecali s gospodarstvima u kojima radni dan ne prestaje, a uvjeti rada su neregulirani – uz slabu sigurnost na radu, štetne smjene, i manjak sigurnosti zaposlenja – i u Europi također moramo ukinuti granice radnog tjedna, učiniti prekovremeni rad obveznim i odreći se sigurnosti na radu. Na taj način evolucija kapitalizma ne zahtijeva samo ukidanje principa koji potiču iz socijalizma, već i opoziv tradicije prosvjetiteljstva i humanističkog nasljeđa sve do, i uključujući, ukidanja demokracije, ukoliko ta riječ uopće išta više znači.

Je li to Europa kakvu želimo? Je li ovo slika Europe s kojom se ona sama odlučila pomiriti? Očito, ovdje se ne bavimo principima, već odnosima moći. U posljednjih nekoliko godina, financijska klasa, trenutno dominantna zajednica u svjetskoj ekonomskoj vladi, koristila je globalizaciju tehničkih ovlasti ne bi li znatnije uvećala bogatstvo koje završava u džepu manjine kao profit i financijska renta. Radnička klasa i polimorfni kognitivni radnici nisu se uspjeli oduprijeti napadu koji je pratio globalizaciju. Ovakva neravnomjerna distribucija bogatstva u sukobu je s mogućnošću daljnjeg razvoja kapitalizma: smanjenje globalne nadnice će sigurno prouzročiti smanjenje u potražnji. Rezultat će biti osiromašenje koje društvo čini slabijim i agresivnijim te deflacija zbog koje će postati nemoguće ponovno pokrenuti rast.

FINANCIJSKA MOĆ I KAPITALISTIČKI NIHI-LIZAM Vodeća klasa Europe ne doima se sposobnom razmišljati o budućnosti. U panici, prestrašeni vlastitom nemoći, pokušavaju obnoviti i ojačati mjere koje su već prethodno podbacile.

Ovakav europski kolaps razotkriva agoniju kapitalizma. Nema više fleksibilnosti sustava; nema više marži. Ako je na društvu ostala otplata duga banaka, potražnja se mora smanjiti, a ukoliko se potražnja smanji, rast neće uslijediti.

U današnje vrijeme teško je prepoznati konzistentan projekt u mahnitim potezima vladajuće klase. Kultura “Bez budućnosti” obuzela je kapitalistički um. Podrijetlo ovog kapitalističkog nihilizma može se pronaći u učincima deterritorijalizacije koja je inherentna globalnom financijskom kapitalizmu. Odnos između kapitala i društva izmješten je utoliko što ekonomska moć više nije utemeljena u vlasništvu nad fizičkim stvarima. Buržoazija je mrtva, a nova financijska klasa egzistira virtualno: fragmentirana, disperzirana, bezlična.

Buržoazija koja je kontrolirala ekonomsku pozornicu moderne Europe bila je klasa snažno vezana uz teritorij. Vezana uz materijalnu imovinu, nije mogla preživjeti bez odnosa s teritorijem i zajednicom. Financijska klasa koja je preuzela vodstvo europskog političkog stroja nema veze ni s teritorijem niti s materijalnom proizvodnjom. Njezina moć i bogatstvo temelje se na savršenoj apstrakciji digitalnih financija. Ova digitalno-finan-cijska hiper-apstrakcija uništava živoće tijelo planeta i društveno tijelo zajednice radnikâ.

Može li ovo potrajati? Europski direktorat koji se pojavio nakon grčke krize potvrdio je, bez konzultiranja javnoga mnijenja, svoj monopol na odlučivanje u vezi gospodarstava različitih zemalja koje su se 2011. približavale nemogućnosti otplate duga. Parlamenti su efektivno lišeni ovlasti, a demokracija u EU zamijenjena je poslovnim direktorom na čelu s velikim bankama. Može li ECB-MMF-EU direktorat nametnuti sistem automatizama koji osigurava pokornost članica EU s procesom smanjenja plaća u javnom sektoru, otpuštanjem trećine svih nastavnika, i tako dalje? Ovakav poredak stvari ne može trajati vječno jer je finalni kolaps Unije točka u kojoj dolazimo do spirale kakvu smo već mogli vidjeti tijekom grčke agonije – dug-deflacija-recesija-još duga.

Društvo je prekasno reagiralo, njegova kolektivna inteligencija lišena je društvenog tijela, a sâmo društveno tijelo potpuno je podjarmljeno i u depresiji. Na kraju 2010., val prosvjeda i nereda zapljusnuo je škole i sveučilišta. Sada je taj val posvuda. No, čini se kako prosvjedi, demonstracije i neredi nisu u stanju potaknuti promjenu politike Unije.

Pokušajmo razumjeti zašto je tome tako te iznaći novu metodologiju djelovanja, kao i novu političku strategiju pokreta.

Teret duga opsjeda europsku imaginaciju budućnosti, a Unija, koja je nekoć bila obećanje boljitka i mira, pretvara se u svojevrsnu ucjenu i prijetnju

POKRET ZA REAKTIVACIJU DRUŠTVENOG TIJELA Prosvjedni pokret bujao je tijekom protekle godine. Od Londona do Rima, od Atene do New Yorka, a da i ne spominjemo sjevernoafričke prekarne radnike koji su bili dio nedavnog prevrata koji je (nabolje ili nagore) promijenio arapski svijet, ovaj si je pokret za metu uzeo financijsku moć, pokušavajući se suprotstaviti učincima financijskog napada na društvo. Problem je u tome što mirne demonstracije i prosvjedi nisu bili u stanju promijeniti agendu Europske centralne banke, jer su nacionalni parlamenti europskih zemalja taoci pravila iz Maastrichta, financijskih automatizama koji funkcioniraju kao materijalni ustav Unije. Mirni prosvjedi učinkoviti su u demokratskim okvirima, no demokracije nema kad tehno-finanjski automatizmi zauzmu mjesto političkoga odlučivanja.

Nasilje mjestimice izbija. Četiri bijesne noći u engleskim predgrađima, kao i nasilne pobune u Rimu i Ateni, pokazale su kako društveni prosvjedi mogu postati agresivni. No, nasilje, također, nije sposobno promijeniti tijek stvari. Spaljivanje banke potpuno je beskorisno, budući da financijska moć nije u fizičkim zgradama, nego u apstraktnim vezama između brojeva, algoritama i informacija. Stoga, ukoliko tražimo oblike djelovanja pomoću kojih ćemo se uspješno suprotstaviti trenutnom obliku moći, moramo početi sa sviješću kako je kognitivni rad glavna produktivna snaga koja stvara tehno-lingvističke automatizme koji omogućuju financijske spekulacije. Slijedeći primjer *Wikileaks*, moramo organizirati dugotrajniji proces rastavljanja i prerade tehno-lingvističkih automata koji nas sve porobljuju.

Suočena s financijskim napadom, društvena subjektivnost doima se slabom i fragmentiranom. Trideset godina prekarizacije rada, kao i kompeticije, ugrozili su samo tkivo društvene solidarnosti i oslabile psihičku sposobnost dijeljenja vremena, dobara i daha. Virtualizacija društvene komunikacije razjela je suosjećanje među ljudskim tijelima.

Pitanje solidarnosti uvijek je bilo presudno u svakom procesu borbe i društvene promjene. Autonomija se temelji na mogućnosti dijeljenja svakodnevnog života i prepoznavanja da je ono što je dobro za jednoga dobro i za drugoga, a ono što je loše, loše je i za jednoga, i za drugoga. Teško je izgraditi solidarnost ako se rad pretvorio u disperziranost rekombinantnih čestica vremena, a proces subjektivacije sukladno tome postao fragmentaran, ne-empatičan i krhak. Solidarnost nema veze s altruističkim samoporicanjem. U materijalističkim terminima, solidarnost se ne tiče tebe; tiče se mene. Kao i ljubav, ne radi se o altruizmu, radi se o užitku dijeljenja tuđeg zraka i prostora. Ljubav je sposobnost da uživam u sebi zahvaljujući tvojoj prisutnosti, zahvaljujući tvojim očima. Naime, to je solidarnost. Budući da se solidarnost temelji na teritorijalnoj blizini društvenih tijela, ne možete izgraditi solidarnost između djelića vremena.

Mislim da engleske neredne, talijanske pobune i španjolsku *acampadu* ne bi smjeli promatrati kao konze-kventne oblike revolucije, budući da nisu u stanju zaista udariti u središte moći. Valja ih shvatiti kao oblik psiho-afektivne re-aktivacije društvenog tijela. Moramo ih promatrati kao pokušaj aktivacije živog odnosa između društvenog tijela i općeg intelekta. Tek kad se opći intelekt uspije povezati s društvenim tijelom, bit ćemo u stanju započeti proces prave autonomizacije od stiska financijskog kapitalizma.

PRAVO NA INSOLVENTNOST Novi koncept izra-nja iz magle trenutne situacije: pravo na insolventnost. Nećemo vratiti dug.

Europske zemlje bile su primorane prihvatiti ucjenu dugom, ali ljudi odbacuju koncept vraćanja duga koji nisu preuzeli. Antropolog David Graeber, u svojoj knjizi *Debt: the First 5000 Years* (Melville House, 2011.) i filozof Maurizio Lazzarato, u *La fabrique de l'homme endetté* (Amsterdam, 2011.) započeli su zanimljivo razmatranje o kulturnim izvorima ideje duga i psihičkim implikacijama osjećaja krivnje koji ideja duga nosi u sebi. Mladi anglo-talijanski mislilac Federico Campagna u svojem eseju *Recurring Dreams – The Red Heart of Fascism* u opsjednutosti dugom pronalazi analogiju između postversajskih kongresnih godina i sadašnjice: "Prošloga puta, trebala su mu desetljeća da se rodi. Prvo je tu bio rat, a onda, kad je završio, tu je bio dug, i sve vezano uz njega. Bilo je to vrijeme industrijalizacije, vrijeme modernosti, i sve je stizalo omasovljeno. Masovno osiromašenje, masovna nezaposlenost, hiperinflacija, hiperpopulizam. Nacije su pucale pod teretom onoga što su marksisti nazivali

'kontradikcijama', dok su se kapitalisti držali za rubove svojih cilindara, očekujući da će im nebo pasti na glavu. A kad je palo, skočili su za njim, na desetke, sa svojih nebodera i uredskih četvrti. Zrak je postao električan, trgovi su se napunili, stabla su se pretvorila u barjake i palice. Bio je to period između rata, i u dubini društvenog tijela, nacizam je još uvijek bio skriven, u tekućem stanju i razvijao se, tiho kao fetus. Ovoga puta, sve se događalo skoro na identičan način kao i prošloga puta, ali pomalo asinkrono, kao što biva sa snovima koji se ponavljaju. Balans moći u svijetu ponovno se premješta. Stari imperij melankolično tone, i nove sile nasrću u utrci prema vrhu. Kao i prije, njihovi atletski krici su snažni krici modernosti. Rast! Rast! Rast! Njihove vojske su moćne, njihovi zubi sjajni, njihove nade ubilačke i čiste. Stare sile gledaju ih u strahu, slušajući njihove nerazumljive jezike poput starih ljudi koji slušaju mladenačku glazbu." (<http://th-rough.eu/writers/campagna-eng/recurring-dreams-red-heart-fascism>)

Teret duga opsjeda europsku imaginaciju budućnosti, a Unija, koja je nekoć bila obećanje boljitka i mira, pretvara se u svojevrsnu ucjenu i prijetnju.

Kao odgovor, pokret je pokrenuo slogan: *Nećemo vratiti dug*. U ovom trenutku te riječi obmanjuju jer ustvari već vraćamo dug: obrazovni sustav već je defincanciran i privatiziran, poslovi se ukidaju, i tako dalje. No, te riječi namijenjene su promjeni društvenog shvaćanja duga, stvaranju svijesti o njegovoj arbitrarnosti i moralnoj nelegitimnosti.

Pravo na insolventnost pojavljuje se kao nova ključna riječ i novi koncept napunjen filozofskim implikacijama. Koncept insolventnosti implicira ne samo odbijanje vraćanja financijskoga duga, već i, na suptilan način, odbijanje podvrgavanja živog potencijala društvenih snaga formalnoj dominaciji ekonomskoga kodeksa.

Povrat prava na insolventnost podrazumijeva radikalno propitivanje odnosa između kapitalističke forme (Gestalt) i konkretnih produktivnih potencijala društvenih snaga, posebice potencijala općega intelekta. Kapitalistička forma nije samo set ekonomskih pravila i funkcija; ona je također i internalizacija određenog seta ograničenosti, psihičkog automatizma, pravila kojima se treba udovoljiti.

Pokušajte na trenutak zamisliti da je cijela financijska semiotizacija europskog života nestala. Pokušajte zamisliti da odjednom prestanemo organizirati dnevni život u uvjetima novca i duga. Ništa ne bi bilo drukčije po pitanju konkretnih korisnih potencijala društva, sadržaja našeg znanja, naših vještina i sposobnosti da proizvodimo. Trebali bismo zamisliti (i sukladno tome, organizirati) oslobođenje živog potencijala općeg intelekta od kapitalističkog *Gestalta* – kojemu je namjena, prije svega, psihički automatizam koji upravlja dnevnim životom.

Insolventnost znači nepriznavanje ekonomskog kodeksa kapitalizma kao transliteracije stvarnog života, kao semiotizacije društvenog potencijala i bogatstva. Konkretna upotrebljiva produktivna sposobnost društvenoga tijela prisiljena je prihvatiti oskudicu u zamjenu ni za što. Konkretna moć produktivnog rada podvrgnuta je neproduktivnom i štoviše destruktivnom zadatku refinanciranja propalog financijskog sustava. Kada bismo mogli paradoksalno ukinuti svaki trag financijske semiotizacije, ništa se ne bi promijenilo u društvenome aparatu, ništa u intelektualnoj sposobnosti da se zamisli i djeluje. Komunizam se ne treba dozivati iz utrobe budućnosti; on je već tu, u našem biću, u imanentnom životu općeg znanja.

No, trenutna situacija je paradoksalna – istovremeno uzbudljiva i očajna. Kapitalizam nikada nije bio toliko blizu konačnog kolapsa, no društvena solidarnost nikada nije bila toliko daleko od našega svakodnevnog iskustva. Moramo krenuti od ovoga paradoksa kako bismo izgradili postpolitički i postrevolucionarni proces oslobođenja mogućega iz postojećega. ■

S engleskog preveo Martin Beroš / objavljeno 5. prosinca 2011. na www.th-rough.eu

Ljubav je sposobnost da uživam u sebi zahvaljujući tvojoj prisutnosti, zahvaljujući tvojim očima. Naime, to je solidarnost

PETRA RODIK & VLADIMIR CVIJANOVIĆ

Pokrenuti pitanje duga u Hrvatskoj

Razgovor s Petrom Rodik, višom asistenticom na Odsjeku za sociologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu i članicom Upravnog odbora Udruge Franak i Vladimirom Cvijanovićem, stručnim suradnikom na zagrebačkom Ekonomskom fakultetu o reviziji duga i proglašenju bankrota, padu rejtinga i mjerama štednje

Neven Svilar

SLUČAJ ISLAND

Uzmimo za početak primjer Islanda. Tamošnje privatne banke bankrotirale su još krajem 2008. godine, no usprkos pritisku Velike Britanije i Nizozemske, Islandani su referendumom odbili platiti dug nastao propašću banaka. Takav primjer pokazuje da građani imaju mogućnost oduprijeti se bespogovornom plaćanju duga, zar ne?

— **Petra Rodik.** Svakako. Bankarski slom na Islandu, u listopadu 2008. godine doveo je do sloma legitimiteta državne vlasti, do prosvjeda, pada vlade u siječnju 2009. i prijevremenih izbora u travnju. Među ostalim, u listopadu 2008. oformila se i građanska inicijativa InDefence, koja će krajem 2009. organizirati prikupljanje potpisa za referendum. Tijekom 2009. godine, niti novoizabrana Vlada nije se pokazala dovoljno jakom u pregovorima s Velikom Britanijom i Nizozemskom, vezano uz nastali dug IceSavea, što je rezultiralo usvajanjem plana o sanaciji tog duga. InDefence je potom inicirao peticiju koju je potpisala četvrtina glasačkog tijela te je predala predsjedniku Grimssonu. Predsjednik je potom odbio ovjeriti sporni zakon kojim se sanacijski plan trebao staviti na snagu, a kojeg je parlament već izglasao, već je temeljem Ustava donio odluku da se zakon stavi na referendum. Oko istog pitanja do sada su održana dva referenduma, 2010. i 2011. godine. Ono što je važno prepoznati u islandskom primjeru nije samo korištenje referenduma, već i to koliko je važno da se profiliraju građanske inicijative koje će se baviti ekonomskom problematikom i znati reagirati kada je potrebno. Ekonomska pitanja mistificiraju se i predstavljaju se javnosti kao domena o kojoj imaju pravo raspravljati jedino upućeni eksperti, što je vrlo opasno. Isto tako, mnoge inicijative angažirane oko pitanja ljudskih i građanskih prava tradicionalno su zanemarivale ekonomsku problematiku. Danas vidimo koliko je važno da ekonomske politike budu predmetom šire javne rasprave u kojoj imaju pravo sudjelovati svi.

— **Vladimir Cvijanović.** Island nam pruža jedan izuzetno zanimljiv primjer direktne demokracije koja je rezultirala

odbijanjem građanki i građana da snose dug privatnih banaka prema inozemnim klijentima. Međutim, Islandani su takav rezultat postigli zahvaljujući masovnim protestima, stavivši točku na i referendumom. Na to ih je potakla dramatična ekonomska kriza koja se zaoštrila u veoma kratkom periodu. No mora se reći da je vanjski dug Islanda prije eskalacije krize bio nekoliko puta veći od njihovog bruto domaćeg proizvoda, što ga je činilo gotovo nemogućim za otplatiti. U islandskom slučaju se narod pobunio protiv vlasti te dobio tu "utakmicu". U Hrvatskoj se takav otpor još nije dogodio. Na stranu s time što naš javni dug nije niti približno toliko ozbiljan (oko 46% BDP-a 2011. godine). Ozbiljan je inozemni dug – od oko 100% BDP-a, a rizičnost tog zaduženja također snosi društvo u cjelini. Ozbiljnu prijetnju državnoj sigurnosti predstavlja neobjavlivanje podataka o javnom dugu, koji bi trebali biti u javnoj domeni. Ne znamo koliko i pod kojim točno uvjetima (a i skrivenima!) smo se zadužili, niti tko su svi kreditori te što dobijaju od nas. A kreditori će se kako-tako htjeti naplatiti.

— **Petra Rodik:** Mislim da nam saznanja koja imamo o razmjerima korupcije od nastanka države do danas, daju za pravo da se zamislimo nad pitanjem koliki je dio ukupnog duga kojim je opterećena Hrvatska danas zapravo nastao temeljem korupcijskih poslova. Komisija poput one na Ekvadoru u kojoj je sudjelovao Toussaint vrlo vjerojatno bi u reviziji došla do vrlo zanimljivih rezultata. Međutim, pitanje o legitimnosti i legalnosti duga imamo i na drugim razinama, osim na razini zaduženja koje je preuzela država. Imamo i dug građana koji iznosi 41% BDP-a. Kada se ovo spomene, svi odmah pohrle u raspravu o tomu kako su se neodgovorni građani previše zaduživali. Zbog čega nitko ne govori o propustima u regulaciji financijskog sektora, koji su omogućili da dozvoljeni minusi dosežu trostruke iznose mjesečnih primanja, da su kamate toliko visoke i da se mijenjaju kada i kako se htjelo, da se podižu kamatne stope kada LIBOR i EURIBOR padaju? Pod izgovorom neintervencije u tržište, dozvoljava se da se banke ponašaju sve samo ne kao međusobni konkurenti, što itekako utječe na razinu duga.

Pod krinkom zaštite od reputacijskog rizika mnogo toga prolazi kao poslovna tajna, a za što nema nikakvog opravdanja da bude tajna. Kada treba ukinuti zakonske prepreke ostvarenju privatnog profita po svaku cijenu, stalno se poziva državu neka se ne miješa u tržište. S jedne strane imamo pozivanje na slobodu tržišta, a s druge strane oligopolne prakse ili druge prakse koje su suprotne onome što se deklarativno promovira. Primjerice, stalno slušamo kako radnici moraju biti fleksibilni i mobilni, da nitko više ne treba računati da će provesti radni vijek u istoj tvrtki ili se vezati uz jedno mjesto. S druge strane, postojeće stambeno kreditiranje kakvo su nudile i kakvo nude banke u Hrvatskoj počiva na koncepciji stalnog radnog mjesta i doživotnog vezanja uz jednom kupljenu nekretninu. Tako primjerice, trenutno imamo 40% dugoročnih plasmana vezanih uz CHF. Radi ekstremnog porasta glavnice, ljudi koji imaju ove stambene kredite uopće ne mogu slobodno raspolagati svojom imovinom. Ne mogu je prodati i otići u potragu za boljim, ili bilo kakvim, poslom negdje drugdje. Potom, imate raznorazne naknade koje su tolike da prebicanje kredita iz jedne banke u drugu nikada ne može biti isplativo. Gdje su tu tržišni odnosi i konkurencija? Na kraju, neregulacija pod motom neintervencije u tržište omogućava da banke posluju s velikom kamatom i gotovo nikakvim rizikom. Banka u klijentu ne vidi ugovornog partnera, nego slavinu koju može odvrtati po volji. Danas tko ostane bez posla, ne dobije besplatni moratorij, već povišenje kamate jer su mu prihodovi neredoviti.

Smatram stoga da je komisija za reviziju duga jedna od mogućnosti, no ne i jedina. Potrebno je voditi borbu oko svake mjere i svake izmjene zakona. Isto kao i u slučaju pitanja očuvanja javnog prostora, obrazovanja itd. Posebno sada kad se pod krinkom "usklađivanja s EU" zaobilazi javna rasprava i umjesto relevantnih informacija plasiraju medijski spinovi. Spomenula sam to da je na Islandu u kontekstu sloma bankarskog sustava postojala okolnost da većina platnog prometa nije išla preko banaka. Za razliku od Islanda, kod nas je situacija sasvim drugačija, jer se 2002. godine zakonski omogućilo da se većina platnog prometa prenese s dotadašnjeg ZAP-a, današnje FINA-e, na banke. Između osvještavanja problema putem kritike neoliberalizma s jedne strane te kolapsa i uličnih prosvjeda s druge strane, nalazi se golem prostor mogućnosti djelovanja. Iznimno je važno pratiti što se događa na razini zakona i regulacije, jer ne smijemo zaboraviti da upravo država putem zakona sankcionira jedne kreditore kao legalne i legitimne, a druge kao nelegalne i kriminalce. Jedni dug naplaćuju putem ovršnog zakona, a drugi putem fizičke sile.

Stalno slušamo kako radnici moraju biti fleksibilni i mobilni, da nitko više ne treba računati da će provesti radni vijek u istoj tvrtki ili se vezati uz jedno mjesto. S druge strane, postojeće stambeno kreditiranje kakvo su nudile i kakvo nude banke u Hrvatskoj počiva na koncepciji stalnog radnog mjesta i doživotnog vezanja uz jednom kupljenu nekretninu.

REVIZIJA DUGA

Treba li Hrvatska tražiti reviziju duga?

— **Vladimir Cvijanović:** Prvo se moramo upitati koliki je naš dug i tko nas je i u kojem iznosu kreditirao. Tek onda dolazi ovo Vaše pitanje na red. Hoću, naime, reći da mi doista nemamo transparentnu statistiku javnog duga, a niti ažurnu – zadnji podaci o javnom dugu s weba Ministarstva financija datiraju od prije dvije godine. Hrvatska narodna banka je nešto ažurnija, no novih podataka nema u javnoj sferi. Ima ih HNB, no iz nekog razloga ih ne daje javnosti na uvid. Moramo se izboriti za javni interes objavljivanja takvih informacija, Sabor bi to trebao tražiti od HNB-a. Ionako većina našeg javnog duga predstavlja unutarnji dug. Dakle reviziju bismo trebali tražiti mi, kao narod, od hrvatske države.

PROGLAŠENJE BANKROTA

Mislite li da bi se bankrot u tom smislu u Hrvatskoj pokazao tragičnim ishodom? Eric Toussaint tvrdi kako nam "brojni slučajevi pokazuju da obustava plaćanja duga nije tragedija, već da je riječ o manje-više normalnoj situaciji u životu kapitalističkog društva".

— **Petra Rodik:** Ono što se dogodilo na Islandu bio je bankrot banaka, a ne države. Islandski ekonomist Olafur Margeirsson upozorava da je ključni razlog zašto nije došlo do potpune nelikvidnosti na razini države bio taj što na Islandu većina platnog prometa nije išla preko banaka. Obustavu plaćanja duga ili dijela duga treba konceptualno razlikovati od pojma bankrota. Dapače, mislim da bi bilo potpuno neodgovorno čekati da se dogodi potpuni kolaps i bankrot, da bi se otvorila diskusija o legitimnosti i legalnosti duga. Mislim da je bolje ući u strukturu duga, kao što je to učinjeno u Ekvadoru, putem komisije u kojoj je sudjelovao Toussaint, nego dočekati kolaps i tek potom oformiti komisiju koja će istražiti uzroke kolapsa, kao što se dogodilo na Islandu. Otpis duga, ili dijela duga, nije ništa neobično. Kako ističe Graeber, fundamentalna pretpostavka bilo kojeg kreditiranja jest da postoji određeni rizik vjerovnika da se neće moći naplatiti. Ukoliko imamo sustav u kojemu je zajmodavac osiguran da će kad-tad i po svaku cijenu moći naplatiti dug, tada vjerovnika ništa ne priječi da daje zajam kakav hoće, kome hoće i da računa na to da će onaj komu je potreban novac odmah uzeti zajam pod bilo kakvim uvjetima. Kada je u pitanju kreditiranje građana, postoji institut osobnog bankrota (koji, usput rečeno, u Hrvatskoj nemamo), koji za banku znači da neće moći naplatiti dio duga ukoliko dužnik bankrotira. To motivira banku da u situacijama problema s otplatom s dužnikom pregovara, jer unaprijed ne računa s tim da će moći naplatiti sve. Kada je u pitanju zaduženje države, imamo bazično istu situaciju. Ako krećemo od pretpostavke da država ne može bankrotirati, naravno da će doći do groteskne akumulacije novih zaduženja pod sve gorim uvjetima, i kad-tad do bankrota.

— **Vladimir Cvijanović:** Mislim da za sada u Hrvatskoj nema bojazni od defaulta. Sam po sebi on ne mora biti tragičan, već i vrlo pozitivan, što nam sugerira primjer Argentine, koja se našla u krizi od 1999.-2002. te odlučila proglasiti default odnosno moratorij na plaćanje dijela

Plašenje padom kreditnog rejtinga je politička igra odnosno izgovor za internu devalvaciju koja se sve grublje provodi bez analize dugoročnog učinka

Banka u klijentu ne vidi ugovornog partnera, nego slavinu koju može odvrtati po volji. Danas tko ostane bez posla, ne dobije besplatni moratorij, već povišenje kamate jer su mu prihodi neredoviti

svojeg vanjskog duga. Od tada je ta zemlja ostvarivala značajne stope ekonomskog rasta te se nastavila razvijati. Međutim ključno je pitanje što bi vlast učinila u takvom slučaju. Niti tako velika zemlja kao što je Argentina nije mogla u konačnici izbjeći plaćanje dugova Međunarodnom monetarnom fondu, iako je odoljela njegovoj kondicionalnosti. Naša Vlada je, u situaciji konstantnih proračunskih deficita te pada ekonomske aktivnosti izuzetno ranjiva na kretanja kapitala i ne vidim načina da bi se mogla oduprijeti diktatu finansijskih tržišta i MMF-a. U tom slučaju bi to doista i bio tragično s obzirom na već notornu socijalnu neosjetljivost MMF-a.

DOGMA O REJTINGU

Što mislite o konstantnom plašenju građana barbarogom "pada kreditnog rejtinga"? Koliko je uopće značajna uloga agencija poput Fitcha, koja je nedavno uz zbornsko odobravanje hrvatskih medija ocijenila hrvatski kreditni rejting stabilnim?

— **Vladimir Cvijanović:** Kao što sam naglasio, teško si mogu predočiti scenarij u kojem je daljnje narušavanje ekonomskih izgleda ili pak default nešto pozitivno za ovu zemlju. Ali ovo o čemu pričate je prije svega jedna politička igra odnosno izgovor za internu devalvaciju koja se sve grublje provodi bez analize dugoročnog učinka – neminovno lošeg – za društvo u cjelini.

To jedna od tri velike rejting agencije koja ima veliku moć u globalnom ekonomskom sustavu, izvještavale one istinito ili ne. S obzirom na depresiju koja vlada u Hrvatskoj te našu ovisnost o stranom kapitalu rejting agencije signaliziraju investitorima kako da se ponašaju. A budući da nismo niti energetski nezavisni, niti što se tiče hrane, to znači da bi nam, slikovito rečeno, netko ugasio svjetlo i ostavio nas gladne u mraku. Ta moć je opipljiva, ali nemojmo smetnuti s uma da je ovakav društveno-ekonomski sustav kakav imamo u Hrvatskoj neodrživ.

Mislite li da će tako nešto samo otvoriti put novom zaduživanju kod MMF-a?

— **Vladimir Cvijanović:** Pa zna se kome se moramo obratiti kada zaškripi. To je tako kada nemamo niti monetarni niti fiskalni suverenitet.

— **Petra Rodik:** To da se jednoj privatnoj agenciji, bio to Fitch ili netko drugi, daje tolika moć da utječu na sudbine čitavih država po meni je problematično iz temelja. Razumljivo je da su procjene rizika informacija koja vam je potrebna ako ste ulagač. No treba li doista dopustiti da ove procjene kreiraju sudbine čitavih država i ograničavaju autonomiju njihovih gospodarskih politika? Posebno u konkretnom slučaju Hrvatske, gdje je zarada na kamata tolika? Hrvatska danas ima kamatni spread veći i od svjetskog i od europskog prosjeka, veći čak i od spreada u svim susjednim zemljama. Mislim da dok god je zarada na kamata tolika, ne treba plašiti građane padom kreditnog rejtinga, nego natjerati banke da taj pad, ako i kada do njega dođe, amortiziraju iz svoje zarade. Ovako se na račun zarade od kamata stvara dodatna nelikvidnost na svim razinama, problem se produbljuje, kreditni rejting prije ili kasnije pada, a onda se zahtijeva da se problem riješi štednjom.

Foto: Blanka Rodik

MJERE ŠTEDNJE

Što mislite o pozivima na oštre mjere štednje? Naime, sve je jača opozicija ovakvom modelu, kojem se neki stručnjaci ionako oduvijek oštro protive?

— **Petra Rodik:** Da, mnogi upozoravaju da taj model ne funkcionira, posebno u kombinaciji s visokom razinom nezaposlenosti i nelikvidnosti. Ne vidim kako bi mjere štednje usmjerene prema zakidanju već siromašnih riješile problem koji je zapravo problem u distribuciji dohotka. Živimo u zemlji 200 bogatih obitelji, koja je kako čitamo iz nedavnog Allianzovog izvješća, po finansijskoj imovini po glavi stanovnika komparativno dobrostojeća, dok smo s druge strane prema rezultatima istraživanja koje je proveo Državni zavod za statistiku temeljem EU-SILC metodologije, od 27 europskih zemalja, na petom mjestu po stopi siromaštva.

— **Vladimir Cvijanović:** Mjere štednje inače u recesiji, a kamoli depresiji, gotovo nikada nemaju smisla. Jedini je izuzetak ako time uspijete, ali u vrlo kratkom roku, vratiti povjerenje investitora. Keynesijansko je načelo da u fazi ekspanzije trebate stvarati proračunski suficit, a u fazi recesije pojačano trošiti pa i otići u deficit ne biste li podigli ekonomiju na noge. Tu mudrost empirijski još nismo opovrgnuli, ali ona odolijeva i teoretskim testovima. Međutim u situaciji opće finansijske krize finansijska tržišta imaju primat ne samo nad realnim sektorom, već uzurpiraju i demokratske procedure.

Mjere štednje jedne države u recesiji ne mijenjaju samo jednokratno iznos nekog državnog transfera, plaću nekog zaposlenika i sl., već one ostavljaju trajni trag u vidu promijenjenih sektorskih javnih politika (prema obrazovanju, zdravstvu, socijalno ugroženom dijelu populacije itd.). Osim toga, ono što danas "uštedite" na izdacima za socijalnu zaštitu sutra će vam se kao bumerang vratiti u vidu nekog društvenog problema koji ima vrlo jasan monetarni iskaz. Ako je rast BDP-a ono čemu se teži, onda se on ne može ostvariti rezanjem državnih izdataka, već upravo suprotno, njihovim povećanjem.

Nitko razuman ne sumnja da je iz državnog proračuna RH, barem do sada, curilo na sve strane, da ne govorim o prijedlozima oko distribucije proračunskih sredstava. Takvo stanje nesumnjivo treba dovesti u red. Međutim, u situaciji prijevremenog oproštaja od aktivne monetarne politike te poslovnih banaka u državnom vlasništvu teško možemo govoriti o tome da je država iskoristila sve mogućnosti koje joj stoje na raspolaganju. Argumenti koje zagovornici razvojne ekonomske politike navode upravo se tiču tih mogućnosti. Međutim, one se ne spominju među trenutnim obnašateljima vlasti u državi. ■

Duga tradicija otpisa duga

Opći otpis duga, primjerice u Mezopotamiji i Egiptu od 3000. do 1000. p.n.e., opetovano se pojavljuje tijekom prošlosti. Moramo probiti dimnu zavjesu zajmodavaca i ponovno utvrditi povijesnu istinu

Éric Toussaint

HAMURABI, KRALJ BABILONA, I OTPIS DUGA

Hamurabijev zakonik nalazi se u muzeju Louvre, u Parizu. Izraz "zakonik" ("kodeks", u eng. originalu – "code", *The Hammurabi Code*, op. prev.) je neprimjeren, jer nam je Hamurabi njime zapravo ostavio skup pravila i prosudbi o odnosima javnih vlasti i podanika. Hamurabijeva četrdesetdvostrana vladavina kao "kralja" Babilona (smještena u današnjem Iraku), započela je 1792. p.n.e. Većina povijesnih knjiga ne spominje da je, poput drugih vladara grada-države Mezopotamije, Hamurabi proglasio službeni otpis podaničkih dugova prema državi, visokim dužnosnicima i dostojanstvenicima. Vjeruje se da takozvani Hamurabijev zakonik potječe iz 1762. p.n.e. Njegov epilog objavljuje kako "moćni ne smiju ugnjetavati slabe; zakon mora štititi udovice i siročad (...) kako bi se donijela pravda potlačenima". Pomoću mnogih drevnih dokumenata, dešifriranih s klinastog pisma, povjesničari su bez ikakve sumnje ustanovili da su se tijekom Hamurabijeve vladavine dogodila četiri opća otpisa – 1792., 1780., 1771. i 1762. p.n.e.

U Hamurabijevo vrijeme, ekonomski, politički i društveni život bio je organiziran oko Hrama i Palače. Te dvije usko isprepletene institucije, sa svojim brojnim obrtnicima, radnicima, i naravno, pisarima, činile su aparat Države, ne previše drukčiji od današnjih vlada. Hram i Palača osiguravale su svojim uposlenicima hranu i smještaj: tako da su dobivali porcije dostatne za dva puna obroka dnevno. Seljaštvu se pribavilo zemlju (koju su unajmljivali), alate, tegleće životinje, stoku, i vodu za navodnjavanje, kako bi uzgajali hranu za radnike i dostojanstvenike. Seljaci su tako proizvodili ječam (svoju osnovnu žitaricu), ulje, voće i povrće, dio čega su, nakon žetve, morali platiti Državi u renti. Uz zemlju koju su kultivirali za potrebe Palače i Hrama, seljaci su posjedovali i vlastitu zemlju, dom, stoku, i alate. Kada bi žetva bila slaba, nagomilavali su dugove. Zaduživanju su se također izlagali uzimanjem zajmova, koje bi im privatno odobravali visoko rangirani službenici i dostojanstvenici željni bogatstva i zaposjedanja seljačke imovine u slučaju neplaćanja. Kada seljaci nisu bili u stanju otplatiti svoje dugove, mogli su biti svedeni i na položaj kmeta ili roba;

zaduženost je još mogla dovesti i do toga da članovi njihovih obitelji postanu robovi. Kako bi osigurale društveni mir i stabilnost, a osobito kako bi spriječile pogoršavanje životnih uvjeta seljaka, vlasti su periodično otpisivale sve dugove [1] i obnavljale seljačka prava.

OPĆI OTPISI DUGA U MEZOPOTAMIJI PREKO

1000 GODINA Proglašavanja općeg otpisa duga počela su puno prije Hamurabijeve vladavine i nastavila se nakon nje. Postoje dokazi o otpisu duga iz grada Lagaša (država Sumer) koji sežu i do 2400. p.n.e., šest stoljeća prije Hamurabijeve vladavine. Najrecentniji primjer datira iz Nuzija, 1400. p.n.e. Sveukupno gledajući, povjesničari su sa sigurnošću utvrdili kako se tridesetak općih otpisa duga dogodilo u Mezopotamiji od 2400. do 1400. p.n.e. Michael Hudson [2] je u pravu kada tvrdi da je opći otpis duga bila jedna od osnovnih karakteristika društava brončanog doba u Mezopotamiji. Štoviše, postoje razni mezopotamski izrazi za te otpise, koji su omogućavali da se "krene ispočetka": *amargi* u Lagašu (država Sumer), *nig-sisa* u Uru, *andurarum* u Ašuru, *misharum* u Babilonu, *shudutu* u Nuziju.

Takvi proglasi otpisa duga, bili su prigoda za velika slavlja, najčešće tijekom godišnjih proslava Proljeća. Tradicija uništavanja ploča na kojima su dugovi bili zapisani, uvedena je u vrijeme vladavine dinastije Hamurabijeve obitelji – javne vlasti vodile su preciznu evidenciju dugova na pločama koje su se čuvale u Hramu. Kada je 1749. p.n.e., nakon četrdesetdvostrana vladavine, Hamurabi umro, njegov je nasljednik Samsuiluna otpisao sva dugovanja prema Državi, naredivši uništavanje svih ploča, osim onih koje su se odnosile na trgovačke dugove.

Opći otpis duga kojega je proglasio Ami-sadukva (Ammisaduga), posljednji vladar Hamurabijeve dinastije koji je na prijestolje stigao 1646. p.n.e., bio je iznimno detaljan, u jasnoj namjeri sprečavanja zajmodavaca da se okoriste rupama u zakonu. Dekret o otpisu određivao je da službeni zajmodavci i poreznici moraju kompenzirati seljake koje su izvlastili i povratiti im imovinu, pod prijetnjom smrću. U slučajevima kada bi zajmodavac oduzeo predmet u nečijem vlasništvu koristeći pritisak, ukoliko ga ne bi vratio i/ili nadoknadio njegovu punu vrijednost, bio bi usmrćen.

Nakon donošenja ovoga dekreta, osnovana su povjerenstva kako bi izvršila reviziju svih ugovora o nekretninama i poništila one koji su bili obuhvaćeni uvjetima proglašenja o otpisu duga, s namjerom povratka u prethodno stanje, *statu quo ante*. Donošenje ovoga dekreta omogućeno je time što su opljačkani seljaci uglavnom još uvijek radili na istoj zemlji, iako je ona bila u vlasništvu zajmodavca. Na taj način, ukidanjem ugovorâ i primoravanjem zajmodavaca da nadoknade štetu svojim žrtvama, javne vlasti su obnovile seljačka prava. Nešto više od dva stoljeća kasnije, situacija će se promijeniti nagore.

GRANICE OTPISA DUGA Tijekom brončanog doba, u Mezopotamiji su, za razliku od drugih tipova robova, poput onih zarobljenih u ratu, dužnički robovi puštani na slobodu. Unatoč tomu, ne bismo smjeli gledati na ovakav otpis duga kao da se radi o obliku društvene emancipacije. Bio je to tek način obnavljanja prethodnog društvenog poretka, koji je bio prepun različitih oblika ugnjetavanja. Bez želje da uljepšavamo ustroj ovih društava otprije 3000 do 4000 godina, treba ipak primijetiti da su njihovi vladari težili održavanju društvene kohezije, sprečavajući ustrojstvo velikih privatnih područja, i poduzeli mjere kako bi se pobrinuli da seljaci uživaju izravan pristup zemlji. Ograničili su porast nejednakosti, istovremeno nadgledajući razvoj i održavanje sustavâ za navodnjavanje. Michael Hudson još inzistira i na tome da je svaka odluka o objavi rata usvojena na općem zboru

U današnje vrijeme, otplata duga postala je tabu-tema. Državni poglavari i predsjednici vlada, centralne banke, MMF i masovni mediji, predstavljaju je kao neizbježnu, neupitnu, i obaveznu

podanika – “kralj” nije imao moć samostalnog donošenja takvih odluka.

Čini se kako Mezopotamci iz brončanog doba nisu vjerovali u božje stvaranje kao objašnjenje života na Zemlji. Vladao je, suočen s kaosom, preuredio svijet kako bi uspostavio prirodan red i pravdu.

U periodu nakon 1400. p.n.e. nije pronađeno daljnjih ukaza o otpisu duga; nejednakost se pojačala i porasla. Zemlju su preuzeli veliki privatni zemljoposjednici, a dužničko ropstvo postalo je uobičajeno. Velik dio stanovništva selio se sjeverozapadno, prema Kanaanu, uz upade u Egipat, što je ljutilo faraone.

Stoljeća koja će uslijediti poznata su povjesničarima koji se bave Mezopotamijom kao “mračna vremena”, zbog oskudice pisanih zapisa iz toga vremena. Međutim, postoje dokazi o nasilnim društvenim borbama između zajmodavaca i dužnika.

EGIPAT: KAMEN IZ ROSETTE POTVRĐUJE TRADICIJU OTPISA DUGA Kamen iz Rosette, kojega je odnijela Napoleonova vojska 1799. tijekom njegova ratnog pohoda u Egiptu, dešifrirao je 1822. Jean-François Champollion. Danas se nalazi u Britanskom muzeju u Londonu. Njegovo prevođenje omogućeno je time što Kamen donosi isti tekst na tri jezika: drevnom egipatskom, demotskom egipatskom, i grčkom iz doba Aleksandra Velikog.

Tekst Kamena iz Rosette potvrđuje kako je tradicija otpisa duga zadržana kod egipatskih faraona od 8. st. p.n.e., prije nego li je Aleksandar Veliki pokorio zemlju u 4. st. p.n.e., a prenosi kako je faraon Ptolemej V. 196. p.n.e. otpisao sve dugove egipatskog naroda, i šire, prema Prijestolju.

Unatoč velikim razlikama između društava faraonskog Egipta i Mezopotamije brončanog doba, postoje dokazi kako su oba održavala tradiciju proglašenja amnestije prije općeg otpisa duga. Ramzes IV. (1153.-1146. p.n.e.) objavio je da se oni koji su pobjegli iz zemlje mogu vratiti, a one već zatvorene treba pustiti na slobodu. Njegov otac, Ramzes III. (1184.-1153. p.n.e.) postupio je na isti način. Valja primijetiti kako se ne čini da je u drugom tisućljeću prije nove ere u Egiptu bilo dužničkog ropstva: svi robovi bili su ratni plijen. Proklamacije Ramzesa III. i Ramzesa IV. odnosile su se na poništenje

zaostataka na poreze dugovane faraonu, oslobađanje političkih zatvorenika i mogućnost povratka izgnanika svojim kućama.

Tek u 8. st. p.n.e. u Egiptu susrećemo proglose otpisa duga i oslobađanja dužničkih robova. Takav proglas donio je faraon Bocchoris (717.-711. p.n.e.).

Jedan od osnovnih faraonovih motiva za otpis duga bila je težnja da ima na raspolaganju seljaštvo koje može proizvesti dovoljno hrane, i dići se na oružje u vojnim pohodima. Zbog navedenih dvaju razloga, bilo je važno onemogućiti izvlaštenje seljaka od strane zajmodavaca.

U susjednoj Asiriji, carevi su u prvom tisućljeću prije nove ere također usvojili tradiciju otpisa duga, kao i vladari Jeruzalema u 5. st. p.n.e.: 432. p.n.e. Nehemija je, nesumnjivo pod utjecajem stare mezopotamske tradicije, proglasio otpis duga svim Židovima koji su dugovali novac svojim bogatim sunarodnjacima. Ovo se događalo u isto vrijeme kada je nastajala Tora. Tradicija općeg otpisa duga integralni je dio židovske religije i ranih kršćanskih tekstova, preko Levitskog zakonika, koji proglašava obvezu otpisa duga svakih sedam godina i svakog jubileja, tj., svakih pedeset godina.

ZAKLJUČAK U današnje vrijeme, otplata duga postala je tabu-tema. Državni poglavari i predsjednici vlada, centralne banke, MMF i masovni mediji, predstavljaju je kao neizbježnu, neupitnu, i obavezu. Građani se moraju pomiriti s vraćanjem duga. Jedina diskusija koju je moguće voditi, fokusira se oko pitanja raspodjele tereta žrtve koju je potrebno učiniti u svrhu oslobodenja dovoljno proračunskih sredstava za zadovoljenje obveza zadužene zemlje. Vlade koje su se zaduživale izabrane su demokratski, tako glasi argumentacija – prema tome, njihova su djela legitimna. Dug se mora vratiti.

Moramo probiti dimnu zavjesu zajmodavaca i ponovno utvrditi povijesnu istinu. Opći otpisi duga opetovano su proglašavani tijekom prošlosti. Ovi otpisi odgovaraju različitim kontekstima. U navedenim slučajevima, do proglašenja općeg otpisa duga dolazilo bi na inicijativu vladarâ, zaduženih za održavanje društvenoga mira. U nekim slučajevima, otpisi su bili rezultat eskalacije društvenih borbi uslijed ekonomskih kriza i porasta nejednakosti. Tako je bilo u slučaju Stare Grčke i Rima. Možemo zamisliti i drukčije scenarije, poput otpisa duga

kojega proglašavaju zadužene zemlje, odlučne u poduzimanju unilateralnog suverenog čina, kao i otpis duga kojega pobjednička zemlja priznaje poraženoj i/ili njezinim saveznicama. Oko jedne stvari nema dvojbe: povijesno gledajući, dug je uvijek igrao važnu ulogu u društvenim i političkim previranjima. ■

S engleskog preveo Martin Beroš
Preuzeto sa www.cadtm.org

Bilješke:

- 1 Dugovi među trgovcima nisu bili obuhvaćeni ovim otpisima.
- 2 Ovaj članak uglavnom se temelji na povijesnoj sintezi koju je predstavio Michael Hudson, doktor ekonomije, u svojim nekoliko fascinantnih članaka i knjiga, uključujući: *The Lost Tradition of Biblical Debt Cancellations*, 1993.; *The Archeology of Money*, 2004. Michael Hudson član je multidisciplinarnog znanstvenog tima (ISCANEE, International Scholars' Conference on Ancient Near Eastern Economies) sastavljenog od više filologa, arheologa, povjesničara i ekonomista koji se bave drevnim društvima i gospodarstvima Bliskog Istoka. Rezultate njihovih istraživanja objavilo je Sveučilište Harvard. Michael Hudson ovom radu pristupa kao produžetku istraživanja koje je izvršio Karl Polanyi. Također, autor nudi analizu trenutne krize. Vidi na primjer *The Road to Debt Deflation, Debt, Peonage, and Neoliberalism*, veljača 2012. Među radovima drugih autora koji su, od početka ekonomske i financijske krize 2007.-2008. pisali o dugoj tradiciji otpisa duga: David Graeber, *Debt: The First 5000 Years*, Melvillehouse, New York, 2011., 542 stranice.

Može li dug upaliti iskru revolucije?

Autor knjige *Debt – The first 5000 years* tvrdi da se većina revolucija, pobuna i ustanaka u svjetskoj povijesti odnosila, barem do izvjesnog stupnja, spram duga, od ustanaka koji su stvorili grčke demokracije do recentnog pokreta Occupy Wall Street

David Graeber

I dejom o “99 posto” postiglo se ono što nikome u Sjedinjenim Državama nije uspjelo još od Velike depresije: oživjeti ideju o društvenoj klasi kao političkom pitanju. Omogućila je to suptilna promjena same prirode klasne moći u ovoj zemlji, koja, po mome shvaćanju, uglavnom ima veze s dugom.

Kao član tima koji je osmislio slogan “Mi smo 99 posto”, mogu potvrditi kako na umu nismo imali nejednakost pa ni samo klasu, već specifično klasnu moć. Danas je jasno da su onaj 1 posto – vjerovnici: oni koji uspješno pretvaraju svoje bogatstvo u politički utjecaj i obratno. Imperativ nadređen državnoj politici jest da se učini što god je potrebno, iskoristi sva raspoloživa sredstva – fiskalna, monetarna, politička, čak i vojna – kako bi se zaustavilo padanje cijena dionica. Čini se kao da najmoćnije carstvo na Zemlji postoji ponajprije kako bi jamčilo strujanje bogatstva u ruke sitnog dijela stanovništva koji drži financijsku imovinu. Ovako se sve veći dio tog bogatstva može vraćati natrag u ono što je američka politika efektivno postala – sistem legaliziranog mita.

DUŽNIČKE IZBJEGLICE Kada smo u kolovozu 2011. organizirali okupaciju Wall Streeta, uistinu nismo imali pojma hoće li se netko uopće pojaviti. No, ubrzo smo primijetili obrazac. Na ovaj ili onaj način, velika većina Okupatora izbjeglice su američkog dužničkog sustava. Time se isprva podrazumijevalo studentski dug: tipična pritužba glasila je: “Radio sam naporno i igrao po pravilima, a sada ne uspijevam pronaći posao kako bih otplatio studentske zajmove – u isto vrijeme, financijski kriminalci koji su uništili ekonomiju su se izvukli”.

Ono što toliko zadivljuje nije činjenica da se kamp počeo ispunjavati velikim brojem dužničkih izbjeglica, već koliko je njihov apel odjeknuo diljem političkoga spektra. U šezdesetima ili ranim osamdesetima, muke fakultetskog diplomca koji žonglira kreditima nisu bile nešto od čega bi zatitrala srca tranzitnih ili sanitarnih radnika. No Occupy je primio toplinu i solidarnost od strane organizirane radne snage. Nešto se očito promijenilo. Počeli smo se promatrati kao članovi iste zadužene klase.

Ovo ne bi bilo moguće bez niza promjena u samoj prirodi američkog kapitalizma. Već desetljećima slušamo o

“financijalizaciji kapitalizma”. Međutim, ona se uvijek predstavlja kao apstraktni proces, skoro poput magije, u kojem Wall Street više nema potrebu izvlačenja većine svojega profita iz plodova trgovine ili industrije, budući da je pronašao metodu proizvodnje bogatstva čistom spekulacijom.

U međuvremenu, financijska industrija aktivno nas odvraća od temeljitog proučavanja stvarnih društvenih odnosa na kojima je njezino bogatstvo utemeljeno. Ono što se događa na Wall Streetu predstavlja se kao prekomplikirano i napredno za obične ljude da shvate.

Bogati koriste dug ne bi li izvukli naše bogatstvo, u zemlji i u inozemstvu. Interno gledajući, radi se o pitanju manipulacije pravnom strukturom države u svrhu osiguravanja da sve veći broj ljudi zapadne u sve dublje dužništvo

OTPOR PROTIV DUGA Uspon OWS-a omogućio nam je da počnemo promatrati sustav kakav on jest: ogromni mehanizam izvlačenja dugom. Bogati koriste dug ne bi li izvukli naše bogatstvo, u zemlji i u inozemstvu. Interno gledajući, radi se o pitanju manipulacije pravnom strukturom države u svrhu osiguravanja da sve veći broj ljudi zapadne u sve dublje dužništvo. I dok ovo pišem, otprilike tri od četiri Amerikanca su pod nekom dužničkom obvezom, a nevjerovatnih jednoga od sedam progone utjerivači dugova. Nema načina da točno saznamo koliki je postotak dohotka prosječnog kućanstva trenutno izvlašten od strane industrije financijskih usluga u obliku plaćanja kamata, naknada ili globi. Statističke informacije koje su nam dostupne sugeriraju kako se radi o broju između 15 i 20 posto – naravno, ako izuzmete četvrtinu stanovništva koja je ili previše bogata ili previše siromašna da bi ikome išta bila dužna, ta brojka poprilično raste.

“Financijalizacija”, stoga, nije samo manipuliranje novcem. U konačnici, to je sposobnost manipuliranja državnom moći kako bi se izvukao dio tuđih prihoda. Drukčije rečeno, Wall Street i Washington postali su jedno. Financijalizacija, sekuritizacija i militarizacija različiti su aspekti istog procesa. A beskonačno umnažanje svjetlucah bankovnih ureda u gradovima širom Amerike – sterilnih trgovina koje ne prodaju ništa, dok naoružani zaštitari stoje u pripravnosti – samo je najneposredniji i organski simbol onoga u što smo se, kao zemlja, pretvorili.

Većina revolucija, pobuna i ustanaka u svjetskoj povijesti odnosila se, barem do izvjesnog stupnja, spram duga, od ustanaka koji su stvorili grčke demokracije do Američke revolucije – uostalom bilo kojeg anticolonijalnog ustanka. Možda stojimo na rubu jednoga sličnog trenutka. Ipak, povijest pokazuje da je okupiti dužnike u jedinstven pokret beskrajno teško; zaduženost po svojoj prirodi izolira, a upravo osjećaji tjeskobe i poniženja koje ona potiče čine je moćnim ideološkim alatom. No, povijest također otkriva da kad se takvi pokreti ipak formiraju, rezultati mogu biti eksplozivni.

Kakve su perspektive Occupyja ukoliko se razvije u konkretan pokret otpora dugu? Ukoliko se to dogodi, bitka neće biti izvojevana predlaganjem izmjena u politici. Snaga Occupyja uvijek je bila ona delegitimacije: apela dubokom dojmju, koji dijeli mnogo Amerikanaca, da je naša politička klasa toliko korumpirana da više nije u stanju riješiti probleme s kojima se suočavaju obični građani, a kamoli svijet. Stvaranje istinski demokratskog sustava može značiti samo ponovno započinjanje.

OTPIS DUGA KAO GLAVNI ZAHTEJ Financijski sustav u biti nije pretjerano drukčiji. Prvi korak jasno je postavljanje problema: naši trenutni ekonomski aranžmani jedva se mogu nazivati “kapitalizmom”, osim ukoliko se ne radi o nekom obliku mafijaškog kapitalizma utemeljenog na lihvarstvu, iznuđivanju i namještenim kockarskim igrama. Drugi korak je dopiranje do ljudi i objašnjavanje kako točno nelegitimitnost sustava podriva moralnu snagu koju dug još uvijek ima nad toliko Amerikanaca, na taj način postepeno uspijevajući postići povlačenje suglasnosti sa sustavom. Sve veći broj nas ovo već čini odbijajući platiti dugove, bilo zbog toga što smo na to prisiljeni ili što to biramo učiniti.

Čak i oni na vrhu privatno su sve više spremni priznati kako je trenutna situacija neodrživa. Do neke vrste otpisa duga, zasigurno će doći (poput one kakvu smo već vidjeli s *bailoutom* velikih banaka). Prava borba bit će oko toga kakav oblik će on preuzeti – prije svega, hoće li to biti krajnja mjera spašavanja sustava mafijaškog kapitalizma ili nastojanje da se jasno krene u drugom smjeru (možda preuzimajući štafetu islandskog oprosta zajmova više od četvrtine stanovništva). Otpis duga, naposljetku, ne pruža samo mogućnost gospodarskog oporavka, već i intelektualne i duhovne obnove. Čak i samo zamišljanjem takvih mogućnosti otvaramo vrata razumijevanju duga tek kao vrste obećanja koje dajemo jedni drugima te da je prava demokracija ona u kojoj svi prosudujemo o širim pitanjima. Kakva obećanja želimo dati kao društvo? Gledano u tom svjetlu, problem koji ekonomisti nazivaju “debt overhang” (“višak duga” – kada su razine duga previsoke da bi omogućile pristup kreditima čak i za mudre investicije) puno je dublji. Dug koji kolektivno držimo obvezuje nas da dajemo obećanja koja ne možemo ispuniti. Mi i dalje povećavamo stopu proizvodnje, razinu eksploatacije i stoga, kao neizbježnu posljedicu, brzinu ekološke devastacije, a nalazimo se na točki na kojoj su čak i trenutne razine očito neodržive – i sve to kako bi platili kamate klasi vjerovnika. U ovom trenutku, što bi moglo biti očitije bezumno?

Upravo zbog toga izuzetno je bitno organizirati pokret masovnog otpora. Naši čelnici već su odavno pokazali kako više nisu u stanju misliti unutar šireg konteksta. Tehno-kratsko prtljanje neće nas nikuda dovesti. Samo društveni pokret može promijeniti moralni i politički horizont mogućnosti – a ti horizonti očajnički se trebaju promijeniti.

Occupy je bio u pravu odoljevši iskušenju postavljanja konkretnih zahtjeva. No, kad bih ja danas morao formulirati zahtjev, bio bi to otpis duga, što je moguće ekstenzivniji, popraćen masovnim smanjenjem radnih sati – recimo na četvero-peterosatni radni dan ili zajamčen petomjesečni odmor. Ako vam se takav prijedlog čini pretjeranim, čak i nezamislivim, radi se samo o mjeri do koje su se naši horizonti suzili. Uostalom, prije samo pedeset godina mnogi ljudi pretpostavljali su kako ćemo do te točke već stići dosada. Samo slamanjem moći motorâ ekstrakcije možemo ponovno početi razmišljati na razini prikladnog vremenima. ■

S engleskog preveo Martin Beroš / objavljeno 24. rujna 2012. u *The Nation*

Temat uredio Srećko Horvat.

Ilustracije: Mario Udženija

OD MORNARICE BEZ MORA DO RUŠENJA ČETVRTOG ZIDA

REDATELJSKO OSUVREMENJIVANJE LITERESOVIH ELEMENATA NIJE BIO NAVLAČENJE NA PROKRUSTOVU POSTELJU, NEGO TEK POTRAGA – OVAJ PUT USPJEŠNA – ZA DODIRNIM TOČKAMA NAŠEG I JEDNOG PROŠLOG VREMENA

TRPIMIR MATASOVIĆ

Uz odabrane koncerte 42. Varaždinskih večeri, održanih od 21. rujna do 2. listopada 2012.

Austrija već gotovo čitavo stoljeće nema izlaza na more, a jednako dugo nema više ni *kralja i cara*. No, nekadašnja *k. und k.* monarhija i dalje brižno čuva svoje tradicije, pa se tako i članovi nekadašnje Dvorske kapele, današnji Bečki dječaci, pojavljuju u mornaričkim odorama. A taj odbljesak sjaja ocvalog imperija danas je prepoznatljivo *brendirana* turistička atrakcija i jednako atraktivan izvorni proizvod. U tom izvoznom procesu Bečki su dječaci svojom nazočnošću uzveličali i svečano otvorenje 42. Varaždinskih baroknih večeri. Njima su se pridružili i odrasli pjevači iz zbora *Corus Viennensis*, sastavljenog od bivših članova Bečkih dječaka, a bio je tu i bečki *Bach Consort* – svi zajedno okupljeni pod dirigentskim vodstvom talijansko-poljsko-argentinskog, a na više načina i austrijskog dirigenta Rubéna Dubrovskog.

Očekivanja su, naravno, bila velika. I nije da su ostala posve neispunjenima. Vojnička (mornarička?) disciplina uvelike je kompenzirala prepreke što ih postavlja nježna dječaka dob, pa su tako, primjerice, posebno oduševili solistički nastupi nekoliko članova zbora. U skladu s kolektivističkom tradicijom Bečkih dječaka, oni su ostali anonimnima. Izdvojivši se privremeno iz kolektiva, u njega su se ponovno utopili – kao što se i taj kolektiv utopio u činovničkoj interpretaciji dirigenta Dubrovskog. *Duranteov Magnificat u h-molu*, *Druga sonata* iz Muffatove zbirke *Armonico Tributo*, a pogotovo *Stabat Mater* Giovannija Battiste Pergolesija sve su samo ne jednolična djela. No, njihova je izvedba bila upravo takva. Sve je tu bilo uredno posloženo, unutar uglavnom visoko profesionalnih okvira i s relativno prihvatljivom količinom intonativne aproksimativnosti i u zboru i u orkestru. No, iz zadanog se okvira nije iskoračilo. Publika je tako dobila korektnu informaciju o odabranim djelima, a čula je i uživo Bečke dječake, što je bila dobrodošla prilika za dekonstrukciju marketinških mitova o tom ansamblu.

NAKON ČINOVNIKA - ČINOVNIK Varaždinske barokne večeri već tradicionalno koriste začudan, dvorodni pojam *zemlja partner*, a uz taj je pojam ove godine vezana Austrija. Tako su, nakon svečanog otvorenja, i svečani koncert u povodu petnaeste obljetnice osnivanja Varaždinske biskupije uzveličala dva austrijska ansambla – zbor *Domkantorei* iz Graza i ansambl *Musica Coeli* iz istoga grada. Oni su, pak, snage udružili s domaćinima iz zbora *Chorus Angelicus* varaždinske prvostolnice. Večer posvećena djelima Georga Friedricha Händela protekla je u sličnom jednoličnom tonu kao i ona prethodna, obilježena zapjevom Bečkih dječaka. Izredali su se tako i *Zadok The Priest*, i *Nisi Dominus*, i jedan orguljski koncert i monumentalni *Utrehtski Te Deum*. Publika

se pritom za koncert mogla pripremiti već i kod kuće, prelistavajući web-stranice engleskog izdanja Wikipedije, jer su joj upravo ti tekstovi, ne baš najsretnije prevedeni na hrvatski, ponudeni i u programskoj knjižici – uredno potpisani imenom, prezimenom i ponosno istaknutom doktorskom titulom autorice.

S pripremom ili bez nje, koncertna je večer bila simpatična u svom veselom amaterizmu, pri čemu je velik, ali možda nedovoljno usmjeren entuzijazam izvođača donekle neutraliziran još jednom činovničkom dirigentskom interpretacijom. Dirigent je ovaj put bio izvjesni Josef Doeller, glazbenik koji nam se zacijelo neće baš previše urezati u pamćenje, i za kojim nećemo osobito patiti ako ga više nikad ne ugledamo na koncertnom podiju – da je za pultom bio netko drugi, vjerojatno se moglo postići i puno više od jednog na kraju ipak suhoparnog koncerta.

SANAK BEZ DRIJEMEŽA Nije neobičajeno da okviru programa jednog izdanja Varaždinskih baroknih večeri jedno djelo bude izvedeno i više puta. Pomalo je, doduše, neočekivano kad se ponavljaju nerepertorna djela, poput koncerata Georga Muffata – a posve je neočekivano da se dvije izvedbe istog djela toliko razlikuju, da ih slušatelj niti ne percipira kao istu skladbu.

Upravo se to dogodilo na koncertu Varaždinskog komornog ansambla u varaždinskoj Franjevačkoj crkvi. Program je otvoren nimalo uspavanom izvedbom Muffatovog koncerta *Slatki sanak* – istog onog što ga je, samo tri večeri ranije, u varaždinskoj prvostolnici izveo bečki *Bach consort*. No, dok su se austrijski gosti prepustili drijemežu, prenijevši taj i takav ugođaj i na publiku, Varaždinski komorni orkestar, ovom prilikom pod vodstvom violončelista Krešimira Lazara, ponudio je živu izvedbu, koja, premda nije na povijesnim glazbalima, a možda i nije toliko temeljito *povijesno obavještena*, ipak jest daleko *autentičnije* muzikalna.

U ovaj put više nego dobrodošlom školskom primjeru nepotističkog sukoba interesa, zvijezda maratonske koncertne večeri Varaždinskog komornog orkestra, predvođenog Krešimirom Lazarom, bila je njegova supruga, sopranistica Ivana Lazar. I premda bi u gotovo svakoj drugoj prilici program sastavljen od triju ne baš kratkih Muffatovih koncerta grossa te triju još opsežnijih kantata i moteta Vivaldija, Scarlattija i Jommellija izmorio i publiku i izvođače, ovom prilikom publika je čak tražila još, a glazbenici su joj to i dali, dodavši i jednu Händelovu ariju. Ivana Lazar Varaždince je i njihove goste osvojila ne samo svojim briljantnim virtuozičkim odreda već i tehnički paklenski teškim skladbama, nego i iskonskom muzikalnošću, koja je odlično korespondirala, pa čak i nadahnjivala već u startu gotovo jednako nadahnutu glazbenike Varaždinskog komornog orkestra.

PRIVATNE STRASTI Jedan je drugi bračni par obilježio još jedan koncert. Riječ je o violinistu Adrianu Butterfieldu i flautistici

Rachel Brown, koji presudno oblikuju dušu – ako je uopće ima – ili barem duh ansambla London Handel Players. Uz njih i njihov ansambl nižu se blistave reference – on je tako, među ostalim, pomoćnik glazbenog ravnatelja Londonskog Händelova festivala, a ona “iskusna i omiljena profesorica i vrlo zabavni uvodničar u koncerte”. Uvodnika u koncert, međutim, ovom prilikom nije bilo, a bome nije bilo ni zabave. Članovi ansambla, doduše, jesu neupitni autoriteti za sve aspekte *povijesno obavještenog* izvodenja barokne glazbe; sve je u njihovom izvodenju besprijeekorno posloženo, a oni sâmi upravo zrače uvjerenošću u ispravnost odabranog izvedbenog puta i posvećenošću remek-djelima glazbe zreloga baroka. No, misli usmjerenih prema neizrecivom glazbenom onostranom, zaboravili su glazbom išta izreći. Jedan nosač zvuka flautistice Rachel Brown jest, doduše, naslovljen *Privatne strasti* – no, ako u glazbovanju nje i njenog supruga i ima ikakvih strasti, čini se da su se svojski potrudili te strasti zadržati u privatnoj sferi.

Dašak strastvenosti na tom koncertu stoga nije došao iz Engleske, nego iz Hrvatske. Naime, u dvjema se točkama programa ansamblu pridružila i violinistica Laura Vadjon. Ona jest, kao i njeni engleski kolege, i *povijesno obavještena* i uvjerenjena u svoju misiju zastupanja vrhunske barokne glazbe. No, ona je i iskonski muzikalna umjetnica, čije glazbene strasti nisu privatne, nego javne. Vadjon je stoga uspjela na bitno višu interpretativnu razinu podići obje izvedbe u kojima je sudjelovala – Bachova *Koncerta za dvije violine u d-molu*, te, napose, Vivaldijeva *Koncerta za violinu u D-duru*.

SUSRET UMJETNIKA I PUBLIKE Nije lako ocjenjivačkim sudovima, pa ni onom Varaždinskih baroknih večeri. Trebalo je tako i ove godine između brojnih dobrih, ili barem neloših sadržaja izabrati dobitnike prestižnih festivalskih nagrada. No rijetko se događa, kao što je to ove godine slučaj, da je pravorijek takav da će se s njime, vjerojatno bez ikakve ograde, složiti većina onih koji su tijekom tjedna i pol uživali u festivalskim zvucima, ali i slikama. Nagradu Jurica Murai podijelili su,

naime, sopranistica Ivana Lazar te izraelski ansambl Naya. Najprestižnija nagrada, koja nosi ime Ivana Lukačića, i dodjeljuje se za najviši izvođački domet, pripala je – posve zaslužno – španjolskom ansamblu *Le tendre amour*, za uprizorenje opere *Elementi* Antonija Literesa u varaždinskom HNK-u.

Rudimentarno poznavanje španjolskog jezika, svladano praćenjem španjolskih i latinoameričkih sapunica, sigurno je nedostavno za razumijevanje retorički zamršenog libreta anonimnoga pjesnika Calderonova doba. No, suvremeni su se španjolski glazbenici potrudili da to ne bude preprekom – s jedne strane, tu je glazba, koja, iako u podnaslovu djela označena kao “u talijanskom stilu”, ipak primarno odiše i danas prepoznatljivim španjolskim plesnim ritmovima. A tu je i najveći adut predstave – režija Adriána Schvarzsteina, koji je i sâm, kao glumac, sudjelovao u ovom uprizorenju.

Trebalo je, doduše, biti na oprezu čim se u popratnom tekstu pročitalo da je Schvarzstein “poznat po svojim kreativnim produkcijama u kojima se susreću umjetnici i publika”. Oprezniji posjetitelji smjestili su se na mjesta u gledalištu strateški udaljena od pozornice. Oni manje oprezni, među kojima i potpisnik ovih redaka, bili su protiv svoje volje ne samo izloženi elementu vode, nego i – srećom nakratko – izvučeni na pozornicu. Imaginarni *četvrti zid* pozornice ovdje je u velikom stilu srušen – na opće zadovoljstvo izvođača i većeg dijela publike, a sve kako bi barokna opera bila i doslovno približena slušatelju. Pritom su redateljske intervencije uvijek u službi interpretacije – ili barem reinterpretacije – dramskoga teksta, a osuvremenjivanje ovdje nije navlačenje na Prokrustovu postelju, nego tek potraga – ovaj put uspješna – za dodirnim točkama našeg i jednog prošlog vremena.

I sve se to odvijalo u uskovitlanom scenom i glazbenom kolopletu, u kojem su pjevačima – odreda i izvrsnim glumcima – zdušnu podršku davali glazbenici iznimno razigranoga ansambla, predvođenog čembalistom Estebanom Mazerom. Ukratko, nagrada Ivan Lukačić ove je godine otišla u prave ruke. ■

OZBILJNO DOBRA GLAZBA

ZANIMLJIV MARKETINŠKI EKSPERIMENT NA PODLOZI OZBILJNOG GLAZBENOG OSTVARENJA

KARLO RAFANELI

Death Grips, *No Love Deep Web*
(Self released / Epic, 2012.)

Nema nikakve sumnje da su Death Grips bend koji odlično utjelovljuje vrijeme u kojem živimo. U samo dvije godine, ovaj trio digao je popriličnu prašinu glazbom koju bi najlakše bilo opisati kao košmarnu. Međutim, njihova kombinacija žanrova unatoč oštini i agresiji ima dovoljno izvrnutih pop elemenata da izdrži težinu njihovog "bager pristupa". Njihova pop metoda se najčešće očituje u zaraznom rezanju refrena na slogove, što je ujedno i omiljeni alat suvremenog komercijalnog popa. No, u njihovoj izvedbi nema perolakov šarma jedne *Umbrelle* ili *Poker Facea*. Kad Death Grips rade refren, on je izrezan tako da funkcionira kao omča oko vrata MC Ridea. Repetitivnost njegovih riječi, kao i česta digitalna manipulacija izreznanih slogova, naglašavaju fizičku snagu glazbe, ali i mračnu, nihilističku prirodu tekstova. No, nije samo ova inverzija pop metode ono što čini bend suvremenim, jer se estetika Death Grips potpuno oslanja na povjerenje u ljudsku glupost, površnost i lakovjernost. Stefan Burnett, Zach Hill i Andy Morin apsolutni su majstori provokacije, a na ovom albumu su svoju kratku, ali eksplozivnu priču odveli najdalje dosad. Započnimo prvo s naslovnicom. Može li biti jeftinije provokacije od stavljanja penisa u erekciji na omot albuma – teško, no isto tako, ne može biti efikasnije. Pažnju su ekspresno privukli i premda će velik dio ljudi pričati o naslovnici, a ne o glazbi, misija je obavljena. Druga stvar je način na koji su objavili album, doslovno preko noći,

nakon što su samo kratko objavili da ga izdavač želi pomaknuti za neodređeni termin u 2013. Samo malo prije toga objavljena je slika Burnetta kako s dva uzdignuta srednja prsta stoji na rubu balkona visoke zgrade. Bez obzira da li se radi o autentičnom činu pobune ili samo dobrom reklamnom triku, Death Grips su postigli cilj, pažnja je privučena, njihova službena stranica (namjerno?) srušena, a bend je ekspresno optužio izdavača da stoji iz napada.

BESPLATNI ALBUMI No, iza svih ovih djetinjarija u biti se krije ozbiljno dobra glazba, koja može stajati sama za sebe i izdržati teret ovakvih vratolomija. Izvodeći ovakve stvari Death Grips šalju nekoliko poruka, prva i vrlo jednostavna bi se mogla svesti na "svi smo samo hrpa potpunih idiota, ne vrijedimo ništa i vjerujemo bilo što što nam se kaže", a druga se tiče diskografske industrije, bez obzira je li u pitanju dogovor s Epicom ili ne, rezultat je isti, prodaja albuma je značajno pala, diskografija je na izdisaju i besplatni albumi sve više postaju pravilo. Istina, Epic bi mogao za masne pare tužiti bend, no ovi ionako taj novac nemaju. Stoga, bolje je da se prilagode i prihvate njihovu igru, odnosno ideju suludog, ali i "progresivnog marketinga". Naravno, ne radi se o tome da će David pobijediti Golijata, jer će na jedne Death Gripse doći stotine Justina Beibera, koji će bez obzira na prodaju albuma i dalje igrati po pravilima diskografa i hraniti industriju, no poruka je svejedno poslana: Mi nismo vaše vlasništvo.

POPKULTURNA BUKA No, tu priča o potencijalnom antikorporativizmu potpuno završava. Death Grips nisu društveno

STEFAN BURNETT,
ZACH HILL I ANDY
MORIN APSOLUTNI
SU MAJSTORI
PROVOKACIJE, A NA
OVOM ALBUMU SU
SVOJU KRATKU, ALI
EKSPLOZIVNU PRIČU
ODVELI NAJDALJE
DOSAD

angažiran bend, zapravo mogli bi reći da su društveno ne-angažirani. Burnett kroz personu MC Ridea stvara modernog anti-junaka, odvrtno sebičnog i do srži pokvarenog gada, urbanog lešinara kojem nije stalo ni do koga i ni do čega, uključujući i njega samog. Okružujući ga kolažima hiperaktivne pop kulturalne buke, Morin i Hill daju mu prijeko potreban kontekst. Smješten u mahnuti i rastrzani audio kontekst, MC Ride postaje tragična žrtva vlastitih postupaka i hladnog užurbanog urbanog okruženja. *You live in hiding/ you're climbing the walls no privacy/ I'm trying to survive but I'm dying die with me/ blow out the lights take your life/ ride the falling sky with me/ falling inside of me/ its all suicide to me/ world of dogs*, kaže u *World of Dogs*. U svijetu Death Gripsa, nema ničeg osim brzine i prolaznosti, a taj princip doslovno i žive jer su između ostalog

izbacili tri albuma u 18 mjeseci. Čak i ako imate 15 godina, *No Love Deep Web* vam neće promijeniti život, no on na neki način jest vaš život. Ovdje nema ničeg, osim preživljavanja, patetike i bezrazložne brzine. Informacije jedu svoju djecu, a ritmovi Zachovih bubnjeva kao da odražavaju brzinu misli koje nam lete kroz mozak. Na kraju *No Love Deep Web* predstavlja, baš kao i bend sam, samo još jednu hiperbolu. On doista jest odraz zapadnog načina života, no u tome nema ništa previše smisljeno ili značajno. Sve je samo prolazna predstava i bend to jako dobro zna. Nigdje to nije bolje naznačeno nego u završnoj *Artificial Death in The West*, u kojoj preko usporenih rave sintesajzera MC Ride doslovno nariče, *There was a artificial death in the west /east/ all pyramids on deck shine/ wet hair on her neck breathe/ g-o-d she shoot pussy through your chest you die/ where you runnin now/ I'm barely there /I'm everywhere/ heavy thin air/ sahara / mascara smeared /end of an era.* ■

HRABRA HIPNOZA

SNOVITI PASAŽI ELEKTRONSKOG FREE JAZZA

KARLO RAFANELI

Flying Lotus, *Until the Quiet Comes*
(Warp, 2012.)

Steven Ellison nije bez razloga svoj četvrti album nazvao *Until the Quiet Comes*. Prethodnikom *Cosmogramma* uspješno je prenio nasljeđe praujne Alice Coltrane u novi milenij i usput kreirao uspješnu elektronsku varijantu free jazz. Flying Lotus posjeduje rijedak dar odstupanja od ritmičke rigidnosti elektronske glazbe: spojivši *sempladelični* utjecaj pokojnog hip hop producenta J Dille i složene jazz forme, Ellison je dobio mješavinu koja je ritmičkom kičmom apsolutno vjerna hip hop postulatima, odnosno dobošu kao centru zvučne slike, no ostalom nadogradnjom debelo zadire u neke posve druge sfere. Nakon *L.A.* i *Cosmmogramme*, dva produkcijski posve zasićena albuma, *Until the Quiet Comes* mudra je i dobrodošla

FLYING LOTUS
POSJEDUJE RIJEDAK
DAR Odstupanja od
RITMIČKE RIGIDNOSTI
ELEKTRONSKE
GLAZBE

promjena. U pitanju je ostvarenje koje doslovno funkcionira kao ritmička uspa-vanka, pozadinski album koji ne upada u monotoniju i na koncu predstavlja dosad najmekše Flying Lotus izdanje. Kombinacijom živog i programiranog, Ellison stvara ugodaj neuhvatljivog, snolikog i hipnotičkog, ovdje nema užurbanosti, pjesme se pretaču jedna u drugu poput oblaka.

Sklonost gusto osmišljenim skladbama do tri minute i dalje je jak adut, a vjerojatno i trajno obilježje Flying Lotus, kao uostalom i sposobnost da slavne vokalne goste poput Erykhe Badu i Thoma Yorkea posve apsorbira u svoj svijet. Na neki način Ellisonova glazba, a posebice na ovom albumu,

je antiteza suvremene "euforične" elektronike, on ne puca na isključivo fizičko niti opipljivo, a atmosfera mu je daleko važnija od pamtljivog refrena. *Until the Quiet Comes* možda nema kreativnu snagu prethodnika, no glazba je i dalje iznimno hrabra i gotovo posve hipnotička. U pitanju je smireno ostvarenje koje predstavlja svojevrsni štit od stvarnosti. Nisu, doduše svi zvukovi ovdje u službi spokoja, potkrade se pokoji užurbaniji ritam ili nemirna perkusija, a ponekad i gromoglasni sub-bass poput onog u finalu albuma nazvanom *Me Yestrday/ Corded*, no sve je to u službi dinamike albuma i izbjegavanje ulaska u teritorij pukog "zvučnog tepiha". ■

AKCIJA “TRAŽIM POSAO!” ILI ROD I RAD

U POVODU SEDAM AKCIJA O HRVATSKOM TRŽIŠTU RADA, ČIJI SU DOKUMENTI I ARTEFAKTI IZLOŽENI U OKVIRU IZLOŽBE TRAŽIM POSAO RIJEČKE VIZUALNE UMJETNICE MILIJANE BABIĆ, RIJEKA, MUZEJ MODERNE I SUVREMENE UMJETNOSTI, 13. RUJNA DO 7. LISTOPADA 2012.

SUZANA MARJANIĆ

Knjiga *Ukidanje rada i drugi eseji* (1986.) anarhističkoga kritičara društva Boba Blacka, djelomice i na tragu utopijskih zamisli Charlesa Fouriera, demonstrira način na koji se posao može kreativno modificirati u produktivnu igru gdje opća igra vodi veseloj erotizaciji života. Kako nam stanje neoliberalne hegemonije i slobodnoga protoka kapitala, ali ne i ljudi, pokazuje, davne Fourierove ideje nisu zaživjele, a kako stvari stoje s obzirom na globalnu nemogućnost (naravno, ne i otvorenu zabranu, što je lukava taktika neoliberalizma) promoviranja alternative tržišnoj ekonomiji zasigurno se ne tako skoro neće ozbiljiti ni Blackove vrlo ozbiljne ideje u ovim bespućima hrvatske neozbiljnosti u kojima se Vlada dramatično bavi donošenjem prijedloga kaznenoga zakona protiv vođenja ljubavi na javnom mjestu (kazna: 3000 do 5000 kuna ili zatvor do 30 dana) dok nam nekako istodobno, istoga tjedna, glavna medijska “javna kuća” u *Nedjeljom u 2* promovira patnje odbačenoga ali i zdravstveno upitnoga Sanadera. Da nešto ozbiljno ne štima u državi Hrvatskoj već dvadesetak godina pokazuje, među ostalim, i mračna slika domaćega tržišta rada, i to kao fotonegativ zaumne ekonomske politike. Tako je prema podacima Hrvatskog zavoda za zapošljavanje, smještenoga – nezaposlenima dobro poznato – u zagrebačkoj Zvonimirovoj, trenutno registrirano 312 787 nezaposlenih osoba, te kako tih dvadesetak godina gotovo svakodnevno prolazim tom ulicom, osjećam trajnu nelagodu pored tih velikih staklenih zidova HZZ-a na kojima je ovješeno niz papirnatih plahti s potražnicama za posao, i to uglavnom sezonskih ili pak zamjenskih varijanti radnih mjesta. Uglavnom, pred tim se zastrašujućim staklenim vratima (pred kojima se vrlo često nalaze i televizijske kamere kako bi patetično prenijele vijest o postocima nezaposlenih) nalaze pripadnici generacije 55+, na koju je nedavno Montažstroj upozorio u svom reality anti-showu u Lisinskom, kao i dvadesetogodišnjaci bez traženoga radnoga iskustva, i to kao utopljenici pred vratima tržišta rada bez radničkih prava. I dok je generacija kojoj pripadam pred strahotama i glupostima miloševićevskotudmanovskoga rata bježala uglavnom u London i Amsterdam (i sretno im nadalje iskreno bilo), generacija rođena u jeku toga istoga rata, danas, koliko mi je poznato, u potrazi za tržištem rada uglavnom odlazi u javorovu Kanadu s obzirom da kod nas diploma u većini slučajeva znači da je osoba nezaposlena.

HITAN OGLAS Polazeći od stanja krajnjeg očajja, situacije na trenutnom lijevom rubu pameti što se tiče tržišta rada našega društva riječka vizualna umjetnica Milijana Babić u razdoblju od 2011. do 2012. godine, odnosno u razdoblju od godine i pol, poduzima sedam umjetničkih akcija kojima vlastitim iskustvom dokumentira položaj radnika/ica na tržištu rada. Riječ je o sljedećim akcijama, pri čemu

neke svojim nazivima upućuju da je riječ o svojevrsnim nepoželjnim pa u nekim slučajevima i prezrenima zanimanjima: *Promocija glačala, Čišćenje, Prodavanje ruža, Distribucija reklamnog materijala, Konobarenje, Rad u trgovini i Čuvanje izložbe*. Tim je akcijama umjetnica otvorila područje umjetnosti području rada gdje je kao umjetnica u okviru umjetničke akcije mogućnosti zapošljavanja promovirala npr. glačala u trgovačkom centru, predano je čistila poslovne i stambene zgrade, dijelila reklamne letke u gradskim četvrtima, i pritom je otvoreno samu sebe tjelesno izložila kao radnu snagu. Dokumentacija je navedenih akcija rezultirala i izložbom u riječkom Muzeju moderne i suvremene umjetnosti. Pa, krenimo tragom tih izložbenih materijala – dokumenata i artefakata – o radu.

Početnu je stepenicu navedenih akcija, kao uostalom i u životu, činio oglas *Vizualna umjetnica hitno traži bilo kakav posao* koji je Milijana Babić u potrazi za poslom objavljivala u besplatnim riječkim oglašivačima. Navedeni je oglašivački konstativ poslodavcima uputio dvije vrlo bitne informacije: o tome da je riječ o vizualnoj umjetnici te da je stvar zaista hitna, što otvara i mogućnost manipulacija koje su se i očitovale u seksualnim i sumnjivim poslovnim ponudama. Nadalje, zanimljiv je podatak da naveden oglas pritom nije izazvao i zanimanje umjetničke struke. No, spomenuti je konstativ, da zadržimo teoriju govornih činova u teoriji rada, upućivao i na umjetnost kao područje rada. Pritom je sve postaje potrage za poslom umjetnica dokumentirala, uglavnom potajno, foto, audio ili pak video zapisima; tako je npr. potajno snimala telefonske razgovore i poslovne sastanke s poslodavcima kao i različite poslove (njih sedam) koje je umjetnica u svrhu umjetničkih akcija u međuvremenu prihvatila. Milijana Babić je, među ostalim, prihvaćala, kao što smo već naznačili, i tzv. problematične poslove s obzirom na uvjete

rada i s obzirom na nemoralne ponude koje se uglavnom odnose na radnice obećavajući im dobru zaradu. I kao što u odličnom predgovoru *Kruh naš svagdašnji* kataloga utvrđuje povjesničarka umjetnosti i kustosica Ksenija Orelj, pored toga što navedeni multimedijalni projekt dokumentira opće stanje na tržištu rada, projekt *Tražim posao* jednako tako adresira i problem o egzistencijalnoj ugroženosti domaćih umjetnika, čiji je opstanak unutar struke, dakle, ako se posvete samo vlastitoj struci, nemoguć. Ksenija Orelj, među ostalim, ističe da u akciji *Čuvanje izložbe* Milijana Babić čuva izložbu kolege, profesora na Akademiji primijenjenih umjetnosti u Rijeci, “oduzimajući” time posao svojim studentima s obzirom da se čuvanje galerije svrstava među studentske poslove, i to dakako one najmanje plaćene. U kontekstu tih socijalnih akcija istaknimo da je Milijana Babić viša asistentica na Katedri za kiparstvo na Akademiji primijenjenih umjetnosti u Rijeci i suradnica ljubljanskoga festivala Mesto žensk.

ROD I RAD Iz transkripata pojedinih razgovora koji su nastali u toj potrazi za određenim poslom i koji su dokumentirani na izložbi, ovom prigodom izdvajam razgovor u kojemu poslodavac odražava i vlastito žanrovsko određenje performansa kojemu je Milijana Bilić posvećena od 2004. godine kada je izvela performans *Djedica* s rodno “pomaknutom” ulogom kao i s efektom iznevjerenoga očekivanja s obzirom da je bila prerusena u Djeda Mraza koji prosi. Razgovor je, dakle, snimljen 23. svibnja 2011. godine. Poslušajmo/pročitajmo ga.

“Halo, izvolite.

Bok. Ovako, zovem vezano za posao. Vidim da ste, piše, vizualna umjetnica i da tražite bilo kakav posao. Ovako, imam nekakav noćni bar pa me interesira da li biste radili za performans, da uvježbamo nekakvu točku i da se radi nekakav performans ove sezone.

A kakva vrsta bara je to, gdje vam je taj bar?

Noćni bar na Krku.

A kakva vrsta performansa?

Performans – oslikano nago tijelo. Znači, izgledalo bi ko da ste naga, a u biti kao da... da se ne vide svi detalji, ne.

I onda, tako se stoji ili što se radi?

Ne znam, to su lagani nekakvi pokreti, 20 minuta pa nekakva stanka, pola sata, pa opet tako 10 – 15 minuta, još nisam sve izveo u glavi kako bi to izgledalo, naravno u dogovoru s vama i tako dalje.”

Kao što je vidljivo iz dokumentiranih životnih akcija Milijana Babić nije prihvatila navedeni posao-performans.

Svakako spomenimo i odlično dizajniran katalog; naime, njegovu naslovnicu Mario Aničić je osmislio kao dokument-stranicu maloga oglasnika iz jednoga od dnevnih listova u kojemu je Milijana Babić objavila spomenuti oglas. Pritom katalog slijedi dokumentarnu strukturu same izložbe; naime, zabilježeni su umjetnički opisi svih spomenutih umjetničkih akcija, a umjetnica dodaje i opis onoga što je uložila u posao, onoga što je dobila na tržištu rada kao i računicu. Tako za umjetničku akciju *Prodavanje ruža u noćnom barovima i klubovima* pod kategoriju “uloženo” navodi sljedeće: vrebanje parova i muškaraca u društvu žena, probijanje kroz gužvu, dim i buku, zaobilazanje problematičnih tipova, a pod odrednicu “dobiveno” zapisuje sljedeće kategorije: spremnost muškaraca da kupe litru najskupljeg viskija, ali ne i ružu; dijagnoza noćnog života grada, zasićenje turbo-folk glazbom. I u konačnici kao računicu bilježi sljedeće: radno vrijeme od 22 do zore, u sezoni i duže; ruže se prodaju za 30 kuna, a zarada po svakoj ruži iznosi 5 kuna; u jednoj noći umjetnica je prodala 10 ruža.

Spomenute se akcije nadovezuju na umjetničin projekt *Lijepa naša domovino* (2010.) u okviru koje je izložila ukradene predmete iz riječkih lanaca supermarketa. Odnosno, kao što je prošle godine umjetnica izjavila za *Zarež* (broj 307): “Akcijom *Lijepa naša domovino* shvatila sam da se krasti može bez problema. U početku mi nije bilo svejedno, a kasnije sam svaku akciju doživljavala kao uspjeh.” Pritom je umjetnica birala, krala samo one namirnice i proizvode koji simboliziraju golo preživljavanje, kako bi egzistencijalno “opravdala” vlastitu akciju, kao i onih pojedinaca koji kradu iz egzistencijalne nužnosti. Dakle, kao izložbeni *ready-made* radovi pojavili su se šećer, kava, mlijeko, sol, brašno, ulje, jaja, krumpir, ulošci, toaletni papir... Nadalje spomenimo i njezinu akciju *Radni dan* (2011.) koju je umjetnica osmislila kao akciju kopanja po kontejnerima i sakupljanja plastičnih boca u trajanju od osam sati, a koju je izvela u majici s natpisom/kraticom HZSU/Hrvatska zajednica samostalnih umjetnika.

I završno da se vratim na uvodno spomenutoga kritičara društva Boba Blacka, na njegov utopijski program ukidanja rada pod pokličem: “Nitko nikada ne bi trebao raditi. Proleter svih zemalja... opustite se!” **E**

IVAN KRALJ

RAT ZA CIRKUS

RAZGOVOR S VRSNIM POZNAVATELJEM CIRKUSKIH UMJETNOSTI, RAVNATELJEM I OSNIVAČEM FESTIVALA NOVOG CIRKUSA, UREDNIKOM I KRITIČAROM, PROGRAMATOROM I SELEKTOROM, IDEALISTOM I SATIRIČAROM HRVATSKE POLITIČKE I IZVEDBENE HIPOKRIZIJE

NATAŠA GOVEDIĆ

Nakon sedam godina Festivala novog cirkusa uspjeli ste u Hrvatskoj uspostaviti kontekst za umjetničku formu koja prije festivala ovdje nije postojala ni kroz "svečano vrijeme" gostovanja, ni na razini domaćih produkcija. Kako biste opisali tu malu epohu uspostavljanja jedne izvedbene paradigme u jednom prilično inertnom i zatvorenom kontekstu? Čini mi se da danas imate i stabilnu i vjernu publiku, kao i ugled diljem Europe. Kako biste opisali taj put? Pa i s obzirom na politike financiranja festivala?

— Hvala što mi pridajete zasluge za uspostavljanje određenog konteksta, no bojim se da je put još dug, posebice u kulturnopolitičkom okviru. Istina je da smo u proteklom desetljeću svjedočili značajnom koraku naprijed, no slahem se kako je kontekst bio iznimno inertan. Određene su institucije u taj korak naprijed pogurnute, a kad si gurnut, niti nemaš drugu mogućnost nego napraviti korak kao alternativu padanju. Na državnoj razini, podsjetimo na premijerni festival na koji su službenici Ministarstva kulture u cilju očuvanja vlastita digniteta s gotovo reakcijom gadenja odbijali dolazak, do druge godine festivala kad su određeni službenici ministarstva upućeni da se na njemu pojave inkognito (što su sami javno priznali) pa i do trenutka kad se sram pobjeđuje pojavljivanjem samog ministra u redu za ulaznice ili, ako hoćete, do 2009. godine kad današnja ministrica u novinskoj anketi upravo Festival novog cirkusa proglašava kulturnim događajem godine, vidi se ogroman interpretacijski pomak.

HIPERPRODUKTIVNOST

Što se tiče Grada Zagreba, kad smo se uspjeli izboriti da se, iako proizvod nezavisne kulturne scene, festival valorizira kroz kazališno vijeće, a ne kroz vijeće za urbanu kulturu, moglo se učiniti kako će jedan nezavisni festival uspjati dokazati svoje visoke profesionalne standarde i tako biti i procjenjivan. No ta pomalo naivna nada nije trajala dugo. I dalje Festival novog cirkusa svoj iznimno bogat program s priznatim i važnim umjetnicima realizira sa sredstvima s kojima "veliki" kazališni festivali ne bi mogli održati ni vlastito otvorenje. I dalje Festival novog cirkusa biva realiziran "u skućenim produkcijskim i financijskim uvjetima" (citiram Andreu Zlatar iz vremena dok još nije bila na čelu ministarstva koje može mijenjati te uvjete). Mogu samo pretpostavljati da se taj agonijski proces nastajanja (i istodobnog nestajanja) jednog festivala usko vezuje uz opće nesnalaženje s javnim financijama koje se češće usmjeruju protupožarnim mjerama, negoli vlastitom fokusiranom politikom. No diskusije o financijskim jadima apsolutno zanemaruju ono zbog čega kultura i umjetnost uopće i postoje. Postoje zbog umjetnika, koji do nas stižu s drugog kraja planeta i o vlastitom financijskom minusu, zbog publike, koje ne manjka, već su se pojedini ugledni gosti spremni za ulaznice i potući, zbog inovacijske snage, jer nismo festival koji se mora hvaliti da je preuzeo predstavu s nekog drugog, važnijeg festivala.

Tijekom godina ste uspostavili suradnju s domaćom cirkuskom i plesnom scenom oko novih autorskih projekata, spojili ste cirkuska znanja s humanitarnim projektima, poduzeli ste specifično "školoavanje" domaćih kritičara, organizirali ste i održali međunarodnu konferenciju posvećenu novocirkuskoj umjetnosti koja je rezultirala antologijskom knjigom. Odakle crpate toliku snagu za "višebojan" rad na cirkuskim umjetnostima? Što je jezgrena strast vašeg angažmana oko cirkusa?

— Ta hiperproduktivnost ili hiperaktivnost na različitim područjima uvjetovana je željom da se razvoju ili barem revalorizaciji te u Hrvatskoj mlade izvedbene forme pristupi sustavno. Radi dugoročne svrsishodnosti svojih aktivnosti, Mala performerska scena tijekom godina zapravo je reducirala određene djelatnosti za koje su se pojavili i drugi zainteresirani akteri scene koji su ih krenuli provoditi te ih uspješno financirati (npr. radionički praktikumi ili

humanitarni projekti). Iako je scena još prilično stihijska i neorganizirana, u toj višebojnoj situaciji u kojoj udruge često pogone instinkti, pokušali smo postupiti racionalno i usmjeriti svoje aktivnosti na ono deficitarno (nikad potpuno napustivši sagledavanje cjelokupne slike), a to je, uz dakako održavanje festivala kao središnje godišnje manifestacije za domaću i inozemnu prezentaciju, pamćenje i teorija (Cirkuski informacijski centar sa svojom bibliotekom i medijatekom, predavanja, konferencije, izdavaštvo, newsletter), rezidencijalni programi (ove jeseni organiziramo prvu zagrebačku cirkusku rezidenciju te jedan plesni laboratorij), međunarodni angažman (sudionici smo više europskih projekata, kao što su Unpack the Arts, Circostrada ili Meridians), multidisciplinarni programi za druge podzastupljene, a srodne forme (sideshow, kabare, burleska...).

STARA PRAVEDNOST

U perspektivi, s obzirom na neadekvatnost izvedbenih prostora, ali i inertnost domaćih prezentacijskih institucija (iz kojih svakako treba izdvojiti Pogon, kao možda jedno od posljednjih zagrebačkih *normalnih* kreativnih utočišta, pri čemu njegov financijski okvir također potvrđuje količinu interesa kulturne politike da prepozna pozitivne modele), držim da za daljnji razvoj suvremene cirkuske umjetnosti (koja ne smije biti oazno degradirana na razinu jednog festivala) definitivno nedostaje izvedbeni prostor za cjelogodišnju programaciju, a dugoročno sasvim sigurno i suvremena cirkuska škola koja nedostaje cijeloj regiji. Za prvo već imamo određena, pa i financijski ne prezahtjevna rješenja, no to ne možemo realizirati bez ostvarivanja dijaloga s Ministarstvom i Gradom, a za potonje bi možda valjalo slijediti primjer DOCH-a, švedskog sveučilišta za ples i cirkus, oboje nepostojeća akademska zvanja u Hrvatskoj.

Jezgrena strast mog osobnog angažmana oko cirkusa rodila se sasvim sigurno iz usmjerenosti tom fantastičnom univerzumu drukčijih još od najranijeg djetinjstva, potom iz potrebe za realizacijom općih kreativnih potencijala, ali i iz dubokog osjećaja za *staru pravednost* (da napravim distinkciju od izigrane floskule s Pantovčaka), iz koje sam i za vlastiti život značajne postupke vukao iz uvjerenja i dok sam primarno bio novinar, i danas kad sam primarno kulturni ludak. Veseli me ako je rat za cirkus započeo prije osam godina olakšao bitke nekim drugim "čudnim" formama izvedbe pa u tom svjetlu gledam i našu aktivnost za povećanje razumijevanja *freak showa* ili nove burleske, koje sigurno pridonosi suvremenijem i otvorenijem društvu. Kad vidite da se u Hrvatskoj za primjerice body art praksu suspenzija danas provodi sudski postupak u kojem se ista izjednačava sa sadomazohizmom te razlogom za uplitanje socijalne skrbi u jednu obiteljsku zajednicu, ili kad vidite da se pojedincima i pojedinkama, bilo da se zapošljavaju u znanstvenoj ustanovi ili prijavljuju u zajednicu samostalnih umjetnika sugerira da iz svoje biografije izbrišu riječ *cirkus*, ne mogu ne osjetiti motiviranost da mijenjam te istinske bolesti društva koje i dalje živi rasizam u svojim mikrookolinama.

Festival novog cirkusa u pojedinim je godinama trajao samo jedan dan, dok ove godine traje puna dva mjeseca. Recite nam o razlozima za mijenjanje vremenskog formata manifestacije.

— Festival je trajao jedan dan 2010. godine, a nakon što je 2009. petogodišnje iskustvo pokazalo da je prerastao sam sebe i došao do razine implozije, ne mogavši više ljudskim, organizacijskim i financijskim kapacitetima pratiti vlastiti razvoj. To je te godine značilo ugošćivanje jedne predstave, jednog filma, jednog predavanja, jedne izložbe i tisak svega jednog plakata. Pokrenuli smo i Muzej festivalskih relikvija, kao mjesto pamćenja te borbe pune znoja, nemoći pa i halucinacija. No ta provokacija, javnopolitički komentar, nije se svidjela Ministarstvu kulture koje nas je retroaktivno kaznilo neuplatom 20 posto predviđenih sredstava, tvrdeći da jednodnevnost manifestacije ne može biti dio festival-

ske autonomije. Drugim riječima, naša poruka je uspješno doprla do onog kome je i upućena, makar po cijenu dobro nam poznatog festivalskog minusa.

KRADA MARIBORA

Ovogodišnji festival održava se od 24. listopada do 21. prosinca, u tri vremenska segmenta. On se dakle i doslovce počeo raspadati na dijelove. Takav vremenski raspored nije posljedica "autonomne festivalske odluke", već upravo politike Ministarstva čiju razinu sufinanciranja ili nesufinanciranja doznajemo tek krajem travnja. U trenutku potvrde budžeta sposobni ste tek pobrati ostatke i nadati se da će većina umjetnika biti još uvijek slobodna u planiranom periodu.

Napominjem da u tom priručniku "kako uopće napraviti festival" ove godine preuzimamo gotovo pionirski pothvat piratizacije tuđeg festivalskog programa (kažem "gotovo pionirski", jer ne mogu tu povijesnu i revolucionarnu ideju oduzeti manifestaciji *Jesen u Zagrebu*), gdje iz programa Maribora kao Europske prijestolnice kulture "krademo" službeno otvorenje festivala s predstavom *Le Cirque Invisible* Victorije Chaplin i Jean-Baptistea Thierréa. Ni nakon osam godina međunarodnog digniteta, Festival novog cirkusa ne može si priuštiti jedno gostovanje takvih povijesnih novocirkuskih umjetnika (jer bi inače opet trajao jedan dan) pa tako kupovanje mjesta u tuđem gledalištu te angažiranje autobusa za odvoz publike u Deželu postaje jedino rješenje. Ono što si može priuštiti jedna Murska Sobota, koju mnogi Hrvati vjerojatno ne znaju ni naći na karti male Slovenije, najveća novocirkuska manifestacija u regiji i, prema ministričinj definiciji, hrvatski kulturni događaj godine može doživjeti samo ako šoping autobus za Graz napravi piš pauzu.

Cirkuska scena veoma je jaka u zemljama poput Finske i Australije, kao i u Francuskoj, gdje postoje brojne cirkuske srednje škole i akademije. Možete li to usporediti sa situacijom u Hrvatskoj?

— Ne. Nema se s čime usporediti. Riječ je o regiji potpunih autodidakta, uz iznimke pojedinaca i pojedinki koji su se otišli školovati negdje drugdje (poput CNAC-ovaca Dane Auguštin ili Vasila Taševskog). Istok Europe snažno je obilježen tradicionalnim cirkuskim školama, i definitivno na ovim prostorima postoji potreba za uspostavom suvremenog

CIRKUSKI SU UMJETNICI U NAS DANAS U MANJINI U ODNOSU NA CIRKUSKE OBRTNIKE KOJI NA SVOJOJ UMJEŠNOSTI (A NE UMJETNOSTI) SASVIM SOLIDNO ZARAĐUJU. BAŠ KAO ŠTO IMA LJUDI KOJI SUPER PLEŠU PO SVADBAMA ILI KLUBOVIMA, A NE ZNAČI DA SU PLESNI UMJETNICI, MISLIM DA ĆE TE DVIJE AKTIVNOSTI UVIJEK BITI RAZDVOJENE, ČAK I KAD ISTI POJEDINCI MOGU BITI INVOLVIRANI U OBOJE

edukacijskog sustava, o kojem će dakako onda ovisiti i jačina i budućnost same scene. Ovako imamo bizarnu situaciju u kojoj su pojedinci istodobno i umjetnici, i producenti, i učitelji, i učenici... Savršen put da budu sve i ništa istodobno.

Tema ovogodišnjeg, osmog Festivala novog cirkusa je nova magija. Možete li predstaviti goste i razloge za odabrani fokus? Kako biste protumačili političke razloge za izbor ovakvog tematskog fokusa?

— Prije bih to nazvao žanrovskim negoli tematskim fokusom. Festival je u svojoj prošlosti uglavnom bio kuriran sadržajno, i prvi put uskaćemo u sadržajnu selekciju unutar formalne, unutar jednog posebnog podžanra. Festivali fokusi uvijek su pokušavali uvažavati aktualne umjetničke preokupacije, i bilo bi neobično ne primijetiti desetljeće razvoja *magie nouvelle*, žanra unutar žanra. Percepcija magije možda robuje i većim klišeima od percepcije samog cirkusa – zečevi u cilindru, asevi u rukavu, žene u dijelovima... Baš kao što opća populacija pristaje uz interpretaciju Cirque du Soleil kao simbola suvremenosti cirkusa, tako je valjda simbol suvremenosti magije – David Copperfield. No ne govorimo ovdje o toj moderniziranoj klasi, već o uistinu suvremenom propitivanju stvarnosti kroz čudesne manipulacije naših osjetila ili uma koje su duboko ukorijenjene u povijesti ljudskoga roda. Zanimljivo je možda primijetiti da, izuzev Juana Estebana Varele, čileanskog iluzionista koji je kreirao prvu magijsku predstavu za slijepe, oduzevši magiji najjači adut vizualne manipulacije, većina festivalskih umjetnika ne dolazi iz strogo iluzionističkog miljea, već je riječ o multidisciplinarnim umjetnicima koji su kreativni izričaj stvorili na susretu magije i plesa, magije i video umjetnosti, magije i žongliranja... Tu je primjerice Anne Juren koja magijskim ritualima reinterpretira povijesne feminističke performanse, ili Claudio Stellato koji na začudno jednostavnoj sceni predstavlja igru objekata – komada namještaja i vlastitog tijela. Na festivalu ugošćujemo i Cie 14:20, francusku skupinu koja je inicirala teoretsko razmatranje

nove magije kao žanra te koja se u razvoj iste upušta i na nivou upotrebe novih tehnologija kao nadopune scenskog iskustva, kao što su hologrami, bijele sjene ili slične vizualne anomalije stvarnosti. Žao mi je da festival nema priliku ugostiti primjerice Thierryja Colleta, francuskoga mentalista koji upravlja publikom u cilju demaskiranja parlamentarnih demokracija koje nam tek navodno nude slobodu misli, a zapravo nas izvrgavaju ultimativnoj manipulaciji.

Novomagijskom selekcijom Festival novog cirkusa, sa svojom apsolutno neizvjesnom budućnošću, čini na neki način i puni krug. Upravo je prva predstava na prvom festivalu 2005. godine dolazila iz kreativnog svemira Finaca Walo-Hakkarainen, koji bismo danas sasvim sigurno tumačili i novomagijskim rječnikom. Kalle Hakkarainen se na ovogodišnji festival vraća svojim solom o akinetopsiji iliti sljepilu za brzinu. Na neki način, prepoznavanje razvoja tog umjetničkog pokreta kroz ovaj festival još jednom potvrđuje njegovu važnost u novocirkuskom sektoru pa onda i njegovu neminovnu odgovornost valoriziranja novih realnosti.

POZICIJA TRANSCIRKUSKOG UMJETNIKA

Pokrenuli ste i niz kabaretskih programa, kao što je recimo "Freaky Friday" ili "Red Room", u kojima su redovito sabotirani klišeji "sretnog kapitalizma", kao i zagovarane vrijednosti kreativnog otpadništva i hotimice njegovanog čudaštva. Koliko izvedbenog erosa još uvijek sadrži taj koncept "čudovišnih" tijela i izvedbenih praksi? Možete li ga analitički pozicionirati u odnosu na Festival ekstravagančnih tijela ili na Queer festival? Kako se danas markira čudovišno tijelo, u odnosu na njegovu povijest tijekom ranijih stoljeća cirkusa?

— Spomenuo sam primjer za mene nečuvenog suđenja koje praksu suspenzija proglašava društveno opasnom i izjednačuje je sa sadomazohizmom. Eto, tako se markira čudovišno tijelo u današnjoj Hrvatskoj. Prisilnim psihijatrijskim vještačenjima i uplitanjem u domenu obitelji jedne samohrane majke. Čudaštvo se možda može hotimice negovati odabirom neobičnih izvedbenih praksi, modifikacijama tijela ili izborom životnoga stila, ali pitao bih čime se markira čudovišnost okoline koja etiketiranjem manjine pokušava utvrditi vlastito zdravlje? Dok je Red Room bio svojevrsan, rekao bih i uspješan, eksperiment queer subverzije unutar mainstreama, Freaky Friday pokušava povezati sideshow umjetnike sa sideshow publikom. Neke od tih programa pa i fetiš party Bestiarum, kreirali smo upravo kao odgovor na potrebu publike koja se u vlastitome gradu često osjeća strano. Rekao bih da su to verzije noćnog života koje utvrđuju naš urbanitet, prilično pogubljen kad se jedne subote upustite u grad.

Je li Freaky Friday tek puko zabavište nad vlastitim tijelom dok su Ekstravagantna tijela ili Queer umjetnički valorizatori takvoga tijela, ne bih se usudio činiti distinkciju. Uostalom, Julie Atlas Muz može gostovati u programu Cabaret New Burlesque, a može i s Matom Fraserom gostovati na Ekstravagantnim tijelima. Nisam siguran da njezina bradavica u središnjem HRT-ovu Dnevniku razbija naš užtogljeni sustav manje od kritičke analize o festivalu Ekstravagančnih tijela u *Zarezu*. Prihvaćam odabir umjetnika da čine što im je činiti. Nedavno sam slušao i žalopjoku što je jedan od protagonista Freaky Fridaya "napustio" scenu performance

arta i "završio" u sideshowu, kao da je time prestao biti veliki umjetnik kojem je valjda galerijski prostor jučer osiguravao dignitet, a danas mu ga oskvrnjuje industrijska hala Jedinstva. Slično sam slušao i svojim odlaskom iz sfere "visokog novinarstva" u domenu "cirkusa". E pa transformacije koje ja pritom vidim događaju se u osobi tumača, nikako u osobi koju si uzima pravo tumačiti.

Kako biste opisali komercijalnu, a kako užumjetničku, dakle eksperimentalnu budućnost novog cirkusa? Jesu li te budućnosti nužno razdvojene?

— To mi zvuči oksimoronski – komercijalno i novi cirkus. Nekad čitam i kako netko trenira novi cirkus. Baskerski festivali proglašavaju se umjetničkim festivalima novog cirkusa. Čini mi se kako se, u nedostatku odgovornosti, neupućenih *ad hoc* organizatora, ali i samih umjetnika, taj pojam prostituirao za pretenciozno utvrđivanje kako je svako bavljenje cirkuskim umijećem ujedno i cirkuska umjetnost (jer valjda, kako se to popularno kaže, ne koristi životinje). Zato držim da su u Hrvatskoj preuranjene rasprave o položaju cirkuskoga umjetnika, a prvenstveno zato što se prvo treba izboriti za poziciju umjetnika (što se najlakše čini, recimo, stvaranjem – umjetnosti), a tek onda razgovarati o eventualnim pravima koja su istima možebitno uskraćena, jer sasvim sigurno jesu. No cirkuski su umjetnici u nas danas u manjini u odnosu na cirkuske obrtnike koji na svojoj umješnosti (a ne umjetnosti) sasvim solidno zarađuju. Baš kao što ima ljudi koji super plešu po svadbama ili klubovima, a ne znači da su plesni umjetnici, mislim da će te dvije aktivnosti uvijek biti razdvojene, čak i kad isti pojedinci mogu biti involvirani u oboje.

I kao kazališni čovjek i kao analitičar medija te urednik portala i časopisa borite se protiv cenzure. Voljela bih od vas čuti koliko ste slobode bili u stanju izboriti za sebe i svoje suradnike i koliko je ta stalna borba protiv cenzure ujedno i crvena nit same cirkuske i novocirkuske umjetnosti?

— Borba protiv cenzure jest rizik, ali nisam siguran da je i cirkuski rizik ujedno nužno borba protiv cenzure. Postoji velik broj cirkuskih umjetnika koji ne komentiraju svijet u kojem djeluju, već vas odvede u neki ružičastiji "ljepši svijet". Široka javnost ih tako prigrbljuje jer ih promatra kao nekad astronaute, bolje među sobom. Ne mislim da postoji ispravna i neispravna cirkuska umjetnost, ili ispravan i neispravan životni stav prema cenzuri. Obje pozicije, suprotstavljanje i prihvaćanje, podjednako su teške i neisplative. Naravno da je posebice žarko kad se nadete na dva stolca, medijskom i umjetničkom (pitajte, recimo, Vitomiru Lončar), no istodobno politike zastrašivanja, korupcijska atmosfera nerada i nereda, moraju naići na osudu. Za vlastito kritičko pisanje ili medijsku komunikaciju znao sam primati upozorenja s najviših instanci i Ministarstva i Grada, uz suptilne prijetnje ili kupoprodajne ponude. No doista mi je stran taj koncept izbjegavanja određenih osinjih gnijezda koja su svojim zujanjem čak i javnim činovnicima utjerala strah u kosti.

Tko su vaši umjetnički uzori?

— Ne razmišljam u kategorijama uzora. Ali ako ćemo ostati na cirkuskome polju, mogao bih izdvojiti umjetnike koji su me na neki način posebno inspirirali – bili su to redovito oni koji su izvrtali uobičajene modele cirkuskoga uspjeha, dajući mi možda nadu da i za mene nije odzvonilo, kao što su Australac bez prezimena Moses ili slovenska Hrvatica Dana Augustin. Na neki suptilan način osjećam i veliku povezanost s američkim zračnim akrobatom Cohdijem Harrelom, Red Roomovom pticom, kao i Phiom Ménard, transrodnom žonglerkom koja je nakon leda ukrotila i vjetar. Čini mi se da takvi umjetnici zrače nekom nesavladivom energijom neposustajanja i ljubavi.

U slavnoj slikovnici Dr. Seussa "Da ja vodim cirkus..." sve što je potrebno za cirkusku avanturu jest gomila starih, odbačenih stvari i užasno puno mašte. Mislite da je cirkus-kao-recikliranje-"margine" malo prejednostavna verzija tog projekta ili se barem djelomično slažete?

— Za Seussov cirkus potrebna je mašta, ali i dvorište na raspolaganju. Možda je to zapravo odgovor na pitanje što je potrebno za igru, gdje cirkus biva tek poligon dječjih fantazija. Cirkuski autor već dolazi s maštom, i za realizaciju je važnije pitanje hoće li pronaći dvorište, dakle prostor pod suncem, negoli hoće li se snaći s maštom koju mu ionako nitko ne može ni pokloniti, ni oduzeti. ■

“BESKUĆNIŠTVO SE MOŽE DOGODITI SVAKOME”

UZ PRVI FESTIVAL ULIČNOG AKTIVIZMA VREVA, ODRŽAN KRAJEM RUJNA NA ULICAMA BEOGRADA

NENAD OBRADOVIĆ

Što je javni prostor? Da li se mjesto društvenog djelovanja, prostor javnosti, umjetnički može pretvoriti u mjesto koje će izravno utjecati na važna društvena pitanja, posebice ona koja se tiču obespravljenih i nevidljivih? Drugim riječima, da li je javna vrsta umjetničkog angažmana, kroz razne vrste aktivizma i performansa, kadra da zauzme javni prostor u doba krize? Odgovori na ovakva pitanja neizostavno vode pobližem pojašnjenju pojma javnosti kao pokretača svake vrste akcije i to ponajviše one javnosti koja traži “javnu umjetnost”. Kako piše Nina Power: “Tko je ta javnost? Javnost koja tiho traži *javnu umjetnost*, koja nemo zahteva *javni red*, koja beskrajno pridikuje tanušnim glasom desničarskih novina, iskazujući nekakvo nelocirano *javno mnijenje*? I tko je ta druga javnost? Javnost koja želi i sve više zauzima prostor, javnost koja hoće, očekuje i treba da bude zbrinuta u doba krize, javnost koja veruje i teži da bude *dobra* javnost, ali joj se to nikada ne dopušta? Prva javnost je tiha, ali uvek neprestano brblja; druga javnost je živa ali je neprestano ušutkuju.” Te dvije vrste javnosti, koje pominje Power, zasigurno su najočitije smjernice za pokaz koliko daleko se može otići u prodoru u javnost. Javnost koja neprestano *brblja* nema dovoljno potencijala za radikalno djelovanje, ona se skriva iza svojega grubog glasa jer joj pozicija neangažiranog odjeka ponajviše odgovara.

PROTIV LETARGIJE Javnost koja se stidljivo krije iza galame, preduzimajući samo nužne poteze koji ne zauzimaju njihov normativni prostor niti ometaju ustaljene tokove života, filozof i aktivist Radomir Konstantinović u svom epohalnom djelu *Filozofija palanke* raskrinkava riječima: “U opće usvojenom stilu vlada ‘sigurnost’ uopćenosti koja je, idealno govoreći, samo ništavilo, jer nema pokreta: pokret je moguć samo tamo gde je moguće otpadništvo od ovoga stila, gdje je greška i ogrešenje o njega. Jedinstvo, koje idealno izražava ovaj stil, jeste jedinstvo u ništavilu kao poreklosti, kao apriorne nemogućnosti svakog izrazitijeg otpadništva i, time, svake stvarnije tragičnosti. Ovo jedinstvo

je pobjeda bezizraza i odsustvo stvarnog općenja. Ono je u znaku letargične pomirnosti, u okvirima normiranog života...”

Iz potrebe da se javni prostor pretvori u aktivistički poligon koji će progovoriti o obespravljenim i “pravno nevidljivim” građanima na beogradskim ulicama pokrenut je festival uličnog aktivizma Vreva, koji je održan krajem rujna u produkciji aktivističke platforme – Lice ulice. Festival nastoji afirmirati, podstaknuti i promovirati aktivizam i optimizam, poduzetnost i uličnu ekonomiju, solidarnost, humanost i filantropiju, multikulturalnost i toleranciju, brigu o okolišu, zajednici i javnom prostoru. Ovogodišnji program publici je predstavio veliki broj programa, od izložbi i radionica do uličnih igri i performansa.

U tematskom dijelu koji se bavio “pravno nevidljivim” građanima, prije svih beskućnicima, bilo je nekoliko prosvjednih akcija uz parole “Beskućništvo znači da nemam gdje da prespavam”, “Beskućništvo znači da ne mogu naći posao”. Taj socijalni bunt protiv nevidljive kategorije stanovništva, koja je prinuđena ostati u svom svijetu bez prava na normalan život, podcrtan je izložbom o beskućnicima pod naslovom *Glas ulice*. Uz prizore beskućnika koji svoje priče nemaju gdje ispričati izložba je podsjetila na poraznu statistiku o sve većem broju “građana bez doma”, pritisnutih financijskom krizom i socijalnom nepravdom, koji su naposljetku postali višak kojega treba zaboraviti.

“PROGON JE KRIVIČNO DJELO”

Na tome tragu jeste i izvedene predstave *Nevidljivi Vere* Erac i Mirele Pavlović. One su u beogradskom terazijskom parku predstavu predstavile kroz dokumentarnu građu umreženu osobnim pričama nevidljivih koje izgovara šest glumaca. Osnovni cilj ove grupe jest da pokaže, i to u javnom prostoru, da je pravo da se bude priznat pred zakonom osnovno ljudsko pravo koje važi za svakoga. U pričama koje glumci, u početku uniformirano (što ima za cilj akcentirati društvenu otuđenost) predstavljaju gledateljima pored problema birokracije prisutne su i jake osobne, emotivne situacije koje podsjećaju na duboku malodušnost javnosti koja *brblja*, a zaboravlja

na tisuće obespravljenih, diskriminiranih, društveno prezrenih sugrađana.

Umjetničko-aktivistička grupa ACT Women je u suradnji s performericom Deborahom Hant i beogradskom redateljicom i osnivačicom Dah Teatra Dijanom Milošević osmislila ulični performans *Umorne!* koji za cilj ima podsjetiti na sveprisutno nasilje nad ženama. Performans svoj izraz gradi kroz tematiziranje ne samo fizičkog već i psihičkog nasilja nad ženama koje se još uvijek drži kao nekažnjivo djelo. Stoga ovim performansom umjetnice, društveno odgovorno, zahtijevaju dopunu Krivičnog zakonika uvođenjem krivičnog djela Proganjanja. One kažu: “U Srbiji je sve veći broj slučajeva proganjanja, od kojih su se neki na žalost završili i sa smrtnim ishodom po osobu koja je praćena. Žrtve proganjanja ne uživaju nikakvu zaštitu i prepuštene su na milost i nemilost počinitelja koji ne trpe nikakvu kaznenu sankciju.”

Društveno angažirani performans o psihološkom nasilju nad ženama, kako glasi podnaslov ove društvene akcije, prava je slika javnosti koja šuti na sve učestalije nasilje nad ženama. Ovakav vid umjetničkog aktivizma, koji za cilj ima probuditi ne samo svijest već i savjest, pruža sliku opravdanosti umjetničkog djelovanja koje dokida granicu između umjetnosti i javnosti. Stoga se ovakva strategija prenošenja aktualnih zbivanja i društvenih previranja na polje umjetnosti u javnosti doima kao radikalno nova vrsta umjetničkog djelovanja, na granici između umjetnosti i aktivizma, koja nedvojbeno vrši utjecaj na “kolektiv” jer svojim otvorenim, lako pristupačnim izrazom, s jedne strane dolazi do širokog polja primalaca poruke, dok se u isto vrijeme razvija produkujući nove vrste značenja, vrednosti i solidarnosti.

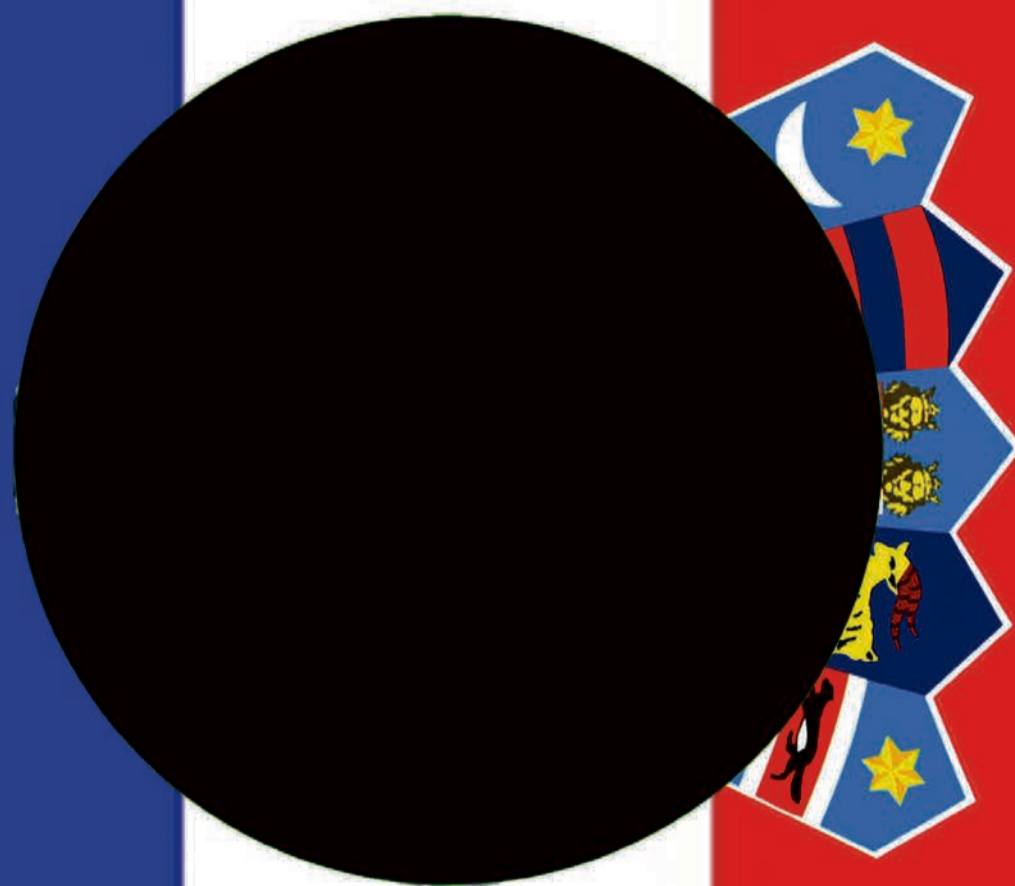
DJELUJTE, BEZ BRBLJANJA! Festival uličnog aktivizma Vreva u prvom izdanju dao je raznovrstan program i tako otvorio prostor za naredne festivalske godine koje bi mogle, i trebale, uzeti više aktivističkog prostora za sebe. Festival Vreva, kao mjesto koje na društveno odgovoran način promišlja umjetnost i aktivizam u javnom prostoru, ima veliki potencijal za razvitak u nekom prodornijem i programski “eksplozivnijem” izrazu.

U trenucima kada se zbog javne riječi i aktivizma diljem svijeta stvaraju inkvizitorski isljednici, a očit je primjer nedavno uhićenje članica ruskog benda Pussy Riot koje su zbog svojega performansa postale prvi ruski državni neprijatelji, glas javnog prostora kao mjesta akcije od presudnog je značaja. On može biti iskra nekog dubljeg, eksplozivnijeg djelovanja čiji će odjeci uzdrmati duboko ukorijenjeni korumpirani i zatvoreni sistem. U tome sistemu prvi stradaju pojedinci koji se odluče za radikalni prodor u javnost, a možda najočitiji primjer jest aktivistički angažman Rachel Corrie, koja se kao američka aktivistica ‘International Solidarity Movement’ s 23 godine uputila u Palestinu. Tamo je, ususret svojim idealima i nekom boljem svijetu, ubijena 2003. godine u trenucima kada je svojim tijelom pokušavala spriječiti rušenje jednog palestinskog doma. Za kraj, poslužimo se porukom koju je napisao poljski esejist i povjesničar Adam Michnik: “Vrlina je moguća i fascinantna samo u pokvarenosti. Zato su opća nepravda i sveobuhvatni grijeh potrebni pravednima i besprijekornima.” **E**

IZ POTREBE DA SE JAVNI PROSTOR PRETVORI U AKTIVISTIČKI POLIGON KOJI ĆE PROGOTORITI O OBESPRAVLJENIM I “PRAVNO NEVIDLJIVIM” GRAĐANIMA NA BEOGRADSKIM ULICAMA POKRENUT JE FESTIVAL ULIČNOG AKTIVIZMA VREVA. FESTIVAL NASTOJI AFIRMIRATI AKTIVIZAM I OPTIMIZAM, PODUZETNOST I ULIČNU EKONOMIJU, SOLIDARNOST, HUMANOST I FILANTROPIJU, MULTIKULTURALNOST I TOLERANCIJU, BRIGU O OKOLIŠU, ZAJEDNICI I JAVNOM PROSTORU

25 adria art annale

SPLIT, PODRUMI DIOKLECIJANOVE PALAČE 15.10.-22.10.2012

IZLOŽBA	PREDAVANJA	PERFORMANSI	VIDEO
PONEDJELJAK	UTORAK	SRIJEDA	ČETVRTAK
Otvaranje izložbe	H.Jurić M.Selak	V.Bibić M.Miše	Z.Popović
DIR DEM KONCERT	MOĆ LJUBAVI/	DRUGAČIJI	DIREKTNA
PERFORMANSI	ŽIVJETI ZA	BALKAN JE	DEMOKRACIJA
EKO DOMJENAK	DRUGOGA	MOGUĆ	VS.
			PARLAMENT
			PETAK
			Torcida
			POVEZIVANJE
			S DRUGIM
			POKRETIMA
			SUBOTA
			A.Peraica
			UMJETNOST
			I OTPOR U
			JAVNOM
			PROSTORU
			SVE U 20h

DRUKČIJA PERSPEKTIVA

INTERDISCIPLINARNA STUDIJA POKUŠAVA UMJESTO OPREKA POKAZATI KOMPLEMENTARNOSTI ISTOČNE I ZAPADNE POVIJESTI KONCEPTA PERSPEKTIVE

LEA HORVAT

Kao što teorije kulture neumorno ponavljaju, nema nulte razine spoznaje nekontaminirane ideologijom i kulturalnim talogom. Ta općenita formulacija posebno vrijedi za perspektivu, način transponiranja prostora definiranog trima dimenzijama na dvodimenzionalnu plohu: ne postoji jedini ispravan način za takvu konverziju, svaki pristup ima svojih pozitivnih i negativnih strana. Perspektiva nije samo formalno pomoćno sredstvo koje je semantički prazno, već je nabijena ikono-loškim značenjem; forma koju je nemoguće odvojiti od sadržaja, leća koja na specifičan način i s nekom određenom namjerom iskrivljava pogled.

OSNOVNA JE BELTINGOVA TEZA DA JE RAZVOJ ZNANOSTI NA ISTOKU OMOGUĆIO "IZUM" CENTRALNE PERSPEKTIVE NA ZAPADU. KREATIVNO POSUĐIVANJE MEĐU CIVILIZACIJSKIM KRUGOVIMA TAKO JE SPOJILO ZNANOST I UMJETNOST

MONOPOLIZACIJA POGLEDA NA SVIJET Geometrijska perspektiva s točkom nedogleda i očištem kao dvama ključnim parametrima koji je određuju u zapadnoj se umjetnosti gotovo bez konkurencije koristi od renesanse potisnuvši tako srednjovjekovnu vertikalnu (plošnu), ali i obrnutu perspektivu koju određuje više očišta. Zapadnocični pogled običava otkriće renesansne perspektive smatrati evolutivnim skokom i pripisivati mu vrijednosne implikacije, a geometrijska se perspektiva često koristi kao lakmus-papir za mjerenje stupnja vrlo spekulativnog pojma razvoja drugih kultura. S kratkim prekidom u doba modernističkih eksperimenata s percepcijom i radikalno drukčijim pogledom na svijet, geometrijska perspektiva monopolizira zapadnjačku sliku, a ta je pozicija zacemntirana pojavom novih medija, prije svega filma, fotografije, i televizije, u temelju kojih je isti percepcijski filter, dodatno osnažen iluzijom apsolutnog važenja upravo tog pogleda zbog snažne modernističke vjere u nepogrešivost stroja. Budući da je zapadno društvo današnjice izrazito vizualno, a dominacija geometrijske perspektive još izrazitija u popularnoj kulturi, njezin je položaj toliko čvrst da se više ni ne propituje. Analogija takvoj monopolizaciji pogleda na svijet može se pronaći u realističkim pripovjednim konvencijama koje se implicitno smatraju nultim stupnjem pisma, a, kao što je slučaj i s perspektivom, tu dominaciju bitno osnažuje njihova prevlast u popularnim žanrovima. Njemački

povjesničar umjetnosti Hans Belting u svojoj intrigantnoj studiji sagledava koncept perspektive iz drugoga kuta, uključujući istočnu stranu priče koja je dugo zanemarivana zbog nefigurativnosti (a ne, kako se često može pročitati, anikoničnosti) islama.

POJEDINAC I OBJEKTIVNOST

Usprkos politički korektnim ogradama koje Belting pažljivo postavlja, binarna opozicija između Zapada i Istoka uistinu jest duboko u samom temelju njegova razmatranja, čime se još jednom pred postkolonijalne teorije postavlja izazov izražavajući skeptičnost prema mogućnosti potpunog iskoraka i kulturno nekontaminiranog pogleda, dekonstrukcije uvriježene opreke Zapad-Istok. Treba istaknuti da pod Istokom Belting podrazumijeva prije svega muslimanske zemlje, kao što to čini i Edward Said, uglavnom izostavljajući Daleki istok iz razmatranja. Iako su te pomoćne kategorije jasno etiketirane kao provizorne i neesen-cijalne, one ipak u nekoj mjeri učvršćuju vječnu dihotomiju i produbljuju jaz među civilizacijskim krugovima. Niz izmjena pogleda koje Belting izvodi unutar poglavlja donekle ublažava situaciju podrivajući monolitnost tih dvaju entiteta, ali nipošto ne negirajući ih. Osnovna je Beltingova teza da je razvoj znanosti na Istoku omogućio "izum" centralne perspektive na Zapadu. Kreativno posuđivanje među civilizacijskim krugovima tako je spojilo znanost i umjetnost, ali i ublažilo njihovu suprotstavljenost zbog različita opsega koji ti pojmovi imaju u dotičnim kulturama.

Centralna perspektiva nema samo marginalnu dekorativnu važnost: njezina je inicijacija rezultat promjena u strukturi društva u kojem je nastala. Dok srednjovjekovni čovjek nije pokazivao toliki empirijski interes za svijet koji ga okružuje i bio je okrenut pretežno onozemaljskom, navodno jedinom istinskom postojanju, u renesansi čovjek postaje mjerilom stvari, ali istovremeno nastoji racionalno opisati i shvatiti izvanjski svijet. Ta se dihotomija preslikava i u renesansnu perspektivu: zbog geometrijske osnove ona je navodno univerzalna, općevažeća, objektivna, ali istovremeno ima naglašeno subjektivnu crtu: ona prikazuje svijet iz perspektive jednog pojedinca, njegova je točka gledišta (očište) polazište za konstrukciju slike. U prilog tezi o subjektivizmu geometrijske perspektive ide i istovremena popularizacija portreta, još jednog načina veličanja individue. Iz navedenoga postaje jasnim da perspektiva uistinu jest simbolička forma, a ne tek prozor u svijet sa zanemarivim semantičkim punjenjem.

PERSPEKTIVA U ISLAMSKOM SVIJETU

Dok je pitanje zapadne perspektive više-manje anuliran kulturni kapital, islamska je strana osjetno intrigantnija, prije svega zato što je znanje o njoj na Zapadu uglavnom oskudno i(li) ozbiljno iskrivljeno. Isto tako, za skupljanje ozbiljnijeg znanja potrebno je investirati u usvajanje znatnog intelektualnog kapitala, dok je baza za zapadnu civilizaciju prešutno uključena u svakodnevicu. Počnimo s konceptom umjetnosti: dok je zapadnjačka umjetnost stoljećima bitno obilježena figurativnošću,

ograničavajući apstrakciju na ornament koji je svrstavan u umjetnički manje vrijedan obrt (takozvanu primijenjenu umjetnost), umjetnost islamskoga svijeta ne poznaje vrijednosnu razliku između obrta i umjetnosti. Isto tako, zbog religijskih razloga, figurativnost, zabranjena u religijskoj umjetnosti (iako i u tom pogledu postoje interpretativna razilaženja), gotovo se ne pojavljuje ni u drugim umjetničkim djelima. Ipak, treba razlikovati značenje apstrakcije za arapski svijet od onoga u okviru modernističkih pokreta. Islamska umjetnost ne zanima se za odražavanje pojavnog svijeta koje je u fokusu zapadnjačke umjetničke tradicije, već se usmjerava na prikaz univerzalnih zakonitosti koje smatra pravom slikom svijeta. Riječ je prije svega o matematičkim, geometrijskim i optičkim zakonitostima koje u umjetnosti postaju vidljivima ne samo umu, već i oku. Matematička virtuoznost arapskih znanstvenika poslužila je kao teorijska baza i preduvjet konstrukcije geometrijske perspektive, iako ona u tom obliku nikad nije zaživjela u arapskom svijetu. Jedan od rijetkih primjera trodimenzionalnog mišljenja u arapskoj umjetnosti su mukarne, kompleksne razvedene kupole koje umnogome podsjećaju na fraktalnu strukturu. One pokazuju potpuno različit pristup trodimenzionalnom modeliranju: njegov cilj nije iluzioniranje prostornih struktura, već ilustriranje geometrijskih principa. Slična je i pozicija arapskoga pisma: ono je oslikovano i često funkcionira na dvije razine – kao riječi, ali i kao vizualni elementi; osim značenjskog riječ ima i svoj izraženi vizualni aspekt. Drugi primjer koji je koristan u razumijevanju islamske misli jesu mašrabije, elaborirane prozorske rešetke koje lome svjetlo i stvaraju apstraktne geometrijske uzorke, oprečno zapadnjačkom konceptu prozora kao zanemarivog filtra koji ne ometa ili iskrivljava perceptivni proces.

PREMA ŠIROJ SLICI Otvaranje novih pogleda na vizualnu komponentu u islamskim civilizacijama koristan je spoznajni pomak koji je ipak zdravo svjestan vlastitih ograničenja. Istovremeno, na problem perspektive s lakoćom se nastavlja i pitanje fenomena pogleda u kulturi Zapada i Istoka. Dok je zapadna kultura bitno određena mnoštvom pogleda koji se presijecaju, u islamskoj je kulturi nekontrolirana kvantiteta zamijenjena posebnom važnošću koju ima svaki pojedini pogled. U tom se kontekstu posebno mogu analizirati muško-ženski kodificirani pogledi kroz veo, još jedan fizički, ali i semantički filter. Beltingovo djelo jasno pokazuje da je nemoguće izolirati jedan fenomen i analizirati ga zasebno, već je cijelo vrijeme potrebno poduzimati interdisciplinarnu i interkulturalnu napore da bi se shvatio kompleksan sklop odnosa Istoka i Zapada. Čitatelju bi se kao jedina perceptivna smetnja mogao nametnuti ponešto ukočen i tvrd prijevod u kojem probijaju njemačke rečenične konstrukcije kojim tekst ponešto gubi na stilskoj rafiniranosti i fluidnosti. Beltingovo je nastojanje da odnos Istoka i Zapada transformira iz opozicije u komplementarni par hvalevrijedan pothvat koji možda nije moguće provesti u potpunosti, ali daje obilje vrijednih kulturoloških nusprodukata i otvara nova pitanja na ponešto skliskom interdisciplinarnom tlu humanistike i društvenih znanosti. ■

Hans Belting, *Firenca i Bagdad*, s njemačkoga prevela Nataša Medved; Fraktura, Zaprešić, 2011.

NOSI LI FEMINIZAM TANGE?

KRITIČKA STUDIJA SUVREMENIH PRISVAJANJA FEMINISTIČKE RETORIKE OD STRANE HIPERSEKSUALNE KULTURE

NADA KUJUNDŽIĆ

Suvremena feministička spisateljica, novinarka i aktivistica za ljudska prava Natasha Walter široj se javnosti predstavila 1992. godine svojim prvim publicističkim naslovom, *Novi feminizam (The New Feminism)*. Zaključivši kako je opredmećivanje žena stvar prošlosti, ponudila je nove smjernice za razvoj feminizma koji je na polju osobnog iscrpio svoje postojanje te mu sada ne preostaje drugo već zaći u političko. Budućnost ženskog pokreta, ustvrdila je Walter, leži u rješavanju ekonomskih i financijskih boljki te osiguravanju veće političke moći žena. Danas priznaje da je “u potpunosti pogriješila”.

OSIM ŠTO DEKONSTRUIRA MUŠKARCI-SU-S-MARSA-ŽENE-SU-S- VENERE RETORIKU, WALTER SECIRA I NEKE OD UVRIJEŽENIH RODNIH I SPOLNIH STEREOTIPA, POPUT ONOG O MUŠKOM VODI, HLADNOJ KARIJERISTIČKI ILI SMUŠENOM MUŠKARCU

RAZNOVRSA METODOLOGIJA Opredmećivanje i (hiper)seksualizacija žena koje je prije dvadesetak godina tako “olako shvatila” tema su njezine najnovije knjige, *Žive lutke*. Studija je tematski i metodološki podijeljena u dva dijela: “Novi seksizam”, koji donosi obračun sa suvremenom, hiperseksualnom kulturom, i “Novi determinizam”, u kojem se Walter okomljuje na sve prisutniju i popularniju teoriju biološkog determinizma, koja rodne razlike vidi kao produkt genetskih, a ne društvenih faktora. Osim što dekonstruira muškarci-su-s-Marsa-žene-su-s-Venere retoriku, Walter secira i neke od uvriježenih rodni i spolnih stereotipa, poput onog o muškom vodi, hladnoj karijeristici ili smušenom muškarcu zakrčljalih socijalnih vještina. U prvom se dijelu, pak, uglavnom oslanja na kritiku tzv. *raunch* (razvratničke) kulture koju u svojoj knjizi *Female Chauvinist Pigs (Ženske šovinističke svinje)* iznosi Ariel Levy te kroz leću feminističke kritike promatra suvremenu “kulturu u kojoj se žene gleda u donjem rublju ili nikako”.

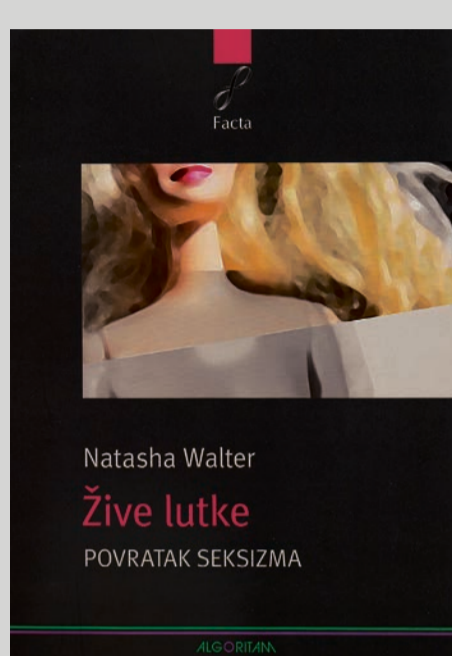
U svrhu detaljnog i dubinskog upoznavanja s predmetom vlastitog istraživanja, Walter se laća raznih metoda i strategija, od usporednog čitanja literarnih klasika (Dickens, Zola) i suvremenih memoara prostitutki (*Intimne zgode londonske prostitutke Belle de Jour, Ispovijedi zaposlene djevojke Miss S.*), preko analize jezika mržnje na

(poglavito muškim) forumima, do odlaska na teren (praćenje natjecanja “Komadi” u krevetu muškog časopisa Nuts, održano u jednom londonskom noćnom klubu). Najveći dio knjige ipak se temelji na razgovorima sa sudionicima/cama, kreatorima/cama i konzumentima/cama hiperseksualne kulture: prostitutkama, urednicima/cama muških časopisa, ovisnicima o pornografiji, tinejdžerkama, egzotičnim plesačicama, roditeljima čija se djeca ne uklapaju u tradicionalne rodne obrasce, djevojčicama-obožavateljicama lutaka Bratz...

PROMISKUITETNA I EMANCIPIRANA Glavnu prepreku ostvarivanju istinske emancipacije i rodne ravnopravnosti Walter prepoznaje u prisvajanju feminističke retorike osnaživanja i prava na izbor od strane hiperseksualne kulture. Ženama se tako pod krinkom emancipacije prodaju sadržajno drugačiji, ali i dalje izuzetno ograničavajući modeli ženstvenosti, seksualno oslobođenje izjednačava se s promiskuitetnim ponašanjem, a pravo na izbor postaje univerzalnim odgovorom na svaki prigovor i kritiku upućenu na račun opredmećivanja žena. O potonjoj praksi svjedoči i reakcija urednika časopisa Nuts Phila Hiltona na Walteričino negodovanje zbog golišavih fotografija koje su postale zaštitni znak spomenutog časopisa: “Nekoć se u poslu poziranja u toplesu možda i događalo da je neki debeli zlokobni tip s cigarom pokušavao prijevarom navesti djevojke da se skinu, ali danas žene stoje u redovima da bi to učinile (...). To je njihov izbor”. Fotografije “žena s velikim grudima odjevenima u tange” navode se kao simbol napretka i “novih sloboda” koje se nude ženama. Broj seksualnih partnerica i sklonost eksperimentiranju novo su mjerilo i izraz girl powera.

Međutim, podsjeća Walter, “kada se u prošlosti govorilo o osnaživanju, nije se mislilo na mladu djevojku koja u tangama pleše oko šipke, nego na pokušaje žena da steknu stvarnu političku i ekonomsku jednakost”.

Paradoksalno, seksualno oslobođenje i sve veća propusnost granice koja pornografiju odvaja od mainstream kulture zapravo je rezultirala sužavanjem pojma seksualnosti. Nije dovoljno biti seksualno privlačnim/nom – valja biti privlačan/čna na točno određen način. Za žene taj ideal predstavlja “vitka ekshibicionistica bujnih grudi koja se u donjem rublju vrti oko šipke”. Takva vrsta seksualne emancipacije, tvrdi Walter, zapravo je “seksualno utamničenje”. Osim toga, neprestano referiranje na emancipaciju i osnaživanje kao nešto što je dostupno kroz prakse hiperseksualne kulture, upućuje na izlišnost samog feminističkog pokreta. Jer ako su žene danas doista emancipirane (a suvremena kultura svojski se trudi uvjeriti nas da tome doista jest tako) i u svemu ravnopravne muškarcima (a s obzirom na to mogu šopingirati kada i koliko ih je volja, i slobodno se upuštati u spolne odnose bez straha od osude, ta se pretpostavka rijetko dovodi u pitanje), tada je feministički pokret ispunio svoj cilj; za njim više ne postoji potreba.

Natasha Walter, *Žive lutke. Povratak seksizma*, s engleskoga prevela Snježana Ercegovac; Algoritam, Zagreb, 2011.

IZBOR KOJI TO NIJE Dakako da u “plesu oko šipke, striptizu, seksu s velikim brojem partnera ili konzumiranju pornografije nema ničega suštinski degradirajućega ili nedostojnoga”. Ono što jest problematično i “nedostojno” jest činjenica da se tim obrascima ponašanja ne nudi nikakva alternativa. To pak neizbježno dovodi u pitanje temeljni obrambeni argument hiperseksualne kulture koja inzistira na tome da su svi/e oni/e koji/e u njoj participiraju to sami/e izabrali/e. Pitanje izbora dodatno problematizira i širenje hiperseksualne kulture na djetinjstvo (to je problem koji novopečenu mamu Walter osobito muči): ružičaste princeze sa šljokičastim tijarama na glavi i štiklama na nogama, ili šopingom opsjednute lutke Bratz svoje vlasnice već od malih nogu pripremaju za budući projekt cjeloživotnog uljepšavanja, dotjerivanja i općenito “rada na sebi” (što zapravo znači rad na tijelu / izgledu). Djevojčica koja se igra lutkom priprema se da jednoga dana i sama postane “živa lutka”.

“Nova” seksualna emancipacija, upozorava autorica, “previše podsjeća na stari seksizam”, budući da se seksualna privlačnost glorificira kao temelj ženskog identiteta. Dok odrastaju, djevojke brzo uče da su upravo atraktivan fizički izgled i seksipil njihov put do uspjeha. U tom bismo smislu čak mogli ustvrditi da “nova žena” neopisivo podsjeća na onu “staru”, s tom razlikom što je prva manje-više razgolićena, a potonja zakopčana do grla. Takozvano “seksualno oslobođenje” tako stvara uvjete za “povratak seksizma” na koji se autorica referira u podnaslovu knjige (doduše, riječ “povratak” implicira da je seksizam u nekom trenutku nestao sa scene... ako jest, to nam je promaklo). Pod krinkom emancipacije,

ženama se prodaju sadržajno drugačiji, ali ipak strogo definirani i ograničavajući modeli ženstvenosti.

Ako je *Novi feminizam* glorificirao političko, *Žive lutke* povratak su osobnom. Nažalost, teško je oteti se dojmu da je upravo odsustvo tog “političkog” konteksta glavni nedostatak knjige (tko zna, možda u budućim knjigama Walter pronade neku zlatnu sredinu). Nakon dvjestotinjak stranica natopljenih gorčinom, nevjericom, bijesom i razočaranjem, autorica na kraju ipak pronalazi trunku optimizma iz vremena *Novog feminizma*: “Unatoč svim razočaranjima posljednjih nekoliko godina, nema razloga da se prestanemo nadati ili da prestanemo vjerovati kako će jednoga dana budućnost koju priželjkujemo postati sadašnjost u kojoj ćemo živjeti”. Usprkos pokojem nedostatku (poput neujednačenosti prvog i drugog dijela te prilično sužene bjelačko-zapadnjačko-heteroseksualne perspektive), riječ je zanimljivoj knjizi koja će domaćem čitatelju/ici zacijelo ponuditi dobrodošao poticaj za promicanje naše vlastite inačice hiperseksualne kulture, u kojoj sve više tinejdžerki društveni ugled stječe plešući na stolovima u narodnjačkim klubovima, a mediji publici privlače polu-pornografskim, a ne informativnim sadržajima. ■

MEDITERAN I ŠTO JE NEKAD BILO

ROMAN O PUTOVANJU BRAČNOGA PARA ITALIJOM I SUSRETU S PROŠLOŠĆU JEDNO JE OD POZNATIJIH DJELA PISCA KOJEG DOBAR DIO EUROPSKE PUBLIKE OTKRIVA TEK SADA, S VIŠE OD POLA STOLJEĆA ZAKAŠNJENJA

VIŠNJA PENTIĆ

U ključnom prizoru Rossellinijeva remek-djela *Putovanje u Italiju* Ingrid Bergman očiju punih suza promatra kako iz pompejskog praha polako izranjaju okamenjena tijela drevnih ljubavnika. Emocijama preplavljena Kataharine Joyce, kako se u filmu zove njezin lik, ugledavši tijela muškarca i žene koji su prije nekoliko tisuća godina zajedno dočekali smrt doslovno bježi s arheološkog nalazišta na koje je stigla u suprugovoj pratnji. Njih dvoje su kod kuće u Engleskoj svoj osam godina star brak uspješno održavali na životu skrivajući se iza svakodnevnih obaveza i rituala, no na neplaniranom putovanju u Italiju bit će prisiljeni pogledati istini u oči – malo je toga ostalo među njima. Svaki će se od njih s tom neugodnom istinom suočiti na sebi svojstven način. Ona melankoličnim vraćanjem ljubavima iz prošlosti i razgledavanjem antičke umjetnosti, a on iskušavanjem egzotičnih zagrljaja lijepih, a lakih žena i nešto težih talijanskih vina. Na zajedničkoj vožnji do Pompeja koju nisu uspjeli izbjeći sukob će kulminirati odlukom da se po povratku kući i službeno razvedu. Tijela okamenjenih, a sjedinjenih ljubavnika više su nego što elegantno nostalgijom gospođa Joyce može podnijeti, a čak ni njezinom trezvenom suprugu nije svejedno pa će se pompejsko iskustvo pokazati presudnim za sudbinu njihova braka.

SVOJ ERUDICIJI UNATOČ PUTNIK I MJESEČINA NIJE ZABORAVLJENI KLASIK EUROPSKE KNJIŽEVNOSTI, VEĆ INVENTIVNO I INTELIGENTNO NAPISAN TRILER LUKAVO SMJEŠTEN U JEDNU OD POVIJEŠĆU NAJBOGATIJIH EUROPSKIH ZEMALJA

NOVOOTKRIVENI KLASIK Roberto Rossellini u svom filmu varira književnosti dobro poznatu temu sudbinskog putovanja na Mediteran. U Italiju se već stoljećima putuje kako bi se navodno uživalo u sublimnoj umjetnosti i metafizičkom krajoliku, a zapravo da bi se konačno suočilo s nekom do tada vješto izbjegavanom istinom o samome sebi. Na jedno takvo povijesnim i privatnim asocijacijama preplavljeno *putovanje u Italiju* uputili su se i netom vjenčani Mihaly i Erzsi u romanu *Putnik i mjesečina* mađarskog pisca Antala Szerba. Njegovi junaci zajedno s autorom vješto kroče stazama što su ih svojim djelima utabali Goethe i Byron, Henry James i D. H. Lawrence, a svojim *Talijanskim koncertom* glazbeno dočarao Johann Sebastian Bach. Romanom *Putnik i mjesečina*, prvi put objavljenom 1937. godine,

modernizirana je varijacija klasične teme talijanskog putovanja. Szerb posljednjih desetak godina doživljava revitalizaciju u anglosaksonskim književnim krugovima te su prijevodi njegovih knjiga u specijaliziranom tisku redom popraćeni hvalospjevima o malo poznatom mađarskom klasiku koji nesumnjivo zaslužuje mjesto u europskom književnom panteonu. *Putnik i mjesečina* u izdanju naklade OceanMore prvi je prijevod nekog njegovog djela na naš jezik, prevoditeljica je Viktorija Šantić.

Antal Szerb rodio se 1901. u Budimpešti kao potomak jedne od najobrazovanijih židovskih obitelji u Mađarskoj. Nakon studija njemačkog, mađarskog i engleskog jezika ubrzo postaje jedan od najuglednijih povjesničara književnosti u svojoj zemlji, a djeluje i kao prevoditelj. Njegove *Povijest mađarske književnosti* i *Povijest svjetske književnosti* postale su neizostavni priručnici u literarnoj izobrazbi, priskrbivši mu ugled i u široj javnosti. Sa samo trideset i dvije godine imenovan je predsjednikom Mađarskog književnog društva. Nakon jednogodišnje stipendije u Engleskoj 1934. godine objavljuje svoj prvi značajni roman *Legenda o Pendagronu*, a tri godine kasnije *Putnika i mjesečinu*, 1943. roman *Kraljičina ogrlica*, a godinu dana poslije zbirku *100 pjesama*. Za vrijeme Drugog svjetskog rata ostaje u domovini te 1945. biva ubijen u koncentracijskom logoru u Balfu.

Roman *Putnik i mjesečina* sa zapadnoeuropskom romanesknom tradicijom povezuju ironičan humor i filozofska tematika koji su kod Szerba pomalo neočekivano spojeni s trilerskom naracijom. Priča se otvara u umjetničkim asocijacijama pregnantnoj Veneciji kamo su na početku svog medenog mjeseca stigli tridesetšestogodišnji industrijalac Mihaly i supruga mu Erzsi koja je zbog njega razvrgla brak s bogatim bankarom. Prvi dani naizgled skladnog i zaljubljenog para protječu u bespomenoj lagodi: "Kao što i priliči jako inteligentnim i nadasve samokritičnim ljudima, Mihaly i Erzsi pokušali su pronaći ispravan srednji put između snobizma i antisnobizma. Nisu se nasmrtno zamarali time da učine sve što piše u vodiču, ali još su manje htjeli pripadati onima koji po povratku kući s ponosom kažu: 'Muzeji? U muzeje, naravno, nismo išli' – i znakovito se pogledaju."

GORKI MEDENI MJESEC Autor nas smjerno upozorava kako ćemo se u *Putniku i mjesečini* družiti s "jako inteligentnim i nadasve samokritičnim ljudima" što su ujedno karakteristike kojima bi se trebao krasiti i idealan čitatelj Szerbovog romana. Jer njegov je roman svojevrsni muzej povijesnih i književnih aluzija koje poput eksponata iščekuju čitateljevo divljenje. Sve su te reference upakirane u jednostavan i učinkovito postavljen trilerski zaplet ispričivčan bez puno zastajkivanja pa će užitak pronaći i oni čitatelji koji tek prolete pored autorovih intelektualističkih eksponata. Središnja svijest romana, odnosno putnik iz naslova, snatrenju je sklon Mihaly koji je posjet Italiji, baš kao i brak, uspješno odlagao sve dok se nije namjerio na lijepu i pametnu Erzsi koja mu je pod svaku cijenu odlučila približiti

užitke što ih nude talijanski gradovi, ali i bračni život.

Antal Szerb, *Putnik i mjesečina*, s mađarskoga prevela Viktorija Šantić; OceanMore, Zagreb, 2012.

Svoj konzumaciji braka i sublimne umjetnosti unatoč, melankolični će Mihaly već u Veneciji osjetiti prve napadaje tjeskobe pred stupanjem u zrelost na koje se konačno odvažio, kao i uostalom na samo putovanje na Mediteran kojeg je do tada uporno odgadao iako je već bio proputovao dobar dio Europe. Mihaly će se kao i ostali putnici što su na Apeninski poluotok stizali s kovčezima punim nostalgije napokon morati suočiti s utvarama prošlosti. Da je tome tako postat će više nego jasno već u Ravenni, sljedećoj destinaciji gorkog mu medenog mjeseca. Samo naizgled slučajna susret s prijateljem iz školskih dana nagnat će novopečenog mladoženju da supruzi prvi put ispriča mračnu priču o svojoj mladosti. Nju su obilježili Tamas i Eva Ulpius, karizmatični i krajnje ekscentrični brat i sestra s kojima je Mihaly kao mladić činio nerazdvojan trojac koji je za njega utjelovljavao bliski mu svijet fantazije i nježnosti. Omiljena im je zanimacija tako bila smišljati male predstave u kojima su se uživali pretvarati kako umiru nekom grandioznom smrću. Opsjednutost krajem na kraju je nagnala Tamasa na samoubojstvo nakon čega će njegova zanosna sestra Eva netragom nestati. Mihaly će pak pokušati zaboraviti na svoje prijatelje, no uspomena na njih poput lava spava pod rutinom njegove građanske svakodnevnice.

Dokolica putovanja i usamljenost u koju ga gura promašeni brak s Erzsi učinit će sjećanja neukrotivo živim. Mihaly će stoga bez pozdrava napustiti suprugu i sam se

otisnuti na lutanja Italijom, a zapravo vlastitom prošlošću. No, ta zemlja je osim za refleksijom natopljene skitnje u književnosti druge polovice dvadesetog stoljeća postala i podatan krajolik za misteriozne zapleta. Filmske su nas ekranizacije McEwanove *Utjehe stranaca* i *Talentiranog gospodina Ripleyja* Patricije Highsmith podsjetile na romane koji su svoja suptilna portretiranja mračnih predjela ljudske prirode smjestili upravo u Italiju, a sve to zapakirali u atmosfera intrigantne napetosti. *Putnik i mjesečina* svojevrsna je anticipacija ovog žanra u europskoj književnosti.

VLAST PROŠLOSTI Mihaly često kontemplira o vlastitoj povijesti, umjetnosti pa čak i smislu života, no u međuvremenu mu se neprestano događaju male avanture koje Szerb opisuje sigurnom rukom književnog zanatlije. Njegovo pionirsko spajanje žanrovskog zapleta s filozofičnim preokupacijama glavnog junaka ipak više ostaje na strani podilaženja ne tako idealnom čitatelju – onome koga zanima što će se dogoditi sljedeće. Svoj erudiciji unatoč *Putnik i mjesečina* nije zaboravljeni klasik europske književnosti, već inventivno i inteligentno napisan triler lukavo smješten u jednu od poviješću najbogatijih europskih zemalja. Čitanje Szerbovog romana nalikuje ugodnoj vožnji toskanskim krajolikom kojoj ćemo se vraćati samo onda kad nas na nju podsjetje izbljedjele fotografije. Dok sjedimo u uigranim konjima upregnutoj kočiji pored nas promiču lijepe i poznate nam slike koje upijamo s divljenjem, ali kojima teško da ćemo se vraćati jednom kad vožnja prestane.

Ono što Szerb postavlja kao nažalost tek ovlaš dotaknutu temu *Putnika i mjesečine* jest neumoljiva vlast što je prošlost ima nad sadašnjošću. Mihaly je putnik kroz povijest, kako vlastitu tako i onu što ga pred njega servira talijanski krajolik. Mjesečina pak utjelovljuje ono reflektirano zlokobno svjetlo što ga na njegov život bacaju uspomene. Proživljene ljubavi i tuge svojom nevidljivo prisutnošću oblikuju naše živote bacajući na njega sjenu najvišeg tornja "kad se srce radovalo". Najljepše je to opisao James Joyce u svoj pripovijetci *Mrtvi*, koja je poslužila kao direktna inspiracija Rossellinijeva *Putovanja u Italiju* pa odatle i *hommage* u prezimenu nesretnih supružnika iz njegova filma. *Putnik i mjesečina* je tek tematski zakoračio ovom impresivnom modernističkom magistralom što preko prostora i vremena spaja Dublin i Italiju. ■

O KONCEPTU I ULOZI KOMUNISTIČKE PARTIJE (I.)

PRVI DIO ESEJA IZ POLITIČKE EPISTEMOLOGIJE O PRETPOVIJESTI I DOBU OKTOBARSKE REVOLUCIJE

DARKO SUVIN

Multum mihi negotii concinnabis et... magnam me litem ac molestiam impinges, qui mihi tales quaestiunculas ponis, in quibus ego nec dissentire a nostris salva gratia nec consentire salva conscientia possim... [N]ostros iudico in hoc descendit quia iam primo vinculo tenentur et mutare illis formulam non licet. - Epistulae morales ad Lucilium

[Pitanjima koja mi postavljaš u ozbiljne me uvlačiš teškoće te... u veliku i štetnu raspravu: jer ne mogu se ne složiti sa svojim učiteljima a da pritom ostanem s njima u dobrim odnosima niti se mogu sa njima složiti a da pritom slijedim svoju savjest... Držim da tako zaključuju zbog toga što su zapeli na svojim ishodištima i ne misle da mogu promijeniti tu formulu. - Seneka, Pisma prijatelju, oko 65. n. e.]

1. O MARXOVOM KOMUNIZMU I O PARTIJAMA

S Marxa sada se vraćamo k Marxu.

— R. Rossanda, 1969.

Marxove spoznaje i stajalište ključni su za ovo poglavlje kao subjekt, ali i kao objekt.

1.1. Povijest ideje komunizma duga je barem koliko i povijest klasnog društva. Definirana kao zajedničko posjedovanje sredstava za život u ime prirodne pravde, ona bijaše ktionička žudnja i trajno stremljenje sekti i pobuna, a u tekstovima poput Platonovih, Senekinih, te Djela apostolskih kada govore o ranokršćanskim zajednicama (usp. klasični Beer, i Draper 59-62), u latentnom je obliku prenesena u srednji vijek i kasnija vremena. Vergilije je to vrlo jezgrovito rekao:

ne signare quidem aut partiri limiti campum fas erat: in medium querebant, ipsaque tellus omnia liberius nullo poscente ferebat.

[i ne bijaše primjereno označivati ili dijeliti zemlju granicama; urod je bio zajednički, a zemlja je davala sve plodove sama od sebe, bez ikakvog napora — Georgike I: 126-28]

Ova je tradicija preuzeta u doba Francuske revolucije, najtrajnije kod Rousseaua i Babeufa. Kad je Marx uronio u radikalne radničke i intelektualne skupine i krugove Pariza iz ranih 1840-ih, preuzeo je naziv “komunist” od onih koji su ga pretpostavljali mlakim pogledima “socijalista” (usp. Kouvelakis i Grandjone). Raskinuvši, kao i spomenute skupine, sa starom organskom metaforom političkoga tijela kojega članstvo čine svi ljudi, sistematizirao je pojam pretpostavivši njegovu radikalnu opoziciju otuđenju: najprije kao protivljenje klasnoj moći u politici, a zatim čitavom kapitalističkom sistemu ljudskih odnosa. Tako je komunizam dobio podlogu ne samo u zajedničkom posjedovanju sredstava i plodova rada nego i u rušenju otuđenosti i eksploatacije radnika. To je značilo da je “kritički komunizam... od nade, težnje, uspomena, pretpostavke ili probitačnosti, po prvi puta postao osviještena svrha i rješenje tekućih klasnih borbi” (Labriola 7-8). To usko grlo i uska vrata povijesti trebala su postati pokret k obuhvatnoj društvenoj revoluciji koja će okončati kapitalistički način življenja

i svaku klasnu vlast te ostvariti vladavinu pravednosti. Njegove su mogućnosti bile triangulirane između dubokih klasnih sukoba, svijesti kakvu je radnička klasa o tome stekla i njihovog prenosa u dnevnu politiku.

Ovdje se neću baviti poviješću mnogobrojnih radničkih i socijalističkih stranaka (uskoro će se zvati socijaldemokratske) iz razdoblja od 1871. do 1914., kada su revoluciju odgodili do Svetog Nigdarjeva. Želim se usredotočiti na ključni rascjep između “dviju duša socijalizma – socijalizam odozdo i socijalizam odozgo” (Draper). “Emancipaciju radničkih klasa moraju izboriti upravo same radničke klase” (MEW 16: 14) prva je rečenica Marxovih Pravila Prve internacionale, te utjelovljuje njegovo životno gledište o socijalizmu koji će se ostvariti kroz djelovanje velikih plebejskih skupina odozdo. Potrebe i interesi velike društvene većine na kraju će je navesti da sruši klasni sustav.

Dilema je najjasnija ako se izrazi u vidu odnosa između kolektivne jednakosti i osobne slobode. Marx je počeo od aksioma emancipacije ljudskih osobnosti, što se može ostvariti isključivo kolektivnim djelovanjem. Upravo je on napravio presudan zaokret prema ravnoteži između ta dva ideala, s komunizmom vječno združenim sa slobodom, a slobodom svakog pojedinca u povratnoj sprezi sa slobodom svijetu. Nakon Pariške komune vjerovao je da se povratak proizvodnog viška vrijednosti u ruke neposrednih proizvođača treba utemeljiti na izravnoj i asocijativnoj demokraciji koju će provoditi oni sami (a Lenjin iz Države i revolucije s time se složio).

EFEMERNE I PARTIJE U POVJESNOM SMISLU

1.2. Partije: u svom pismu Freiligrathu od 29. veljače 1860., Marx razlikuje “partiju” u efemernom smislu Saveza komunista od 1847. do 1852. – za koji je napisao Manifest – kojoj više ne želi pripadati (premda će od 1864. nadalje biti aktivni u Međunarodnom savezu radnika), i “partiju u širem povijesnom smislu” spontanog središnjeg društvenog sukoba, kojoj ne prestaje pripadati (MEW 30: 488-95, o tome raspravlja García Linera 82); iz tog su širega smisla proizašli njemački *Partei ergreifen* i francuski *prendre parti* (zauzeti angažiran stav). Engelsovo pismo Marxu od 13. veljače 1851. objašnjava razloge njihovog ironičnog stava prema “efemernim” partijama: “Kako da ljudi poput nas, koji bježe od formalnih situacija kao od kuge, pripadaju nekoj partiji?” (MEW 27: 189-91). U to vrijeme nisu vidjeli potrebu za daljnjom teoretskom raspravom o partijama. Međutim, nakon što se digla nova plima, Marx je 1871. uvjerio Internacionalu da svojim Pravilima pridoda izjavu: “proleter i mogu djelovati kao klasa samo ako se ustroje kao zasebna politička partija suprotstavljena svim starim partijama koje čine posjedničke klase; ... to je neophodno za trijumf društvene revolucije.” (MEW 18:); a Engels je 1895. definirao partije kao “manje-više adekvatne političke izraze postojećih društvenih klasa i klasnih frakcija” (Marx-Engels 407, MEW 22: 510; usp. također Johnstone “Marx”, te Molyneux 21-22 i 26-27).

Pa ipak, svaki pripadnik radničkog pokreta znao je da jedini put prema emancipaciji ide kroz udruživanje. Zbog toga su

organizacije ostale neizbježne, čak i nakon što je, uz uspon manje-više buržoaskih parlamentarnih država, počeo prevladavati uži smisao političkih stranaka, koji je uskoro postao gotovo jedini.

Komunistička ili socijalistička partija trebala je biti oruđe koje će pomoći revoluciji usmjeravanjem i osnaživanjem djelovanja radničkih klasa, ali često se pretvarala u „povuci-potegni“ između toga cilja i iskušenja da uspostavi svjesnu i organiziranu elitu koja će nedovoljno svjesnim i aktivnim masama udijeliti socijalizam ili komunizam, odozgo prema dolje. U utopijama, takav se rascjep vidi u antitezi između djela Williama Morrisa i Edwarda Bellamyja (o njima i drugim utopistima od Morea do Fouriera, vidjeti Suvin, *Metamorfoze*). U toj neprekidnoj napetosti, od njemačke socijaldemokracije i Lenjinovih boljševika nadalje, potpunu staljinističku degradaciju da ne spominjemo, u pravilu je pobjeđivala privlačnost autoritarne organizacije. To se zasnivalo u jednakoj mjeri na žudnji stranačkog rukovodstva za vlašću i povlaštenim položajem kao i na milenijeskom očekivanju plebejskih masa za Spasiteljem odozgo, koje je kasniji Lukács s pravom odbacio kao “mesijanski utopizam”. Gramsci je također primijetio da je “deterministički, fatalistički, mehanistički element bio neposredna ideološka aroma marksizma, oblik religije i stimulansa (no poput droge), uvjetovan i povijesno opravdan potčinjenim karakterom nekih društvenih slojeva” (Q 1387-88, *Modern* 691 — vidjeti o obojici, 3.2).

“IDEOLOŠKE” STRANKE Weberov je razočarani pogled tada definirao partije kao dobrovoljna udruženja unutar neke organizacije (obično nacionalnog društva) kojima je cilj “osigurati vlast... vlastitim vodama zato da se ostvare idealne ili materijalne prednosti za vlastite članove” (*Economy* 284, a ostatak rasprave u ovom odlomku je iz njegovog poglavlja “Parties”, 284 - 88; usp. Također 984 - 85). Stoga sve stranke moralno i materijalno štite i potpomažu svoje članove, ali su neke – koje uglavnom “djeluju u interesu statusne skupine ili klase” – također “ideološke”: one postoje zbog borbe za kontrolu nad društvenom organizacijom u skladu s interesima

skupine ili klase. U svim strankama postoji “središnja skupina pojedinaca koji preuzimaju aktivno rukovodstvo nad stranačkim poslovima, uključujući oblikovanje programa i odabir kandidata za izbore. Postoji, kao drugo, skupina članova, koji imaju primjetno pasivniju ulogu i, na kraju, velika masa građana čija se uloga svodi isključivo na objekte uvjeravanja...” Troškove izbora treba pokriti, te nastaje “aparata, a u tom slučaju kandidati postaju ovisni o stranačkoj organizaciji”. Usmjerenost prema vlasti i žestoka borba za nju znače da su partije obično organizirane u obliku komandnog lanca odozgo na dolje, često vrlo strogoga. Weberov je crni pristup potenciran u utjecajnom radu Michelsa iz 1920-ih, koji je uračunao birokratizaciju njemačke socijaldemokracije i na kojeg ću se vratiti. ■

S engleskoga prevela Marija Mrčela Nastavak u sljedećem broju.

Citirana djela (povijesni pregledi nisu navedeni ako nisu citirani):
 Beer, Max. *The General History of Socialism and Social Struggles*, 2 sv. New York: Russell & Russell, 1957.
 Draper, Hal. “The Two Souls of Socialism.” *New Politics* 5.1 (zima 1966.): 57-84.
 Gramsci, Antonio. *The Modern Prince and Other Essays*. Pr. i ur. Q. Hoare i G. Nowell Smith. New York: International Publ., 1972.
 Grandjone, Jacques. *Marx et les communistes allemands à Paris: Vorwärts 1844*. Pariz, 1974.
 Johnstone, Monty. “Marx and Engels and the Concept of the Party.” *Socialist Register* 4 (1967): 121-58. //jps.library.utoronto.ca/index.php/srv/article/view/5372
 Kouvelakis, Stathis. *Philosophy and Revolution: From Kant to Marx*. Pr. G. M. Goshgarian. London: Verso, 2003.
 Labriola, Antonio. *La concezione materialistica della storia*. Ur. E. Garin. Bari: Laterza, 1976.
 Lukács, Georg. *Geschichte und Klassenbewußtsein*. Neuwied & Berlin: Luchterhand, 1971 [orig. 1923]. --- “Vorwort (1967)” za *Geschichte* gore, 5-45.
 Marx, Karl, i Friedrich Engels. *The Marx-Engels Reader*. Ur. R. C. Tucker. New York: Norton, 1972.
 ---. *Werke*. Berlin [DDR]: Dietz V., 1962ff. [MEW] Molyneux, John. *Marxism and the Party*. Chicago: Haymarket Books, 2003. [1978].
 Suvin, Darko. *Metamorphoses of Science Fiction*. New Haven & London: Yale UP, 1979 [Metamorfoze znanstvene fantastike. Zagreb: Profil multimedija, 2010].
 Weber, Max. *Economy and Society*. Ur. G. Roth i K. Wittich. Berkeley: U of California P, 1978.

MILENA DRAGIČEVIĆ-ŠEŠIĆ I IVO ŽANIĆ ADIO MITU O JUGOSLAVIJI

O TOME KAKO SE MIT O JUGOSLAVIJI DANAS INTERPRETIRA U HRVATSKOJ I SRBIJI U EMISIJI MOST RADIJA SLOBODNA EVROPA RAZGOVARALI SU MILENA DRAGIČEVIĆ-ŠEŠIĆ, PROFESORICA FAKULTETA DRAMSKIH UMJETNOSTI IZ BEOGRADA, I IVO ŽANIĆ, PROFESOR FAKULTETA POLITIČKIH ZNANOSTI IZ ZAGREBA

OMER KARABEG

POGLED NACIONALISTA NA JUGOSLAVIJU

Je li Jugoslavija već otišla u mit?

— **Milena Dragičević-Šešić:** Jugoslavija je već otišla u mit. Čini mi se da danas u Srbiji postoje dva paralelna mita o Jugoslaviji, oba veoma aktivna na javnoj sceni. Jedan je pozitivan i najbolje je izražen u *Leksikonu YU mitologije* i sličnim knjigama. S druge strane, različiti nacionalistički krugovi u Srbiji izgradili su mit o Jugoslaviji kao ubici i zatiraču srpstva i svega što je srpsko.

— **Ivo Žanić:** Jugoslavija je počela kao mit. Njezina službena ideološka definicija bila je da je ona ostvarenje stoljetnih snova naših naroda i narodnosti koji su, ujedinivši se pod vodstvom znamo koga, ostvarili sve svoje stoljetne težnje. Sve države imaju svoj utemeljiteljski mit pa ga je imala i Jugoslavija.

**IVO ŽANIĆ – PROCES
PRISTUPANJA UNIJI JE SADA U
SREDIŠTU JAVNIH RASPRAVA I
ON JE POTISNUO SVE OSTALO
PA I RASPRAVE O RASPADU
JUGOSLAVIJE. JUGOSLAVIJA
SE ČINI DALEKOM. SADA SU
DRUGE PRIČE, OPET PUNE
STEREOTIPA. OPET IMATE 4B
KOJA SU NAS TLAČILA: BEČ,
BUDIMPEŠTA, BEOGRAD I SADA
JE ČETVRTI BRUXELLES**

Može li se reći da se u slučaju Jugoslavije, s obzirom na kratku vremensku distancu, miješaju mitsko i istorijsko i da ih je teško razdvojiti?

— **Milena Dragičević-Šešić:** Mislim da se izuzetno mnogo mešaju, iako u građenju mita, bilo da je on pozitivan ili negativan, činjenice nisu ni od kakvog značaja, jer oni koji grade mit koriste samo one činjenice koje potkrepljuju ono što oni žele da kažu.

— **Ivo Žanić:** To je praktički nemoguće razdvojiti na razini svakodnevnog života. To tek znanstvenici pokušavaju i uspijevaju razlučiti, ali u percepciji običnog građanina, u onome što nazivamo općom svijesću, to je vrlo teško razdvojiti. Kada se gleda iz hrvatske perspektive na iskustvo druge Jugoslavije, onda tu i najzadrtiji negatori Jugoslavije, koji je definiraju kao kozmičko zlo koje se dogodilo Hrvatima, imaju problema odgovoriti na tri pitanja. Prvo, Jugoslavija je donijela ukinuće monarhije i uspostavu republike, što je vjerojatno iz kuta srpskih nacionalista bio gubitak, jer je kraljevska kuća bila srpska, ali je iz hrvatskog kuta republika bila dobitak. Drugo, Tito je donio federalizam, što je bio hrvatski politički zahtjev i političko iskustvo iz doba Austro-Ugarske. Treće, ona je donijele prisajedinjenje Istre, Cresa, Lošinja i Zadra Hrvatskoj. Zadrta i radikalni negatori Jugoslavije ostaju bez odgovora na ova tri pitanja, koja po meni, zdravorazumski gledano, predstavljaju određeni povijesni napredak i imaju elemente političke pa i kulturološke modernizacije. Inače, čini mi se da je pogled na Ju-

goslaviju iz hrvatske perspektive puno kompleksniji nego iz srpske, neovisno od toga koja se politička ili ideološka perspektiva zauzima iz Srbije.

— **Milena Dragičević-Šešić:** I u Srbiji je mnogo konfliktnih pitanja vezano za Jugoslaviju. Jedno od takvih je pitanje kraljevine. Za mene, koja sam za republiku, ukidanje kraljevine je normalan proces. Za veliki broj ljudi u srpskom političkom životu, koji su rojalisti ili konzervativci, ukidanje kraljevine je bilo degradacija države. Oni ukazuju da su kraljevine, kao što su Danska, Holandija ili Švedska, danas najsolidnije zemlje sa najvišim kvalitetom života. Oni također kažu da je napuštanjem kraljevine degradirana srpska kulturna norma. Tu je i pitanje jezika. Protivnici Jugoslavije tvrde da je ona uništila srpski književni jezik, jer do danas veliki broj srpskih intelektualaca ne može da se opredeli da li govori srpski ili srpsko-hrvatski i još uvek se koriste rečnici srpsko-hrvatskog jezika. Čak su velikim delom upitni i spomenici identiteta, jer su u Beogradu bili smešteni jugoslovenski spomenici. Pominje se da predsednik Srbije i danas polaže venac na Meštrovićev Spomenik neznanom junaku koji je posvećen svim narodima Jugoslavije. Sa stanovišta nacionalista ideja Jugoslavije je u potpunosti rastočila i uništila srpsko biće. Oni smatraju da je federalizam najveće zlo zato što je razdvojio srpski narod i ostavio ga u različitim federalnim jedinicama. Da se nije formirala Kraljevina SHS, smatraju nacionalisti, Srbija bi kao pobednica u ratu bila neka velika Srbija, mnogo veća od ove sadašnje. Vrlo često se ističe da su komunisti – među kojima, kako se kaže, nije bilo etničkih Srba – iscrtali granice koje su bile nepovoljne za Srbiju.

NOSTAGIJA ZA MLADOŠĆU

Kakva je uloga nostalgije u građenju mita o Jugoslaviji?

— **Milena Dragičević-Šešić:** Uloga nostalgije je ogromna. Danas 90 odsto ljudi neuporedivo teže živi nego što se živelo 60-ih i 70-ih godina, a to je period koji svi mi poistovećujemo sa Jugoslavijom. Svi se sećaju naglog progresa koji je počeo 1960. godine i koji nije samo doneo bolji život nego je i otvarao perspektivu. Iz ugla današnje depresivne situacije, kada građaninu Srbije čak ni Evropa nije perspektiva, ljudi se sa nostalgijom sećaju vremena kada je 80 posto domaćinstava imalo fiću, jugo, zastavu 101. Naravno da je to nostalgija za mladošću pa se mnogi sećaju tog vremena kao zlatnog doba. Ulepšava se prošlost, priča se da je školovanje bilo besplatno, da je zdravlje bilo besplatno, što nije do kraja tačno, da nije bilo mita i korupcije, mada smo svi mi, koji smo živeli tada, znali za plave koverte.

— **Ivo Žanić:** Tu postoji jedna zbrka u glavama koja ima korijen kako u filtriranim, neselektivnim pričama o Jugoslaviji, tako i u nostalgiji koja je u 90 posto slučajeva nostalgija za mladošću. Pristalica sam teze da nekada jedan dobar vic puno više govori o jednom društvu nego li mnogobrojne sociološke studije pa ću sada jedan takav vic ispričati. Došao Tito u neko bosansko selo 50-ih godina i pita: "Druže Suljo, da li ti je bolje sada ili ti je bilo bolje u Kraljevini?". Suljo odgovori: "U Kraljevini". "Pa, kako Suljo, asfaltirali smo ti selo, dobili ste školu, javnu rasvetu, ambulantu." "Ma, jeste, druže Tito, sve je to istina što govoriš, ali u Kraljevini sam imao 20, ali sada imam 60 godina." Mislim da kroz taj vic treba gledati mit o Jugoslaviji kao zlatnom dobu. Kada je čovjek mlad, sve mu je dobro. Mislim da su i ljudi u Sjevernoj Koreji nostalgичni za svojom mladošću. Nije dobro kada se prirodna ljudska sentimentalnost prema vlastitoj mladosti oblači u neke ideološke programe i političke stavove i kada se onda time javno manipulira.

MILENA DRAGIČEVIĆ-ŠEŠIĆ – U SRBIJI JE MNOGO KONFLIKTNIH PITANJA VEZANO ZA JUGOSLAVIJU. JEDNO OD TAKVIH JE PITANJE KRALJEVINE. ZA VELIKI BROJ LJUDI U SRPSKOM POLITIČKOM ŽIVOTU, KOJI SU ROJALISTI ILI KONZERVATIVCI, UKIDANJE KRALJEVINE JE BILO DEGRADACIJA DRŽAVE

YU-MODERNIZAM

Koji su pozitivni, a koji negativni stereotipi o Jugoslaviji?

— **Milena Dragičević-Šešić:** Pozitivni stereotipi u Srbiji su oni o potpunoj jednakosti i samoupravnom društvu. Jednim delom, mnogo toga je tačno, naročito kada se zaboravi da je iza svega stajala Komunistička partija. Mi smo glasali i birali naše direktore u radnim organizacijama, školama i na fakultetima, ali se pre toga uspostavljao neki partijski konsenzus ko uopšte može da bude predložen i biran. U pozitivne stereotipe spada i onaj o bratstvu i jedinstvu koji govori da su narodi Jugoslavije živeli srećno i bez ikakvih međusobnih problema. Mnogi će reći da je postojala sloboda govora i udruživanja, naravno pod uslovom da ne diraš baš Tita. Sve ovo što kod jednog broja ljudi postoji kao pozitivni stereotip – kod drugog postoji kao negativni. Srpski nacionalisti govore o Jugoslaviji kao o tamnici za Srbe, u kojoj jedino oni nisu mogli da kažu da su Srbi, u kojoj je gušen svaki element srpskog kulturnog identiteta, naročito ćirilica. Ćirilica je njihova je stalna tema. Jugoslavija je, navodno, namerno ubila ćirilicu, kao srpsko nacionalno pismo, da bi se Srbi odnarodili. Negativni stereotip o Jugoslaviji, koja je ubijala i sklanjala pod tepih sve što je srpsko, vrlo je raširen u Srbiji. Kad idete na sajtove izrazito nacionalnih grupa, kao što su Dveri i druge, videćete da je za njih činjenica da predsednik Tadić poklanja predsedniku Josipoviću *Leksikonu YU mitologije* bila dokaz njegovog potpuno urušenog srpskog identiteta i još jedna potvrda da je Jugoslavija praktično uništila Srbe kao narod.

— **Ivo Žanić:** U Hrvatskoj sasvim sigurno ne postoji mit o slobodi govora, s obzirom na gušenje hrvatskog proljeća,

IVO ŽANIĆ – KOMUNISTIČKA PARTIJA JUGOSLAVIJE JE IMALA SNAŽAN MODERNIZACIJSKI IMPULS. ŠTO SU ZATEKLI KOMUNISTI 1945. GODINE? RURALNO DRUŠTVO S GOLEMOM KOLIČINOM NEPISMENIH, MEĐU ŽENAMA MISLIM I 80 POSTO

što je relativno svjež događaj koga mnogi pamte. I kod mladih postjugoslavenskih generacija postoji spoznaja o nedemokratskom režimu i represiji nad ljudima koji su drugačije mislili, pogotovo što su žrtve te represije bili ljudi kao Vlado Gotovac, Miko Tripalo i drugi, koje se mlade generacije upoznale kao istinske demokrate. Dakle, postoji osjećaj da ta zemlja nije zatvarala samo nekakve pijance koji su pisali po zidovima “Živio Pavelić”. Ona je zatvorila i jednog Vladu Gotovca, ona je izolirala Savku Dapčević i Miku Tripala. A to nisu nikakvi teroristi, ni ustaše. O pozitivnom ili koliko-toliko uravnoteženom doživljaju Jugoslavije svjedoče one tri stvari koje sam spomenuo: federalizam, koji se u Hrvatskoj uvijek pozitivno percipira, sjedinjenje Istre, otoka i Zadra i republikanizam. Tu postoji i jedan segment društva – mislim na veliki dio crkvene hijerarhije koji živi u nekom antikomunizmu potpuno neprimjerenom sadašnjom vremenu. Oni su ostali zarobljenici prošlosti. To je u ovom trenutku jedini segment društva s kojim ne možete uspostaviti dijalog o Jugoslaviji. Odmah nailazite na stereotipe i zadrte stavove s kojima nije moguće razgovarati. Za njih je Jugoslavija zlo, apsolutno zlo i tu nema razgovara. To je relativno utjecajan segment društva. Sve ovo drugo se kreće manje-više u okvirima normale i dijaloški je otvoreno. Dodao bih i nešto što danas smatramo kao normalno, a nije palo s neba, nego su ga upravo Jugoslavija i Komunistička partija donijeli, a to je pravo glasa za žene. To nije mala stvar. Švicarska je tek prije desetak godina donijela taj zakon. Mnoge tvornice su građene manje-više za žene, one su omogućile ženama da imaju vlastitu plaću i da se socijalno emancipiraju. Sve su te tvornice danas propale – od Međimurske trikotaže u Čakovcu do splitske Jugoplastike. Takvih je tvornica sigurno bilo i u Bosni i Srbiji. Uopće, Komunistička partija Jugoslavije je imala snažan modernizacijski impuls, kojeg sam ja, kao Dalmatinac, svjedok. Znam kako se za 20 godina naša obala preobrazila. Što su zatekli komunisti 1945. godine? Ruralno društvo s golemom količinom nepismenih, među ženama mislim i 80 posto. I to moramo imati na umu.

BEČ, BUDIMPEŠTA, BEOGRAD, BRUXELLES

Čini mi se da su veoma rašireni stereotipi o raspadu Jugoslavije. U njihovoj osnovi je uvijek zavjera svjetskih sila. — **Milena Dragičević-Šešić:** Naravno, ali zavisi iz kojih krugova potiču ti stereotipi, pošto je srpsko društvo prilično podjeljeno. Ako biste čitali nedeljnik *Pečat*, onda iza svega stoje Vatikan, Zapad, Amerikanci, Katolička crkva, NATO pa, bogami, jedno vreme su i Svetski jevrejski kongres uključivali u sve te teorije zavere. Mislim da priča o zaveri služi da bi se krivica sa nas prebacila

na svetske faktore. U najvećem delu srpske javnosti vlastita odgovornost se minimizira, a za raspad Jugoslavije se okrivljuju strani faktor i nelojalnost građana drugih republika koji su gledali samo svoje interese, želeli da se odvoje i da što pre bez nas odu u Evropu.

— **Ivo Žanić:** I u Hrvatskoj ima ponešto od teorije urote, ali, naravno, u smislu obratnom od ovoga koji je spomenula gospođa Šešić. Naime, u hrvatskoj interpretaciji međunarodni urotnici su htjeli održati Jugoslaviju, ali u tome nisu uspjeli. Ali, mislim da je to sekundarno. Po meni, mita o raspadu u klasičnom smislu riječi i nema, budući da hrvatsko iskustvo pokazuje da su bila dva primarna uzroka raspada – jugoslavenski unitarizam vrha JNA i velikosrpska politika i ideologija koju metaforizira Dobrica Ćosić, a koju je instrumentalno provodio Slobodan Milošević. Mitološko promišljanje o raspadu ne postoji, jer ga stvarnost demantira. Zna se koji su tenkovi razarali i ubijali po Hrvatskoj. Nisu to bili ni teheranski, ni vatikanski, ni židovski. Međutim, treba napomenuti da se javnost polako udaljuje od rasprava o Jugoslaviji, jer pažnju sada zaokuplja druga stvar, a to je Europska unija. Sada se više može govoriti o novoj mitologizaciji u smislu – je li Unija raj na zemlji ili je to nova Jugoslavija, je li Bruxelles novi Beograd ili nešto drugo. Proces pristupanja Uniji je sada u središtu javnih rasprava i on je potisnuo sve ostalo pa i rasprave o raspadu Jugoslavije. Jugoslavija se čini nekako dalekom. Ona je iza nas. Sada su druge priče, opet pune stereotipa, jer se bez njih, izgleda, ne može. Opet imate 4B koja su nas tlačila: Beč, Budimpešta, Beograd i sada je četvrti Bruxelles. To je sada negativni stereotip, a pozitivni je – idemo najzad tamo gdje i pripadamo, a u čemu nas je sprječavao Beograd ili Srbi općenito.

RAVNODUŠNOST I NEPOZNAVANJE

I vi ste, gospođo Šešić, i vi, gospodine Žaniću, takoreći u dnevnom kontaktu sa studentima. Kako mladi ljudi, koji danas ne pamte Jugoslaviju, doživljavaju tu zemlju? Imaju li ikakva znanja o njoj? Da li je doživljavaju kao nekakvu daleku, mitsku zemlju?

— **Milena Dragičević-Šešić:** Imam studenata koji ne znaju gde je Bled niti šta je to. Nemaju pojma o geografskim odrednicama koje su za moju generaciju bile nešto normalno i svi smo ih znali. Svake godine sa studentima idem na neko studijsko putovanje, u jednu od susjednih zemalja. Kad kažem susjedna zemlja – to je i Rumunija i Bugarska, ali i Hrvatska i Bosna i Hercegovina i Makedonija. Za najveći broj mojih studenata – uvek je to prvi put. Ne samo kada smo išli u Albaniju, što bi se moglo i očekivati, ali to je bila njihova prva poseta i Bosni i Hercegovini i Makedoniji. Uostalom, za njih je Makedonija isto što i Bugarska.

— **Ivo Žanić:** Kad je u pitanju odnos mojih studenata prema njihovim vršnjacima u Srbiji, nisam primijetio nikakve znakove animoziteta. Jedna relativno brojna skupina mojih studenata, od kojih su neki s područja izravno razorenih u ratu, lani je bila na Beogradskom sajmu knjiga. Vratili su se s puno dobrih dojmova o druženju sa svojim vršnjacima.

A imaju li ikakav odnos prema Jugoslaviji?

— **Ivo Žanić:** Rekao bih da je to relativna ravnodušnost. Srbija ih zanima, Bosna i Hercegovina ih zanima. Vole pogledati dobar srpski ili bosanski film, pročitati knjigu. Vole i otputovati u Srbiju i Bosnu, ali mislim da su prema Jugoslaviji manje-više ravnodušni.

MIT O JUGOSLAVIJI NIKADA NIJE BIO OZBILJAN

Mislite li da će se, kako vrijeme bude odmicalo, mit o Jugoslaviji razvijati dobijajući sve nove i nove dimenzije, ili će, kada nestanu generacije koje su najveći dio života proživjele u Jugoslaviji, on biti brzo zaboravljen?

— **Milena Dragičević-Šešić:** Rekla bih da će biti zaboravljen, kao što je bio zaboravljen i mit o Austro-Ugarskoj – o bečkim šmizlama, frajlama i modi. Mitovi budu i produ. Kada gledamo *Leksikon YU mitologije*, gde su simboli života u Jugoslaviji bombone 505 sa crtom ili fića, postaje nam jasno da temelji jugoslovenskog mita nisu izgrađeni, da se taj mit gradio na nekim sitnim detaljima. On se nije čak gradio ni na Titu. A Tito, kao državnik, trebalo bi da bude u temelju tog mita. Taj mit o Titu, ne da niko ne

gradi, nego se on i razgrađuje, iako je Jugoslavija sasvim sigurno bila jedan od stožera Pokreta nesvrstanosti, a to sigurno ne bi bila da nije bilo Tita. Nismo izgradili mit na onim odrednicama na osnovu kojih je on trebalo da bude izgrađen, već na osnovu nekih manje-više perifernih detalja za koje nas vezuju zajedničke uspomene. Stoga se bojim da će mit o Jugoslaviji brzo nestati, jer on nije nikada bio uspostavljen kao jedan ozbiljan narativ.

MILENA DRAGIČEVIĆ-ŠEŠIĆ – KADA GLEDAMO LEKSIKON YU MITOLOGIJE, GDE SU SIMBOLI ŽIVOTA U JUGOSLAVIJI BOMBONE 505 SA CRTOM ILI FIĆA, POSTAJE NAM JASNO DA TEMELJI JUGOSLOVENSKEG MITA NISU IZGRAĐENI, DA SE TAJ MIT GRADIO NA NEKIM SITNIM DETALJIMA

— **Ivo Žanić:** U Hrvatskoj je taj proces već poodmakao. Profesorica Šešić je spomenula da Beograd ima dvojni identitet – jer je bio glavni grad i Srbije i Jugoslavije – pa sada ljudi ne znaju što da rade s nekadašnjim saveznim simbolima i institucijama. Toga u Hrvatskoj nema. Zagreb je bio samo glavni grad Hrvatske. Pošto nema te dvojnosti, otpada razlog za ambivalenciju. Premještanje težišta na Europsku uniju zapravo je dovršilo proces nestanka mita o Jugoslaviji, ne samo kod mladih, nego i kod starijih generacija. Mislim da će se to dogoditi i u Srbiji. Tu nije važan datum ulaska – govorim iz hrvatskog iskustva. Važan je trenutak kada ljudi osjete da je taj proces počeo. Srbija je dobila kandidaturu i on je već na neki način počeo. Onda se odmah počne mijenjati težište. Mijenjaju se metafore, mijenjaju se simboli, u igru ulaze nove metafore i novi simboli. Naprosto, knjiga se zatvorila i mislim da je to dobro. Neka povjesničari istraže istinu i činjenice, a stvari idu u drugom smjeru.

— **Milena Dragičević-Šešić:** Mislim da je Ranko Munitić u jednoj od svojih poslednjih knjiga naslovom tačno precizirao šta se dešava. On je toj knjizi, koja je posvećena jugoslovenskom filmu, dao naslov *Adio, jugo-film*. To bi se moglo reći i za mit o Jugoslaviji. **E**

Nives, noć, obojena svjetlost, Milko Valent

NOVI PRILOG IZ UVIJEK AKTIVNE KNJIŽEVNE KUHINJE PROVJERENOGA ASA, AUTORA VIŠE OD TRIDESET KNJIGA, MILKA VALENTA

Opet potres u mobitelu. Opet maltretiranje tehnologijom. Tinina poruka. Negativan sadržaj. I opet sjećanje na nju. S bizarnim punk imidžom Nives izgleda točno tako kako je nekad izgledala i Tina u gimnaziji. Tina mi je pokazivala fotografije iz tog perioda kad sam prvi put bio kod nje na Marulićevu trgu. Nives ima privlačno lice, ali oči svjedoče o paklu kroz koji je prošla. Hoće mi danas ispričati priču o ocu. To mi je rekla popodne nakon što sam poslao Pjeru trogirsku reportažu. Ali, kaže, to ti ne mogu pričati na suho. U kući više nema piva. A nema ni hrane. Nedostaje nam i cigareta. Moramo u dućan. Daj da provjerimo, kažem Nives. Hodamo po stanu, provjeravamo frižider, kredenc, ruksake. Uredno zapisujem sve što treba kupiti. Draga, uvijek se možeš pouzdati u čovjeka koji je analni karakter, kažem Nives. Voćni trg je tako lijep da bih najradije ostao ovdje stanovati s Nives. Možda bi ona s vremenom postala barem malo urednija. Sve je tu tako prisno, sve je tu pri ruci. Tržnica, dućani, more, ribe, brodovi, plaže. A i knjižara je na trgu. I na njemu spomenik učenom imenjaku. Ostati s Nives? Budimo realni, to je ostvarivo. Mogli bismo svašta zajedno raditi, primjerice spremati paštadicu. Ili jednostavno otići kod mame Perice u Supetar i kušati njezinu. Ali ja moram dalje. Moram sad u Amsterdam pa zatim u Murter i u svaki grad Europe koji Pjeru u međuvremenu padne na pamet. U slobodno vrijeme tražit ću urednu djevojku. To neka mi bude hobi. I moje prokletstvo. Amen.

U dućanu blizu Pazara kupili smo sve s popisa: namirnice, cigarete i petnaest boca Kaltenberga, kraljevskog bavarskog piva, i tri boce vina. Malo smo se uspuhali do Nivesina stana. Dvije boce piva smo odmah otvorili, ostale stavili u frižider. Nives je otišla u kupaonicu i ubrzo se vratila, samo u gaćicama i majici, nenašminkana. Volim je gledati bez šminke. Mlado, prerano ostarjelo lice. Ganjanje zmaja i jahanje na horsu ostavilo je trag. Žive, ali tužne oči. Neka je sjeta neprekidno u njima, čak i kad se smije. Sjela je na krevet pokraj mene i prekrizila noge. Mi smo sad lotosi. Kucnuli smo se flašama i otpili. Nemoj se nikad navući na heroin, Marko, rekla je tiho Nives. Neću. Budi spokojna. Dovoljna mi je i ova ovisnost koju već imam, rekao sam i pokazao na upaljeno cigaretu.

Nives počinje priču o ocu. Gleda u svoju noć.

Nešto si već čuo od Perice. Evo ostatka. Moj otac Nikša je radio u škveru, u Brodosplitu. Zarađivao je dobro. Radio je i sa strane. Prodavao je i maslinovo ulje. Tada smo dobro živjeli. Zaratilo je i Nikša nije oklijevao. Otišao je u rat. S njim su otišli još neki ljudi iz njegove ekipe zavarivača. Dvije i pol godine je bio na frontu. Vratio se uzdrman, počeo je piti, ali ne previše. Društveni alkoholičar. Puknuo ga je i PTSP. To je to. Klasika. Tipična priča o braniteljima. Nikša nikad nije govorio o ratu. Možda zato što mu je na rukama izdahnuo prijatelj, čovjek iz njegove ekipe zavarivača. To mi je rekla mama. Kao "old school" roditelj rijetko je pokazivao osjećaje. Nikad me nije poljubio. Možda me poljubio kad sam bila mala, ali toga se ne sjećam. No bio je brižan. Znam da me jako volio. I ja njega. Svoju ljubav nije znao izraziti riječima. Nju je pokazivao djelima. Imala sam djetinjstvo iz snova. Vodio me u maslinik, na kupanje, svagdje. Naučio me plivati, roniti, voziti bicikl, čak i igrati šah. Na rivi smo pokraj konobe satima igrali badminton. Obično nedjeljom. Meni bi uvijek naručio sok, sebi pivo ili vino. Piće nam je bilo pri ruci na stolu dok smo igrali. Veselio se mojim uspjesima u školi. Kad je došlo vrijeme studija, sve je učinio da bi meni bilo bolje. Da bih mogla lakše studirati i da ne gubim vrijeme na putovanje trajektom, kupio je ovaj stan. Veselio se tome, kako je govorio, što će barem netko u našoj obitelji biti visoko obrazovan. Kad je radio prekovremeno, dolazio bi ovdje prespavati. Uvijek bi obavijestio mamu. I Pericu je jako volio. Ona mu je bila jedina ljubav. Nikad nije trčao za ženama. Kad sam potonula u drogu, i on je patio. Jednom me našao totalno urokanu. Sjeo je pokraj mene i pušio. Kad bih se usvinjila vlastitom bljuvotinom, prao mi je lice i ruke. Pred majkom me branio. I ne samo to. Nećeš vjerovati, ali tata je ostavljao lov tu na stolu; tobože ju je zaboravio ponijeti sa sobom na posao. Znam da je to bilo namjerno. Primijetio je da prodajem stvari iz kuće, ali nije htio da kao većina narkića još i kradem da bih nabavila lov za dop. U škveru je i dalje dobro zarađivao, čak odlično, često je radio i prekovremeno. Ne znam točno što se dogodilo, ali prije pet mjeseci je dobio otkaz. Višak radne snage, tako su rekli. Otpušteni su još neki radnici. Ali, zamisli, i on, visokokvalificirani zavarivač s dvadeset i tri godine radnog staža. Poludio je. Otišao je u Supetar po nekoliko velikih kanistara svojega vina, onakvih od dvadeset litara, u kojima smo donijeli ulje. Po cijele dane pio je vino i pušio. U ovoj sobi. Perica ga je, kad je došao po vino, pokušala smiriti, ali bezuspješno. Sad je imala dva narkića na vratu pa je i ona počela jako piti. Sve je otišlo k vragu. Ja sam bila u svojoj najgoroj fazi. Tu situaciju nije moguće opisati. Nikša se opijao i pušio goleme količine cigareta. Uopće nije izlazio iz stana, samo je sjedio, pio i pušio. To je trajalo oko dva tjedna. Jedno popodne je prestao. Izenada. Iako sam bila na dopu i ključala u kutu, sjećam se onako kroz maglu da se zbivalo nešto čudno. Dogodilo se čudo. Otac se okupao i obrijao. Obukao je čistu košulju i vojničku jaknu koju je nosio u ratu. Čak me i zagrlio, što nije učinio od mog djetinjstva, rekavši da ide malo na Rivu, možda sretne prijatelje. Previše sam bila urokanu da bih po svim tim čudnim upozoravajućim znacima shvatila da je stvar krajnje opasna. Raznio se bombom oko pet ujutro u onoj lučici na Matejuški, tamo gdje smo galebovima bacili pecivo prije nego što smo otišli na ručak u Fife. Pokraj njega su našli komad

papira na kojem je napisao: "Jebite se vi glavonje u škveru. Sad me više nikad nećete moć otpustit, jeba van pas mater svima." Sve novine su pisale o tom slučaju. Objavili su njegov životopis i fotografiju. Hvalili su ga i kao radnika i kao branitelja. Na pogreb su došli mnogi radnici iz brodogradilišta, i bivši i sadašnji. Došli su i njegovi suborci, svi su došli. Voljela sam mog starog, voljela sam Nikšu, voljela sam dragog tatu. Da toga dana nisam bila urokanu možda sam ga mogla spasiti. Ne znam. Voljela sam, jebiga, tog čovjeka najviše na svijetu. Sorry, Marko, ne mogu više. Mogla bih ti još puno pričati o njemu. Dodaj mi cigaretu.

Na zemlji je najednom noć. Postoji samo tama. Zagrlio sam Nives. Htio sam postati Nikša, njezin otac. Barem na trenutak. Nisam mogao. Ja sam ono što jesam. Ne mogu biti drugi. Drhtala je. Nije plakala. Odavno su presahnule njezine suze. Shvatio sam to. Sjetio sam se trenutka kad se moj otac ranjen vratio iz rata. Nives, Nives, Nives. Čuo sam njezino ime u noći. Šutjeli smo i pušili. S Voćnog trga dopirao je žamor praćen smijehom njezinih i mojih vršnjaka. Ništa drugo nije moglo biti strašnije. Život je vani kiptio. Nema Boga.

Jutro je bljesnulo. Još jedan dan. Sutra putujem u Amsterdam. Možda više neću vidjeti Nives. Nema milosti za rastrzana bića. Za milost se nije moguće izboriti. Ona će biti darovana ili je neće biti.

Otvorio sam trošne škure s tragovima zelene boje i pogledao Meštovićeve spomenik na trgu. Marko i dalje drži knjigu. On i dalje piše. Bez zastoja. I noću i danju. To je bio njegov dječjački san. San mu se ostvario. "Bok, Marko. Kako si danas? Kako napreduje pisanje?" rekao sam i veselo mahnuo rukom imenjaku na trgu. Terasa kafića na trgu već je bila puna gostiju. Ovo će biti vruća godina, prognozirao je Emil prije desetak dana. Osjetio sam dah na potiljku, dodir tijela, ruke na očima. Zažmiri, rekla je. OK, jesam. Sad otvori oči. U redu. Ugledao sam Mikado, veliku čokoladu s rižom upakiranu u crveni omot. Otkud joj? Jučer nismo kupili čokoladu. Sigurno je rano otišla u dućan, dok sam ja još spavao. "Danas je 25. travanj. Budući da je petak, budi nekoliko trenutaka Petko. Šalim se. Dakle sretan ti imendan, Marko", rekla je Nives i objesila mi se oko vrata držeći u ruci čokoladu. Prvi put u životu mi je netko čestitao imendan. Da mi ga nije čestitala, ne bih ni znao da je danas Marko. Dakle imendan je i meni i imenjaku na Voćnom trgu. Nas dvojica danas slavimo vlastito ime. On radno, dostojanstveno, tiho i diskretno, ja rasmusno. U meni rastu vlažne erotske gljive, eros, nježna zelenkasta mahovina mračnih crnogoričnih šuma. Radujem se ovom danu s Nives.

Dan će biti san. San u danu, dan u snu. Ujutro smo nakon doručka otišli na kavu na Rivu. Sjeli smo na terasu ispred Bobisa. Nives mi kaže da joj naše druženje jako pomaže. Osažena je. Sve više osjeća mišiće. U mozgu ima navalu ideja. Sve jače osjeća i spremnost za radikalnu, dakle doživotnu apstinenciju od droge, što znači i od metadona. To je dobro. A i probava joj se malo poboljšala. Znam to. Jučer sam poslije nje išao na WC. Osjetio sam miris njezina govna. To nije bio smrad, jer iz WC-školjke uopće nije smrdjelo. Naprotiv, mirisalo je. Svidio mi se Nivesin miris govna kao i moj vlastiti. To je velika povezanost. Kad je riječ o govnu, u igri su i rođenje i smrt. Dan i noć. Priča mi uz espresso da ju je mama htjela smjestiti na psihijatriju na Firulama. Jedno vrijeme je čak pomišljala da je smjesti u Odjel za ovisnosti Vrapče u Zagrebu, u slikoviti *Versaj* kako šticećeni Vrapča tepaju toj čuvenoj zagrebačkoj ustanovi. Majke su zabrinute. S pravom. Ne shvaćaju djecu. A djeca ne shvaćaju majke. Pat pozicija je osigurana već na početku zapadne civilizacije u Grčkoj.

Plan je jednostavan. Otići u Makarsku autobusom. Napraviti reportažu na rivi i vratiti se prvim autobusom u Split. Na Pazaru otići do Cecilije i uzeti novac od prodanog ulja. Otići u prijateljsku toplu sobu na Voćnom trgu. Za radnim stolom napisati dvije kartice teksta i reportažu poslati glavnom uredniku zajedno s onom jučerašnjom. Zatim prisvojiti sve vrijeme svijeta samo za nas dvoje. Uživati bez sna. Sve do sutra. Dok ne odletim u Zagreb. Zapamtiti svaki miris, svaku boju i svaki ton glasa. Biti blijed od užitka. Hlapiti od radosti uz prisnu dušu, uz drugo tijelo. Družiti se bez vidljive koristi. U rijetkim slučajevima je i to moguće. Nives i ja smo takav slučaj.

Tako smo i učinili. Doslovno smo slijedili plan. Malo je stvari na svijetu koje su ljepše od jednostavno sročene plana. Pridržavanje takvog plana izaziva estetski užitak, ono je melem za dušu, ali i za tijelo. Ostalo su lijekovi pohlepne farmaceutske industrije. Nivesine naftno crne oči pobuđuju moje sazrijevanje. Imao sam viziju prije odlaska na posao u Makarsku. Pogledao sam u ravnodušno proljetno nebo i vidio Nives i mene na Rivi kako, kao da sijemo pšenicu, bacamo tablete Xanaxa i kapsule Prozacu po suvremenim prolaznicima. Robovima neke od brojnih TV-sapunica. Razlomljene u dvije tisuće i petsto nastavaka do trenutka kad nastupa kraj. I padne snijeg po grobu.

Lučica i barke. Živost ribarske oaze. More i njegov miris. Zvonik Katedrale sv. Duje. I ova ljepota će jednom nestati. Nitko već više od dva stoljeća ne govori ozbiljno o smrti. O smrti svijeta, o smrti ljudi. Obrazovani ljudi boje se to glasno i javno reći. Neobrazovani također šute. Svi se boje. Svi se bojimo.

Sjedimo na stupiću za privezivanje brodova na Matejuški i gledamo barke. Nives mi pokazuje mjesto gdje su pronašli njezina oca raznesenog bombom. Često je ovamo dolazila otkad se to dogodilo. Da je barem poživio pa da je vidi sad kad je na putu ozdravljenja! Znaš, bio bi ponosan na mene. A bio bi ponosan i na to što sam u društvu s tobom. Sigurno bi nas pozvao na piće.

Hoćeš da odemo na ručak u restoran Noštromo? I ja sad imam novaca. O ne, draga Nives. Ne. Danas ja častim. Zaboravila si. Imendan mi je. Nikad nisam nikog častio za imendan. Nikad nisam ni znao kad mi je imendan. Čini se da je u Hrvatskoj, u naše vrijeme, barem otkad ja živim, imendan izgubio auru proslave kod kuće. Znao sam i znam samo za svoj rođendan. I slavio sam ga, ali samo do majčine smrti, poslije ne. Uz majčinu prisutnost, uz moju Maju, rođendan je imao smisla, poslije više ne. Teška je tema o rođendanima. Što slave ljudi kad slave rođendan? Dakako, godišnjicu rođenja. Ali što *doista* slave? Život ili smrt koja će se neumitno zbiti nakon određenog broja rođendana? Život, dakako. Osobito je zanimljivo slaviti stotog rođendana. Ako doživim stotu i ja ću ponovno slaviti rođendan. Čak kad ga i ne bih želio slaviti, prisilili bi me mediji. Mediji su danas velika moć, zapravo oni su svemoćni. Oprosti, malo sam se izgubio. Pojavili su se galebovi. Njih četiri. Sletjeli su na jednu barku. Starjeli su.

Gladni smo. Odlazimo na ručak. Okrenuo sam u smjeru Brača, u smjeru Supetra. To nisam smio učiniti. Možda sam želio doživjeti prokletstvo Orfeja. Vidio sam lijepu Tinu u Supetru, gradu u kojemu smo jednom ljetovali. U svojoj uskoj crnoj elegantnoj večernjoj haljini sa Swarovski ogrlicom spušta se brzo niz zid stare kamene kuće prekrivene masom bugenvilija. Zatim trči po rivi i viče: "Marko i ja smo popili cijelu bocu bijelog ruma, a nismo pijani. Spasila nas je pjesma o Che Guevari. Ona je neutralizirala Bacardi." Nakon riječi "Bacardi" Tina se zauvijek skamenila na supetarskoj rivi. Odahnuo sam. Ali odmah zatim je oživjela. Koincidencija. Tina je u tom trenutku poslala poruku. Kao da je znala da mašta ubojice upravo proizvodi sliku njezine smrti. Zvuk mobitela me prenuo. Shvatio sam da mitovi, čak i malo izmijenjeni, više ne funkcioniraju. Mitovi su definitivno mrtvi.

Častim. Imam i zašto. Doznao sam da mi je danas imendan. Ja sam Marko. Ti si Nives. Naše su duše zbudujuće, neodgoneljive. Mnogi se utapaju u glamuru, a Nives i ja odlazimo na jednostavna nepretenciozna mjesta s odličnom hranom koja se poslužuje u opuštenom ambijentu. Ma koji Noštromo! Ponovno ručak u konobi Fife. Papiga opet brzo govori. Možda psuje ljude koji su je zatvorili u krletku. Nives i ja se držimo za ruke i stoljetnu tradiciju obraslu tihom toplinom izvornog recepta. Petak je, pa naručujemo bakalar na bjanko i pola litre domaćeg crnog vina. Gledam Nives. Dan razmazuje obojenu svjetlost u njezinim očima.

Krevet je udoban. Sviđa mi se pozicija lotosa u dvoje. Nives uzme plavu knjižicu, onu iz hotela Slavija, i predlaže da naglas pročitamo najstarije evanđelje, *Evanđelje po Marku*. Nakon čitanja evanđelja izgubili smo koncentraciju za onostrano pa me Nives odvela na Marjan u Café bar Vidilica gdje smo popili kavu. Gledali smo splitsku luku i brodove. Slike smo cementirali toplinom tijela. Onda smo otišli u diskoklub u uvalu Zenta da se razgalimo prije mog odlaska. Slušali smo glazbu i malo plesali. Nives nije plesala godinama. Heroinski ovisnici ne plešu. Prije odlaska kupili smo šest piva i stavili ih u ruksak. Šetnja do Rive. Pokupili smo usput kamenčiće. Četiri šake pune kamenčića. Bacamo ih u more. Na Rivi dočekujemo zoru s dvije zadnje limenke piva. Što sam osjećao? Toplinu, prisnost, smirenje i morsku pjenu.

Izlazak sunca. Subota. Tako se zove dan koji će urezati oštru bol sreće u dvije Higgsove božanske čestice. Koje su se srele u pozitivno-negativnom prostoru Svijeta. Vratili smo se u sobu na Voćnom trgu. Provest ćemo nekoliko sati u oku ciklona. Biti poetičan ne znači biti patetičan. "Ja sam ti prava Ciganka. Sve moje dlake su prirodno crne", rekla je s osmijehom Nives. "Misliš li da bih se trebala depilirati?" upitala je mršteći malu boru na čelu. Odlučno sam rekao "NE". Ne volim ljude u trendu. Prezirem masu u trendu. Budući da je u oku ciklona mudrost, rekao sam i ovo: "Ti si ono najbolje što Dalmacija upravo daje svijetu." Na njezino tijelo su slijetale radišne pčele i poškropile nas brzim mednim pogledima. Poklonila mi je fotografiju s prve godine studija. "Tada sam bila lijepa", rekla je. Pčele su marljivo skupljale pelud.

Nescafé za dvoje. Provjeravam na internetu je li svijet još uvijek na mjestu. Jest. Temperatura u Zagrebu? Malo viša od prosjeka za ovo doba godine. Vedro.

Uzimam kovčeg u hotelu Slavija. Odjavljujem se na recepciji. Recepcioner je ovaj put glatko izbrijan. Knjiga žalbe mirno leži na pultu.

Nives se ne želi gužvati u autobusu pa naručuje taksi. Kaže da sad ima lov, onu koju je zaradila od prodaje maslinova ulja, i da me želi počastiti vožnjom do aerodroma. Htio sam odbiti, ali u zadnji trenutak pogledao sam njezine zjenice. Znao sam da bi je odbijanje zaboljelo.

Brojevi mobitela su utipkani. Razmjena e-mail adresa. "Ne boj se, Marko. Ja te neću maltretirati kao Tina", rekla je Nives i zaronila duboko. Ruke. Nakratko širom otvorene. Pa čvrsto stisnute oko vrata. Zagrljaj. Na Zemlji tišina.

Moj let. Polazak iz Splita u 13:00, dolazak u Zagreb u 13:50. Gledao sam njezinu fotografiju s prve godine studija. Snimljena je na Peristilu ispod Sfinge. Nasmijana djevojka crne kose. Obojena svjetlost curi iz njenih očiju, sipi s njezina lica. Normalne je težine. Stasita. Lijepa. Nives će opet tako izgledati za pola godine. Kad potpuno ozdravi. Gledao sam fotografiju. To je sve što se može reći o ovom letu kad je vrijeme zastalo u naftno crnim očima. Svi se boje. Tresu se od straha. Nitko o tome ne govori. Nitko. Ali i te oči će jednom umrijeti. Jebeš život! ■

OGLAS

Katarina Peović Vuković

MEDIJI i KULTURA

IDEOLOGIJA MEDIJA NAKON DECENTRALIZACIJE

Apoteka:

Bojan Savić Ostojić, *Stereorama*

u gužvi
uže, jeftinije reprodukcije knez-mihailove
(koja zvanično slovi za original svake
četvrte godine
kad se prava reprodukcija restaurira u
odeljenju za remont narodnog muzeja)
pretvarao sam se da tražim nekoga
rekli su mi da treba da nadem tebe

ako je verovati pričama, cela knez-
mihailova se može rasklopiti i
kompresovati u kutiju veličine
slim-marlbora®
ali restauratori uvek interveniše, zavisno
od potrebe spektakla
u ovoj kopiji su izostavili fakultet likovnih
umetnosti i grčku kraljicu,
iz istorijskih razloga polupali stakla
zapadnoevropskih kulturnih centara.
ko ima oštro oko, plate mu da se pravi lud.
ko odbije novac, dobije uput na
dekompresovanje.

(posle dekompresovanja,
niko više ne mora da se pravi lud.)

u toj veštačkoj gužvi dobro plaćenih
preradenih i dopunjenih statista s
prikovanim jezicima
pitajući se naglas da li ću te u ovako loše
falsifikovanoj ulici zaista sresti
u punoj brzini, naleteo sam na tvoje čelo
i nadomak za ovu priliku opljačkanog
servantesovog instituta
razbio nos.

na licu mesta mi je intervenisao lokalni
plastični hirurđ, travestit, ne skidajući
rukavice
sestre i braća, požrtvovano pritrčali iz
kulisa, nisu uklonili bubice sa revera,
koje ne smeju da se snime
a ti si se, sva u crnom, dečje ucveljenog
lica
sa uverljivom mrljom moje krvi na čelu
nagnula nad moj sklepani ležaj
u ispražnjenom prolazu kod banke inteze

uz zvuke dirljive pesme sa promotivnog
kompakt-diska "spc"-a
rekla si mi prigodno,
tiho, ali razgovetno:

ma koliko ti nos bio smotan,
ja ću te zauvek voleti

tresla si se,
od treme.

povredila si me, rekao sam ti, *ali znam da
nisi htela.*
htela sam da ti se javim
– sricala si, prisećajući se –
ali nisam stigla,
odmah si krenuo nosom na mene.
sada te, eto, volim.

u jeku postoperativnih bolova, na
intezinoj nezi
na promaji kod intenzivno opustelog
bankomata
(okruženog sledbenicima specijalne
policije)
bilo je to ipak lepo čuti

pitao sam se hoćeš li mi oprostiti
(sve moje misli prenosio je razglas
glasom koji je toliko podsećao na moj)

svestan da sam samo svom bestidnom
nosu imao da zahvalim za nadasve
čestit
premda nezaslužan zavet.
zasmeljao sam se
a tren kasnije se ulicom zaorio snimljen
smeh plaćenog, multiplikovanog
gledališta.

postideo sam se – pisalo je u
didaskalijama –
od jedne tako prekorne ljubavi, ali
vidiš, i ja krvarim,
to sam ti rekao da ti vratim istom merom.

a ja sam tvojom krvlju obeležena,
rekla si na to i smerno legla kraj mene.

u tom snažnom trenutku neko od statista
se okliznuo i opružio po svežem ledu
kod beogradskog (autentičnog, verno
ovekovečenog) meridijana
interventne jedinice su nas ekspresno
evakuisale iz prinudne ordinacije
epizoda je završena.

krevet je samo jedan –
tako je glasila tvoja replika posle odjavne
špice –
a pacijenata ima mnogo.

decembar je ipak svirepiji mesec,

poželeh da kažem,
ali oćutah.

osam je sati odzvonilo sa *inse* na mansardi
nacionalne štedionice
(u sekund sa zvonima sa kupole)
pređa mnom si se svlačila,
nisam se stideo.
hajdemo kući, pozvala si me razgoličena,
ali različitim putevima.

pao je mrak:
rasveta se ugasila.
prisebnost isparila.

hajdemo, pristao sam,
samo mi reci gde je ta naša kuća,
(sumnjičav).

onako polugola, čedno si odgovorila:

gde se sledeći put budemo slučajno sreli,
sazdaćemo dom.

(kašalj)

a pri rastanku ćemo ga porušiti do
temelja.

još si me samo jednom pogledala pre
nego što si otrčala.

pre svega, bio je mrak. kako god, rešio
sam
da te poslušam.

pošao sam za tobom
glumeći da bežim od tebe,
samo smo tako mogli da se sretnemo.

put vodi kraj gradilišta
na kojem se odigrava komad o
renoviranju dečjeg amaterskog
pozorišta izgorelog u insceniranom
bombardovanju
otada se svakodnevno, kad padne zavesa,
sruši ono što se za vreme predstave
podiglo,
a podigne samo ono što se srušilo,
da se ne bi pogazilo dramsko jedinstvo
verodostojnosti,
ravnoteža mrtve tačke.

gledalaca je malo, u žurbi su,
apludiraju samo angažovani.
kranovi i mešalice za malter sizifovski
predano obavljaju svoj posao.

pažnju mi odvlače građevinska kolica,
sakralno izložena, usamljena nasred bine.
kamere ne registruju samo nepomičnu
relikviju, već i put do nje:

prekidam igru na dogovorenom mestu,
ulazim u zgradu, istim korakom u
pozorište i u predstavu: stupam,
u isto vreme glumac i gledalac
(kao i uvek: nikad učesnik).

upravnica (var. rediteljka):
jutros je "ivan", plavokosi mladić,
upao u mešalicu za malter.

izloženo je ono
što je ostalo od njega.

(s paničnom grimasom, dok mašina za
tamjan sikće ispod bine,
kroz oblak se probijam do kolica. u njima
je izložen crni smrdljivi prah:
prstima skrušeno, saosećajno, prebiram po
"ivanu",
poćutim par trenutaka. tako se glumi
molitva.):

smrt je dakle opet bila isuviše neumesna
da bi se *obnova pozorišta* prekinula,
ljudi padaju kao muve, muve crkavaju kao
ljudi, istina,
zašto bi nam zbog te svakodnevne
neugodnosti bilo nelagodno što
vičemo *panem et circenses*, zašto se tek
tad ne bismo razdrali još glasnije,
zašto bih zbog toga ja prekidao svoju igru
s tobom,
igru sa jasnim pravilima:

ići za nekim ko uvek odlazi
čiji cilj nije da nekud stigne
već da od nekog ode.

gledaoci su, kažu, u žurbi, inače bi mi
sigurno apludirali.
bez brige, snimljeni aplauz zvuči mnogo
verodostojnije, ubedljivije,
dokazano je.

sneg bez ikakvog mirisa posuli su po
meni. obradovao sam se
stvarno, nisu ga dovoljno rashladili da bi
me razbudio.
pahulje su vejale u jednakim razmacima,
pod pravim uglom. vetar ih nije
raznosio.
a dotaknuvši tlo, reciklirale bi se.
beskrajno oko oka vrti li se to
umnoženi prizor jednog jedinog

para pahulja. fasciniran, čovek gubi
koncentraciju, i on bude taj koji se
istopi u koraku, u dodiru sa tlom,
posutim pahuljama kristalolikim,
neotopivim.

tokom pauze za ručak između dva
snimanja, dok svi jedu,
šeta se među opustelim dekorima.
zgodan je ovaj grad: pride li se dovoljno
blizu zapadnom zidu,
može se prstima, boemski spokojno,
prošetati ulicom kralja petra,
može se popeti na utihnuli zvonik saborne
crkve, a odatle,
zašto da ne, samo ako se dobro protegne,
može i na mesec da se skoči,
svež je, «mlad», da se i razmazati, ionako
niko neće primetiti,
jer i ako se obriše, senka će ostati ista.

propeti se na prste, svom dužinom senke;
ostaviti na nebu otisak palca; kad se već
«tvorac» nije potpisao, prisvojiti ga na
kratko,

dok se ne skori ova od noći noćnija noć.

usred dana, u zenitu, s neba su otkočili
dva jednospratna aviona, ili jedan
dvospratni,
niko da ustukne, niko da se izmakne.
srušio se posred trga, u špicu: briznula je
krv.
nažalost – nije bilo žrtava. ljudi su postali
bolesno imuni, nepogode ih više ne
pogađaju

zvučnici su grmeli: ono što je bitno
odolelo je.
razmišljao sam, u sebi, prigušen snimkom
sirene za vazdušnu opasnost –
i da su pala četiri takva na kneza mihaila,
sutra bi isti osvanuo, netaknut, još verniji,
jedinstveniji,
jedini koji je tu ikad stajao,
tj. sedeo.

PROZAK / NAVRH JEZIKA Godišnji natječaj **ALGORITMA** i **ZAREZA** za neobjavljene prozne i pjesničke rukopise autora do 35 godina starosti

Luka Mataković, 1/5

Petero ljudi u skućenoj prostoriji. Jedan zatvoreni prozor. Oči uperene u pod. Deset očiju. Povremeno pročišćavanje grla, struganje potplata, škripanje stolica. Žarulja i njezina neprirodna svijetlost. Jedna žena, četiri muškarca. Tišina. Žena prekriži noge. Lijevu nogu prebaci preko desne. Jedan od četvorice muškaraca to primijeti. Dugo se zagleda u njezine noge. Zaključa kako ima vrlo lijepo oblikovane butine. Pa i natkoljenice.

Vrata se otvaraju. Ulazi još jedna žena. Starija, formalno obučena. – Čini se da ćemo pričekati još dvadeset minuta – kaže. – Možda nešto više. – Prouči petero ljudi. Skučenu prostoriju. – Možda nešto više. Maksimalno sat vremena. Možda dva. – Kažiprstom počese nos. – Tri. Sve u svemu, nismo spremni. Pričekajte. Pričekajte. Nemam vam što drugo za reći. Nadam se da je sve u redu. Nadam se da vam nije vruće. Ili hladno? Ne, ne. Zsigurno vam nije hladno. Vani je dvadeset i tri stupnja. Ovdje je toplo. Zagušljivo? Prozor je moguće otvoriti. – Pomaknula se unazad. – Možete otvoriti prozor. Vani je dvadeset i tri stupnja. Ugodno je. – Uхватила je kvaku. – Hoću reći, ovdje ima vrlo malo kisika. Vas je petero. To je potpuno prirodno. Da ima vrlo malo kisika. Možda ako otvorite prozor. Prozor. Znate, moguće ga je otvoriti. – Pustila je kvaku. – Dvadeset i tri. To je ugodno, nije li? Za mene, to je idealno vrijeme. Idealna temperatura. Proljetna. Ili rano jesenja. Ne volim ljeta. Pa ni zime. Zimi je prehladno. Ljeti prevruće. – Razmislila je. – Sada je idealno. Ipak, ovdje je vruće. Mogli biste otvoriti prozor. Ako želite, možete se spustiti u prizemlje. Izaći na svjež zrak. Ili, otvoriti prozor. To je svakako opcija. – Počela je zatvarati vrata. – Maksimalno dva sata. Možda tri. Možda. Ne vjerujemo. Ali može se dogoditi. – Otišla je.

Petero ljudi ostaje sjediti u skućenoj prostoriji. Jedan od četvorice muškaraca izvadi iz džepa kutiju cigareta. Zapali cigaretu. Uvuče dim. Zadrži ga u ustima. Ispuhne ga. Drugi muškarac znakovito pročisti grlo. Treći i dalje netremice gleda u ženine noge. Četvrti je, čini se zaspao, naslonivši bradu na prsa. Mirno, duboko diše. Žena zijevne.

– Možete li ugasiti tu cigaretu? – protivne drugi muškarac. – Znate, meni to škodi. Naročito u ovako skućenoj, zatvorenoj prostoriji.

– Otvorite prozor – ponudi mu prvi muškarac idealno rješenje. – Ionako nam je potrebno svježeg zraka. Zagušljivo je. Ona je žena u pravu.

– I dalje će sav dim dolaziti prema meni. Sjediti pokraj prozora.

– Tu vam ne mogu nikako pomoći – zaključa prvi muškarac. Nastavi mirno, sa izražajnim užitkom, uvlačiti i ispuhivati dugačke dimove.

Drugi se muškarac čini prilično nezadovoljnim. Treći obližne usne. Nikako ne može skrenuti pogled. Četvrti spava. Žena ustane i protegne se. – Mislim da ću izaći u prizemlje – obznani. – Ovdje je zagušljivo. – Otvori vrata i izađe. Pusti da se vrata sama zatvore.

Treći muškarac ne čeka dugo. – Slažem se – kaže. – Nelagodno je. I ja ću izaći. I ja ću izaći. – Ustao je, napravio nekoliko koraka. Izašao. Spustio se stepenicama. Ugledao ju je kako sjedi na betonskom zidu. Polako joj je prišao. Sjeo je pokraj nje. Ona ga je kratko odmjerila. Između prstiju držala je zapaljenu cigaretu. On je proučavao njezine prste. Dugačke, tanke. Njezine čiste nokte. Ponovno je obližnuo usne. – Što mislite? Koliko ćemo još morati čekati?

– Ne znam – odvrtila je žena. – Čuli ste isto što i ja. Tri sata. Možda i dulje. A možda kraće. Tri sata. Najmanje. Toliko.

Muškarac se promeškoltio. Istegnuo je ruke. Uspravio se. Spustio je pogled na ženine noge. Posvetio je mnogo vremena razmišljanju o njima. Poželio ih je vidjeti bez tamnih najlonki. Možda su bile blijeđe. Možda blago osunčane. Možda potpuno pocrnjele. Poželio je vlastoručno skinuti najlonke. Zatim bi se suzdržao. Sjeo bi nasuprot nogama, zapalio cigaretu i proučavao ih. Posvetio im još malo običnog razmišljanja. Studioznog odmjeravanja. Obliznuo je usne.

Shvatio je da ga žena gleda. – Ispričavam se – rekao je. Zatim je ušutio. Nadao se da će se ona nasmiješiti. Ipak, nije. – Ispričavam se. Imate li možda cigaretu?

Gurnula mu je otvorenu kutiju pod nos. – Treba li vam upaljač? – Potvrdio je. Zapalio je cigaretu. Sada su oboje pušili. – Zanimljivo vam je to? Proučavati moje noge?

Nije znao što bi joj odgovorio. Slegnuo je ramenima. – Vjerojatno. – Nanovo, odlučila ga je držati u nelagodi. Nije govorila. Nije se smiješila. – Ispričavam se. Ako vam je neugodno. – Stavio je cigaretu u usta. Pogledao je sat na ruci. – Zbog toga. Neugodno.

– Nije važno. Naviknuta sam. Kao da je to nešto strašno. Zapravo je vrlo jednostavno. Uobičajeno. Svakodnevno. I bezazleno. Gledanje. Nema u tome ništa loše. Zapravo. Vjerojatno. – Bacila je cigaretu na pod i zgazila je. Ustala je. Vratila se u zgradu.

Proučavao je automobile što su prolazili. Popušio je cigaretu. U hodniku je susreo stariju, formalno obučenu ženu. – Izašli ste na zrak – primijetila je. – To je dobro. To je potrebno. Nije li temperatura vrlo ugodna? Ja bih rekla da jest. Idealna. Dvadeset i tri stupnja. Pada mrak. Vjerojatno se dodatno spustila. Nije važno. Kako su ostali? Nadam se da su dobro. Uglavnom, nećemo još dugo. Maksimalno tri sata. Više ili manje. To je sve. Nemojte razbijati glavu. Strpite se. Recite to i ostalima. Popijte kavu. Ispred

prostorije je aparat. Za kavu. Nadam se da imate sitnog novca. – Odmjerila ga je od glave do pete. – Maksimalno tri sata. Ne više od četiri. Možda pet.

U skućenoj je prostoriji stanje bilo vrlo napeto.

– Priznajte sada pred svima da ste mi namjerno puhali dim u lice – govorio je drugi muškarac. – Priznajte. Svi su to vidjeli. Hajde, recite. Priznajte. Ispričajte se. Recite nešto.

Prvi je muškarac mirno izvadio cigaretu, obližao je, stavio u usta i zapalio. – Nemam što za priznati. Pustite me da uživam u pušenju. Možete li? Ostavite me na miru.

Nastavili su se prepirati. Prvi muškarac vrlo opušteno. Drugi razjareno. Na dvjema stolicama kod prozora sjedili su četvrti muškarac, koji se netom probudio, i žena ugodno građenih nogu. Vodili su prisran razgovor. On se nagnuo prema njoj. Nešto joj je govorio tihim, ugladenim glasom.

Treći se muškarac poraženo svalio na stolicu. Proučavao je njezine noge u tamnim najlonkama. Zatim dlan četvrtog muškarca koji se spustio na koljeno u najlonkama. Osjetio je težinu u prsima. – Hoćete li ušutjeti? – povikao je na dvojicu muškaraca u svadi. Zatim je prvome muškarcu zgrabio iz usta cigaretu te je bacio kroz prozor. Koji je bio zatvoren. Cigaretu je pala na pod. Dimila se. Dok mu je kap znoja curila niz obraz, osjetio je na sebi četiri ustrajna pogleda. Nije mogao udahnuti. Težina u prsima potpuno ga je savladala. Aorta je praktički eksplodirala. Srušio se na koljena. Zatim na lice. Ostao je nepomično ležati. Osam očiju. Tišina. ■

LUKA MATAKOVIĆ rođen je 1992. u Vinkovcima. Živi i radi.

Jaka Primorac, Reci mi hakeru

Putovanje

Reci mi hakeru
Koliko voliš svoja pasivna putovanja
Koliko voliš da te prži guza od sjedenja dok lutaš sajber prostranstvima
Koliko si bogatiji
Koliko manje usamljen
Reci mi hakeru
Koliko te vole sve te guzate djevojke
Koliko ih osjećaš pod prstima
Uzbuduje li te tastatura i nježno klikanje mišom
Od miša do tvog miška
Stranicu po stranicu
Reci mi, hakeru,
Koliko ima hakerica koje voliš sresti
U bespućima interneta?
Da li ti je bitno da razumije što

znači 0110001110?

Ili ti je bitnije da ima velike veelike grudi
I da kaže da čeka samo tebe večeras?

Izbori

Od dvanaest kandidata
Razapetih na papiru A4 formata
Biraj jednog
Ili jednu.
A potom:
Od dva kandidata
Razljepljenih na papiru A4 formata
Biraj jednog.
Zašto je demokracija postala konstantno sužavanje izbora?

Promjene

Studentica priprema doktorsku disertaciju
O uzbudljivoj temi današnjice
Može li se odlaskom na Facebook
Promijeniti svijet?
Znanstvenim metodama
Intervjuima, Analizom sadržaja
Anketom na reprezentativnom uzorku...
Da bi saznala
Da smo isti kao i dosad
Samo imamo ljepše ikone.

Pospano jutro

Šećem tako Vodnikovom u devet sati
Sjebana, dremljiva, teturava,
Kad ugledam njega
Debeo, bačvast tip, zaudara
na pivo od jučer i rakiju od jutros
Krvavim očima gleda kako da se ugura u tramvaj
Bejzbol kapica mu na okrugloj glavi
Tamnoplava, masna
A rozim slovima na njoj piše: 'Čilest'
Nasmijem se u bradu
I smijeh me razbudi.

Bez petlje

Stojim ispod Petlje
Automobili jure
Kombiji također
Zapuhne me i dim auspuha gradskog autobusa
Siv dan
Siva ja
Sivi kolnici
Sivo nebo
I mala mržnja koju ti želim reći.

JAKA PRIMORAC rođena je 1977. Živi i radi u Zagrebu.

NOGA FILOLOGA

BRZINA

PRITISNUTI GUMB LAKO JE KAO OTVORITI USTA. LJUDI KOJI ŽIVE U KULTURI PISANOSTI ELEKTRONSKU ĆE POŠTU PRIRODNO DOŽIVLJAVATI KAO PISMO BEZ KUVERTE, MARKE I SANDUČIĆA; ALI TI SU LJUDI MOŽDA STAROMODNI. ZA DRUGE, ZA ONE URONJENE U DRUGE I DRUGAČIJE KULTURE, MOŽDA JE E-MAIL NAČIN KOMUNICIRANJA SLIČNIJI TELEFONIRANJU, GOVOR SLOVIMA. BRZINA PLUS MANJAK ODGOVORNOSTI: NIJE LI OVO POGIBELJNA KOMBINACIJA, KOKTEL KOJI MOŽE OBMANUTI, NAVESTI NAS DA BUDEMO LAKI NA OKIDAČU, DA E-MAILIRAMO NE SAMO NEPISMENO, NEGO I NEOBZIRNO, NEPROMIŠLJENO, NEDELIKATNO?

NEVEN JOVANOVIĆ

Urednik je sjedio u sobici i gledao u ekran. S druge strane prozora čamio je visoki, beznadno osušen bor sa zaboravljenom kućicom za ptice; na skelama iza bora svojski su lupali, škripali i bubnjali radnici, dižući kat po kat nešto nalik na nuklearnu elektranu (bila je to nova zgrada Muzičke akademije).

U Linnéovoj taksonomiji urednika, ovaj primjerak nije zauzimao osobito istaknuto mjesto. Nije to bio urednik metropolitanskih novina koji ždere cigare, otpušta suradnike i vodi križarski rat protiv Spajdermena. Nije bio ni urednik investigativno-političkog lajfstajl magazina koji na ranopopodnevnom sastanku u prestižnom restoranu s predsjednicima i premijerima (ma koji bili) dijeli pistacije i martini. Nije bio čak ni urednik u izdavačkoj kući gdje se štancaju šarene knjige za supermarket. Ovaj koji se meškoltio na stolcu pred ekranom bio je urednik-ameba, ad hoc regrutiran u uredničke redove radi jedne jedine knjige, publikacije koja nije obećavala ni zaradu ni slavu, već nimalo glamurozno (ali prilično dubiozno) – borbu protiv entropije, održavanje određenih znanja na razini na kojoj su bila kod prethodnih generacija. Bio je to, ukratko, honorarni urednik jednog leksikona.

GAŽA I GNJAVAŽA Na ekranu pred urednikom treperila je e-mail poruka suradnika leksikona. Suradnik je, kao što se prije ili kasnije dogodi svima nama, dobio natrag svoj člančić popraćen pitanjima o izvjesnoj rečenici koja se uredniku učinila nejasnom. Neopjevane su titanske gnjavaže kojima iz kaosa prvih verzija nastaje naoko sreden organizam vrijedan objavljivanja! I sasvim je u redu da su neopjevane, jer su gnjavaže. Tu se ukus sudara s ukusom, nazor s nazorom; tu netko tuče u klin, a netko u ploču; tu stručnjak koji je svom predmetu tako blizu da mu oči vrijeđa razlika u nijansama od par nanometara nabasa na sebi nadređenog polustručnjaka koga zanima samo opća informacija o čitavom spektru. Ep o enciklopedizmu bio bi ep o iritacijama i frustracijama – nećeš za to dobiti Homera, taj bi odmah rekao: “Oprostite, dečki, dajte nađite nekog drugoga, ja baš imam gažu na drugom kraju grada.”

Gustoća je gnjavaže ovdje bila pozamašna. Od suradnika je zatraženo nešto što se njemu, duboko uronjenom u struku, činilo bedastim, te je iritacija našla oduška u e-mailu. Onom s ekrana. I zato je sad urednik sjedio – da nije bio takva ameba, pritom bi barem pučkao dimove iz lule ili u pepeljari gasio entu dnevnu cigaretu, ali jok! – i razmišljao o tom e-mailu.

UREDNIČE! Uredniče, počinjao je e-mail. Pismo je imalo zadatak izraziti suradnikovo duševno stanje, i početak je bio sasvim na

visini tog zadatka. Dalje je stajalo: *kontaktirao sam NN, koji me obavijestio o tome...* Tipfeler u prvoj riječi bio je ekvivalent pera u uzrujanosti pritisnutog tako jako da je probilo papir; i to je bilo na visini zadatka. Pa još pet-šest redaka natipkanih sa stisnutim usnicama (a možda i stisnutim zubima), sve do završetka u nadureno-pomirljivom tonu, koji glasi: *Moje mišljenje je isto, ali neću ostati uvrijeđen ako se naslov ovoj natuknici promjeni. Također ako ostanete pri odluci da prijevodite naslov, predlažem da se onda moja natuknica XX-ovi prevedu kao YY-ovi.*

Gledajući retke s ekrana (podaci u njima promijenjeni su radi zaštite identiteta, ali pravopisne su greške vjerno prenesene), urednik je mislio otprilike kako slijedi.

BIOFIZIKA REVANŠA – Ovaj se čovjek ljuti jer sam mu prčkao po članku. On ima o tome svoje mišljenje i ima mi ga potrebu priopćiti. To je sasvim u redu; i sam sam u životu sastavio svoju kvotu takvih pisama, poslanica koje funkcioniraju kao ledeni tuš kondenziran u kuvertu ili *mejlboks*. Nas se dvojica ne poznajemo – nikad se nismo susreli, surađujemo samo preko e-maila – i to čini njemu nanesevu uvredu bolnijom (jer ga se ja, koji o njemu ništa ne znam, usudujem ispravljati), ali čini i revanš lakšim (jer se nećemo susretati na hodniku svaki dan). No, ono čega suradnik nije svjestan – čega vrlo očito nije svjestan – jest, tako reći, biofizika revanša. Ledeni se tuševi ne priređuju u afektu. U afektu se šalje gnjavatora u p. m., u afektu se lupa vratima. Ali revanš treba dokazati nadmoćnost uvrijeđenoga pred vrijedateljem, a to praktično znači da uvrijeđeni mora u onom mediju koji je odabrao za revanš biti *nadmoćan*. Onaj tko čini pravopisne i sintaktičke greške, međutim, nije nadmoćan. Tipfeleri su jedno; oni su stilsko izražajno sredstvo, oni su trag strasti. No u pravopisu se ne griješi namah. Pravopis je navika; on funkcionira, ili ne funkcionira, na razini refleksa. A od suradnika, kao sveučilišno obrazovanog akademskog radnika humanističke struke, čovjek taj refleks ima pravo očekivati.

NEMAM VREMENA Ovdje je garnitura vlaka urednikovih misli zastala na melankoličnom crvenom svjetlu da bi, nakon nekoliko nota o posustajanju kulture, padu pismenosti i sumraku akademskog obrazovanja, kompozicija krenula drugim kolosijekom.

– Zanimljivo, otkud kolegi hrabrost da pošalje svadljivo pismo puno pravopisnih pogrešaka? Ako te pogreške nije vidio, kako onda radi svoj (akademski) posao? A ako bi te pogreške vidio da je pismo pročitao dvaput, kako to da ga nije pročitao?

– A možda se ja varam. Možda problem uopće nije u pismenosti i ispravljanju, nego

u književnoj vrsti. Koleginu poruku ja čitam kao pismo – a što ako za njega ono nije pismo? Što ako je to za njega ono *e-mail* – pri čemu se smatra da za e-mail vrijede druga pravila komunikacije?

Tu je urednik uzdahnuo i sjetio se kako je na *njegovu* matičnom fakultetu svojedobno jedan kolega, u e-mailu upućenom svim zaposlenima – ima ih tamo nekoliko stotina – znakovito napisao nešto kao “ispričavam se na pravopisnim pogreškama, ali u žurbi sam, pa nemam vremena ispravljati”.

STARIJI BRAT Pismo valja pisati na papiru, rukom ili strojem. Onda treba naći kuvertu, naći i naljepiti marku, znati i napisati adresu, pa čitav aranžman nositi do poštanskog sandučića ili na poštu. Imamo tu puno i previše prilike razmišljati o onom što radimo. Elektronsku poštu pak brzina komunikacije čini bliskom govoru: uglavnom je dosta pritisnuti jedan jedini gumb da bismo svoje riječi odaslali u nevidljivu virtualnost; pritisnuti gumb lako je kao otvoriti usta. Ljudi koji žive u kulturi pisanosti, poput našeg urednika u sobici vizavi sasušenog bora, elektronsku će poštu refleksno doživljavati kao pismo bez kuverte, marke i sandučića; ali ti su ljudi možda staromodni. Za druge, za one uronjene u druge i drugačije kulture, možda je e-mail način komuniciranja sličniji telefoniranju, govor slovima (hibrid e-maila i telefoniranja, uostalom, itekako postoji, zove se SMS). Brzina plus manjak odgovornosti (jer niti vidimo niti čujemo onoga kome e-mail upućujemo): nije li ovo pogibeljna kombinacija, koktel koji može obmanuti, navesti nas da budemo laki na okidaču, da e-mailiramo ne samo nepismeno, nego i neobzirno, nepromišljeno, nedelikatno? Nije li griješenje u pravopisu samo jedan od simptoma – ide li uz njega njegov stariji i zloćudniji brat, griješenje u odnošenju s ljudima?

Urednik je ponovno uzdahnuo, i zažalio što nema cigaru ili cigaretu. Treba ipak još jednom provjeriti što je točno on sam napisao suradniku u prvom e-mailu. Može se biti grub i bez pravopisnih grešaka. **E**

**OTPOR LJUBAV
PROMJENA**

“Izložba suvremene umjetnosti Annale Art Adria održat će se u Dioklecijanovim podrumima od 15. do 22. listopada i pokušat će uvesti jezik umjetnosti i ljubavi kao sastavni dio nove politike. Dugogodišnja izložba sastojat će se od anonimno izloženih radova raznih umjetnika iz Hrvatske i susjednih zemalja, od predavanja koja su ujedno i javne tribine te filmskih projekcija. Anonimno izlaganje radova dolazi kao odgovor egoističnim principima kapitalizma kao što su samopromocija i dominacija određene ideologije te kao stav da autora umjetničkog rada nije moguće svesti na ime jedne osobe kao što je nemoguće povući granice države bez da se nekoga ostavi s druge strane te imaginarne crte. Na ovaj način prostor demokracije otvara se svim ljudima, a pitanje slobode postavljaju se izvan fašističke mreže zakona i kontrole u prostor svijesti o drugome koja je usko povezana sa sviješću o samome sebi. Neodvojivi dio ove izložbe su i predavanja o aktualnim pitanjima društva (direktna demokracija, umjetnost, radnici, torcida..) koja su samo uvod u direktno demokratske tribine koje će se održavati svaku večer u 20 sati. Suprotno ugodnom mišljenju da mogućnost sudjelovanja sviju u određenom dijalogu vodi u kaos ovi susreti su uvijek do sada pokazali da se prostor slobode otvara tek prilikom susreta sa slobodom drugoga. Neograničena sloboda koju propagira kapitalizam pretvara to ključno pitanje u stvar ispunjenja bilo koje nasumične želje unatoč tome što te želje dolaze iz ograničenog i nama nedostupnog svijeta spektakla i vladajuće ideologije. Tako se događa da je ono za što mislimo da predstavlja apsolutni oblik slobode zapravo ultimativni oblik duhovnog, a onda i materijalnog ropstva. Da bismo se oslobodili takvih oblika ropstva trebali bismo zajednički istražiti što nas razdvaja u rivalske skupine, zašto se ponekad osjećamo kao bezvrijedan dodatak društvu, zašto u vlastitom ponašanju možemo prepoznati iste mehanizme nasilja koje koriste država i slobodno tržište i sl. Tek otkrivanje odgovora na ta pitanja otvara mogućnost zajedničkog suprotstavljanja ujedinjenoj moći kapitala i bijedi koju ostavlja(mo) iza sebe. Ali zajedničko istraživanje i djelovanje je nemoguće ako se nikada ne susretnemo, zato dodite na 25. AAA.”

**CIKLUSI
FILMOVA ULRIKE
OTTINGER U
MEDICI**

Ulrike Ottinger jedna je od najvažnijih međunarodno priznatih predstavnica njemačke kinematografije, no njezini radovi, koji

datiraju iz sedamdesetih godina prošlog stoljeća, bili su češće izlagani na umjetničkim izložbama nego puštani u kinima. Rodena je 1942. godine, odrasla u Konstanzi, a na Sorbonni slušala povijest umjetnosti, religijske znanosti i etnologiju s Claudeom Lévi-Strassom, Louisom Althusserom i Pierreom Bourdieuom. Njezini filmovi presijecaju nekoliko neoklasičnih kino praksi uključujući film d'art, nadrealizam i etnografski film. “Vjerujem da je to povezano s vizualnim navikama koje nisu bile tako ograničene prije deset ili petnaest godina. U međuvremenu, kino se moralo prilagoditi uzorku televizijske dramaturgije. Ljudi su sve manje i manje spremni prihvatiti druge forme... Vjerujem da je moja jedina šansa biti to radikalnija što su drugi jednoličniji. Ako dobijete novac za film, očekuje se dobar stav – u skladu s vladajućim pravilima i standardima. Ako netko svejedno postaje još više radikalniji, u jednom trenutku je sve gotovo. Zanima me koliko će mi još dugo dozvoliti da radim.” Filmske večeri posvećene Ulriki Ottinger održavaju se ponedjeljkom u AKC Medika. Prvi ponedjeljak, 8. listopada, prikazan je film *Ticket Of No Return* iz 1979. godine. Za naredna tri termina predviđeno je prikazivanje filmova *Freak Orlando* (15. listopada), *Dorian Gray In The Mirror Of The Yellow Press* (22. listopada) te *Twelve Chairs* (29. listopada).

KNJIŽEVNI PETCI

Književni petci rasprave su o književnosti koje se održavaju u Knjižnici grada Zagreba (Starčevićev trg 6) s početkom u 20 sati, a pod uredničkom palicom Tončija Valentića. Nakon proljetne

tribine o postjugoslavenskom filmu, na prvom ovosezonskom Književnom petku, 12. listopada, bit će riječi o tzv. postjugoslavenskoj književnosti, polazeći od teze da proznoj produkciji u regiji analitički treba pristupiti imajući u vidu ponajprije njezin društveni kontekst. Povod za diskusiju bit će istoimena knjiga Borisa Postnikova, *Postjugoslavenska književnost?*, u kojoj autor u ideološkom ključu istražuje “mehanizme kojima se dominantni obrasci društvene, političke i ekonomske zbilje upisuju u tekst, i to ne samo na njegovoj sadržajnoj ravni, nego i na razinama književnih postupaka”. Na tribini ćemo doznati što je postjugoslavenska književnost i u kojoj je mjeri ona povezana s devalvacijom simboličkog kapitala pisaca i zbog čega je književnost u cjelini danas prepuštena logici spektakularizacije. Osim Borisa Postnikova, u raspravi će sudjelovati i Ivica Đikić te Andrea Milanko. Na Književnom petku 19. listopada razgovarat će se na temu pornografije. *Pedeset nijansi sive* autorice Erike L. James pornografski je roman koji je u jako kratkom roku postao bestseller s milijunskom nakladom u svijetu, a u Hrvatskoj konkurira za najprodavaniju knjigu 2012. godine. Na ovoj tribini bit će riječi o tome kako je i zašto priča o avanturama stidljive studentice i karizmatičnog tajkuna postigla planetarni uspjeh – može li se to pripisati kvaliteti romana ili pak isključivo situaciji u današnjem društvu kojim vlada prikriveni puritanizam? U razgovoru s gostima doznat ćemo može li pornografija u književnosti i na filmu uopće još biti subverzivna i na koji način stvara simbolički libidinalni kapital te kako proizvodi i preoblikuje tvorbu muškog i ženskog identiteta. Na

tribini sudjeluju Boris Perić, Borivoj Radaković, Mima Simić i Darija Žilić.

**KULTURA,
IDENTITET,
POLITIKA**

U Zagrebu će se od 25. do 27. listopada 2012. u Institutu za etnologiju i folkloristiku održati znanstveni skup “Kultura, identitet, politika” u čast Dunji Rihtman-Auguštin. Tradicija i njezina mijena u suvremenosti, konstrukcija identiteta te suodnos kulture i politike u svakodnevicu i ideologiji, bile su okosnice teorijskog i etnografskog promišljanja Dunje Rihtman-Auguštin. Na skupu će sudjelovati više od četrdeset znanstvenika iz Hrvatske, Slovenije, Srbije, Makedonije, Kosova, Velike Britanije i Rusije. Dio izlaganja posvećen je temama identiteta – simbolima, procesima i prijedporima izgradnje nacionalnih identiteta; nekoliko izlaganja bavit će se kulturom radništva dotičući se aktualne postsocijalističke situacije; u nekoliko sekcija bit će okupljena izlaganja koja se bave odnosom kulture i turizma; posebnu cjelinu čine izlaganja u čijem je središtu rodna vizura i problematika. Tematska širina skupa upućuje na razvoj istraživačkih smjerova od kojih je mnoge otvorila upravo Dunja Rihtman-Auguštin (turizam, grad, socijalizam, modernost, rod, politički rituali i dr.) i nekoliko izlaganja bit će posvećeno razmatranju utjecaja njezina znanstvenog rad i djelovanja. Cjelovit program skupa bit će dostupan na stranicama Instituta za etnologiju i folkloristiku (www.ief.hr). E

**NA NASLOVNOJ
STRANICI:
BOJAN KRIŠTOFIĆ,
DUŽNI SMO OD
STOLJEĆA SEDMOG**

“Prema analizama viđenijih ekonomskih analitičara, poput ostalih slabije razvijenih europskih (i svjetskih) država, i Hrvatska grca u dugovima, takoreći, od stoljeća sedmog. Naši slavni preci koji su u osvit mračnog Srednjeg vijeka potegnuli čak od dalekog Irana do modrog Jadranskog mora ne bi li pronašli mir i dobro, nisu ni slutili da su već tada uronili u dužničko ropstvo i postali ono što kupuju, odnosno duguju. U međuvremenu, promijenila se samo valuta.”

BOJAN KRIŠTOFIĆ nedavno je završio diplomski studij vizualnih komunikacija na Studiju dizajna pri Arhitektonskom fakultetu u Zagrebu. Otkad se vratio s mora, uglavnom sjedi pred kompjuterom i čeka pozive klijenata. bojan.kristofic@gmail.com <http://drugo-uh.tumblr.com>.

EUROZINE

Zarež je član mreže Eurozine, koja povezuje preko 80 europskih kulturnih časopisa. www.eurozine.com

zarež, dvotjednik za kulturna i društvena zbivanja

adresa uredništva
Vodnikova 17, HR-10000 Zagreb,
tel: +385 1 4855 449, 4855 451
fax: +385 1 4813 572
e-mail: zarež@zg.htnet.hr
web: www.zarež.hr

uredništvo prima
pon-pet 10-14h

nakladnik
Druga strana d.o.o.

za nakladnika
Zoran Roško

glavni urednik
Boris Postnikov

zamjenici glavnog urednika
Nataša Govedić, Srećko Horvat, Trpimir Matasović i Marko Pogačar

izvršni urednik
Nenad Perković

poslovna tajnica
Dijana Cepić

uredništvo
Dario Grgić, Hana Jušić, Silva Kalčić, Katarina Luketić, Suzana Marjanić, Jelena Ostojić, Srećko Pulig, Zoran Roško i Gioia-Ana Ulrich

dizajn
Ira Payer, Tina Ivezić

lektura
Darko Milošić

prijelom i priprema za tisak
Davor Mlašinčić

tisak
Tiskara Zagreb d.o.o.

Tiskanje ovog broja omogućili su:

**Ministarstvo kulture
Republike Hrvatske
Ured za kulturu Grada
Zagreba**

DUŽNI SMO OD STOLJEĆA SEDMOG